

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Kertész Imre köszöntése
(Csongrády Béla: A Sorstalanság sorsa)

Tandori Dezső esszéje, Somlyó György,
Petőcz András, Acsai Roland, Varga Dániel,
Zsávolya Zoltán versei,
Solymár József, Merényi Krisztián és
Benedek Szabolcs prózája

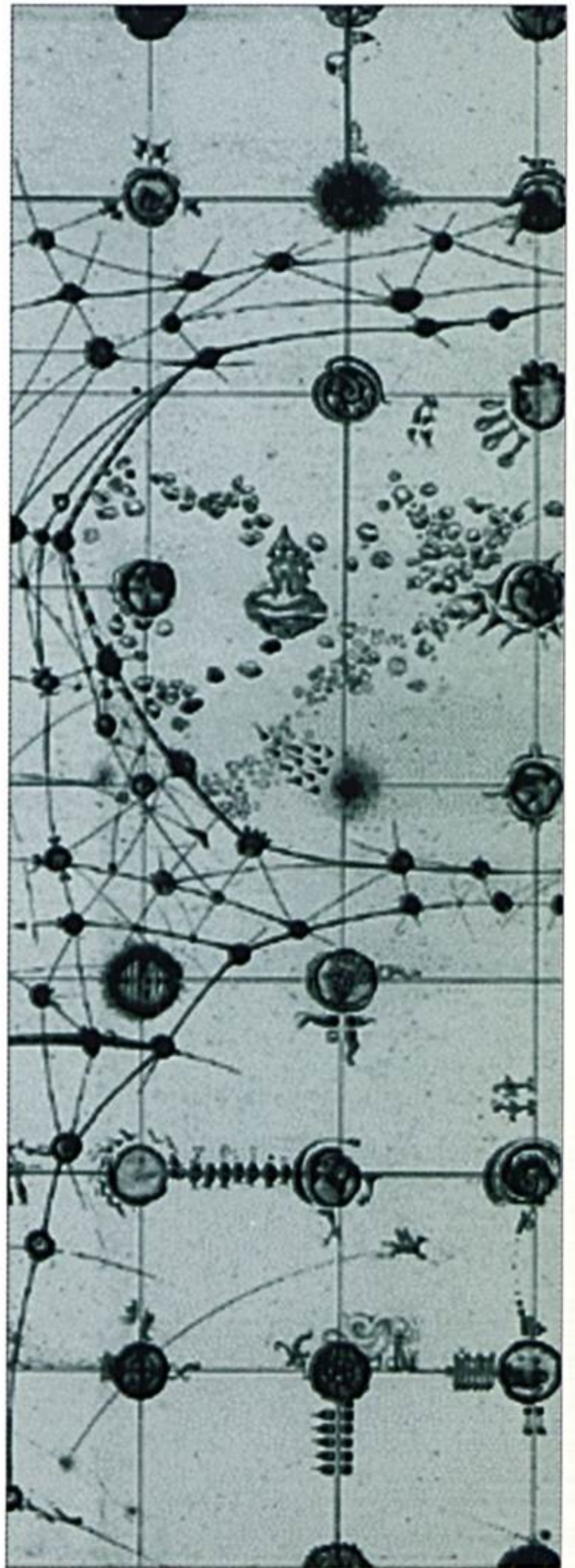
Nagy Pál Monológiuma

Pataki Gábor
Molnár Icsu Istvánról

Recenziók

Somlyó György, Petőcz András, Bacsik Katalin,
Benedek Szabolcs és Péterfi András köteteről

*Molnár Icsu István:
Szerveződés (részlet)*

Névjegy

DR. CSONGRÁDY BÉLA bölcsészdoktor, újságíró, szerkesztő. Madách-díjas. Számos esszé-, tanulmány-, riport- és interjú-kötet szerzője, társszerzője. Legutóbbi könyve „Remény a csillag...” címmel a nógrádi Madách-kultuszról 1999-ben jelent meg. A salgótarjáni színháztörténetről szóló munkája *Zsinórpaddás nélkül* címmel a közeljövőben lát napvilágot.

TANDORI DEZSŐ Kossuth-díjas író, költő, műfordító, intermedialis grafikus. Új verseskötete *Az Óceánban* címmel az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg. Budapesten él.

VARGA DÁNIEL költő, író. Eddig négy könyve jelent meg, legutóbbi ez évben *Elégiaék: szürke és ragyogás* címmel. Budapesten él.

ZSÁVOLYA ZOLTÁN költő, író, a Nyugat-Magyarországi Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatója. *Könyvű negyed* című verskötete 2000-ben jelent meg.

ACSAI ROLAND költő, első kötete *Milyen évszak* címmel az idén jelent meg. Budapesten él.

SOMLYÓ GYÖRGY Kossuth-díjas költő, író, műfordító. Legutóbbi verseskötete *Abol van* címmel idén jelent meg. Budapesten él.

MERÉNYI KRISZTIÁN költő, prózaíró. 1997-ben két verseskötete – *Labirintusban* és *A millikatlan ma* címmel – jelent meg. Budapesten él.

PETŐCZ ANDRÁS József Attila-díjas író, költő. Budapesten él. Legutóbbi kötete *Majdnem minden* címmel az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg.

BÍRÓ JÓZSEF költő, performer, képzőművész. Legutóbbi versgyűjteménye *Szűzvár* címmel 1997-ben jelent meg. Budapesten él.

BENEDEK SZABOLCS író, legutóbb Péterfi Andrással közösen jelent meg prózakötete *Berítés könyv* címmel. Budapesten él.

T. SIPOS LÁSZLÓ idén végzett a Miskolci Egyetemen. Kötete még nincs, a *Palócföldben* most publikál először. Gesztelyen él.

DUKAY NAGY ÁDÁM író, költő, publicista, lapunk munkatársa. Új kötete *Hosszú éltáv* címmel ez év végén jelenik meg. Budapesten él.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanára.

DR. SEBESTÉNY SÁNDOR egeri születésű történész, politikatörténeti művei jelentek meg.

SULYOK LÁSZLÓ Salgótarjában élő újságíró, tanár. A haláltábor néhány foglyáról szól a *Receki rabszolgák* című kötete (1990).

DR. BAKONYI ISTVÁN az *Ángus* főszerkesztő-helyettese, a Vörösmarty Társaság elnöke. A Kodolányi János Főiskola docense. Legutóbbi kötete: *Nap-lom* (2002).

KOVÁCS BODOR SÁNDOR fotós, dokumentumfilmes. Legutóbb Nagy Pálról készített portréfilmet. A film első részének írott változatát lapunk salgótarjáni különszámában közöltük. A harmadik részt januári számunkban jelentetjük meg.

PATAKI GÁBOR művészettörténész. Az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének igazgatóhelyettese, az *Új Művészet* rovatvezetője. Az 1999-ben megjelent *Magyar képzőművészek a XX. században* című kötet társszerzője.

SZIGETHY GÁBOR 1971–84-ig a *Kritika* című folyóirat főszerkesztő-helyettese. 1976–92-ig az ELTE adjunktusa. 1993–97-ig a veszprémi Petőfi Színház rendezője. A Ruttkai Éva Emlékszoba igazgatója.

PETHÓ LÁSZLÓ Városlődön élő költő. Kolzsváron született, Magyarországon tizenöt éve él. Utolsó kötete 2000-ben jelent meg *Hajlatok tüzeiben* címmel.

KERÉK IMRE a soproni Szent Orsolya Iskola könyvtárosa. Húsz könyve (műfordítás, vers, ifjúsági regény) jelent meg. Radnóti-, Kazinczy- és Év Könyve-díjas. *Christine Busta* című kétnyelvű kötete 2001-ben jelent meg.

LUKÁTS JÁNOS író, könyvtáros. A berlini Humboldt Egyetem lektora (1981–1983); meseregénye 1990-ben jelent meg.

HUBAI GRUBER MIKLÓS erdőmérnök, a Magyar Rádió újságírója, Szilvásváradon él. *Ünnepeljünk* című kötete 2002-ben jelent meg.

TAAR FERENC 1961–1974-ig a debreceni Csokonai Színház igazgatója, 1974–1984-ig a Hangarchívum igazgatója. Kölcsey-díjas (1994).

SOLYMÁR JÓZSEF író. 1929-ben született. Tucatnyi regényt, elbeszélést, szociográfiát írt, filmet forgatott felnevelő falujáról, Mátraballáról.

BABICZKY TIBOR költő. Legutóbbi kötete 2001-ben jelent meg *A felvezető kör* címmel. Budapesten él.

NYILAS ATTILA Budapesten élő költő. Új verseskötete *Holtjáték* címmel 2001-ben jelent meg.

VASS TIBOR Kassák-díjas író, költő, képzőművész, az *Új Holnap* szerkesztője a Parnasszus olvasószerkesztője. 2000-ben megjelent kötetei: *Hamisítás, Fűnye újak könyve*. Miskolcon él.

BENYOVSZKY KRISZTIÁN Érsekújvárom élő irodalmár, utolsó kötete 2001-ben jelent meg *Rácsmustra* címmel.

OROSZLÁNNÉ MÉSZÁROS ÁGNES főiskolán népművelés-könyvtár, az ELTE-n magyar-könyvtár szakot végzett. Számos könyv kiadását segítette. Írásai szaklapokban és a *Balassagyarmati Honismereti Híradóban* jelentek meg. A Madách Imre Városi Könyvtár igazgatója Balassagyarmaton.

SALAMON NÁNDOR Szombathelyen élő művészettörténész, művészeti író. Kutatási területe a kortárs magyar művészet.

Tartalom

<i>Csongrády Béla</i>	A <i>Sorstalanság</i> sorsa: Nobel-díj	595
<i>Tandori Dezső</i>	Készülőben (esszé)	597
<i>Varga Dániel</i>	Madárhajó; Milyen utasításokat? (versek)	604
<i>Zsávolya Zoltán</i>	Glédában az ágyban (vers)	606
<i>Acsai Roland</i>	Vágómadár (vers)	608
<i>Somlyó György</i>	Ahol van; Változat az Énekek Énekéhez (vers)	609
<i>Merényi Krisztián</i>	A sintér kutyái (novella)	610
<i>Petőcz András</i>	Koan, Orbán Ottó; Az iowai indiánok búcsúja Orbán Ottótól; Orbán Ottó temetésén (versek)	611
<i>Bíró József</i>	Történet nélküli történés tükörrel; Great Harmony; Verstöredék John Harrison órásmester naplójából; Magyarország ma (versek)	614
<i>Benedek Szabolcs</i>	New York (novella)	617
<i>T. Sipos László</i>	Nagyanyám tehene; Szűzérkedés (versek)	624
<i>Dukay Nagy Ádám</i>	Sosem zárom be a Parnasszust – Beszélgetés Turczy Istvánnal	627
<i>Kovács Sándor Iván</i>	Felföldi íróportrék: Egy nagyszombati és egy nyitrai író	637
<i>Sebestény Sándor</i>	Halottak napjára emlékezve: Böszörményi László és Mednyánszky Sándor sorsa (tanulmány)	647
<i>Sulyok László</i>	Megkapták a „piros nyakkendőt” (riport)	651
<i>Bakonyi István</i>	Sobor Antal hajdani első regénye: <i>Az utolsó nap</i>	660
<i>Nagy Pál</i>	Monológium – Kovács Bodor Sándor portréfilmje (II. rész: Párizs)	665
<i>Pataki Gábor</i>	Molnár Icsu István: Pixeleim (kritika)	673
<i>Szigethy Gábor</i>	Múltkóstoló: A Kossuth-nóta színeváltozása	676
<i>Pethő László</i>	Látjátok feleim?; Körbezártan (versek)	685
<i>Kerék Imre</i>	John Keats: Az őszhöz (műelemzés)	686
<i>Lukáts János</i>	Iréne (novella)	690
<i>Hubai Gruber Miklós</i>	Betlehem (novella)	696
<i>Taar Ferenc</i>	Kiruccanás magyar módra (novella)	700
<i>Sohymár József</i>	Pygmalion utolsó szerelme (novella)	703
<i>Babiczký Tibor</i>	„Akármi lett és úgy ahogy” (recenzió)	714
<i>Nyilas Attila</i>	Evangélium – Petőcz András <i>Majdnem minden</i> című kötetéről (kritika)	716
<i>Vass Tibor</i>	(Néhány) dolog a <i>Berettás könyvről</i> (kritika)	721
<i>Benyóvszky Krisztián</i>	Egy bridzsparti a Purgatóriumban (kritika)	728
<i>Oroszlánné Mészáros Ágnes</i>	Bacsik Katalin verseskötetéről (recenzió)	736
<i>Salamon Nándor</i>	Kései szerelem (kritika)	740

E számunkat Molnár Icsu István művei illusztrálják.

A borítón Molnár Icsu István *Szerveződések* című alkotásának részlete.

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
XLVIII. évfolyam
2002. 6. szám, november–december

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(Párizsi Magyar Műhely)

A szerkesztőség tagjai:
DR. KOVÁCS ANNA *tanulmány*
DUKAY NAGY ÁDÁM *szépirodalom*
BAGYINSZKY ISTVÁNNÉ *szerkesztőségi titkár*

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Felelős kiadó:
OROSZNÉ KATONA ANNA

Készült:
POLAR STÚDIÓ, Salgótarján

Lapunk megjelenését támogatta:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és
a NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 16–18 óra között

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777/103-as mellék
Fax: 32/316-482
Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmh.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., Andrássy út 45.

2002-ben megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 200 Ft

Előfizetési díj egy évre: 900 Ft

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük,
és nem küldünk vissza.

Lapunkat előfizetéssel támogatják:
GÉGÁZ Fűtéstechnikai Kft., Salgótarján;
BD Center Számviteli, Számítástechnikai,
Oktatási és Művészeti Kft., Salgótarján

ISSN: 05555-8867

INDEX: 25925

A SORSTALANSÁG SORSA: NOBEL-DÍJ

„Hiába fürösztöd önmagadban, / csak másban moshatod meg arcodat” – írta volt József Attila, az egyik legnagyobb magyar szellemi teljesítménye, öröksége okán. A verséből idézett sorok igazságát az olyan kiélezett, el-lentmondásos szituációkban érzékelti teljes vértetében, mint amilyent Kertész Imre Nobel-díja Magyarországon kiváltott. Egy-egy ilyen katartikus élmény – merthogy a Svéd Királyi Akadémia 2002. október 10-i döntése kétségkívül annak számít, nemcsak az érintett személy, hanem az egész ország, valamennyi magyar számára – ugyanis rádöbbeníti az embert, hogy identitástudatához nemcsak saját autonóm, szuverén gondolkodásmódja, világszemlélete tartozik, hanem az a kapcsolatrendszer, minősítés is, ahogyan hozzá mások viszonyulnak, ahogyan felőle, róla, művéről ítélik. Persze ez oda-vissza érvényes a társadalom és az egyén relációjában is.

De miért, hogy a fentiekből egyfajta kétség, amolyan keserű érzélem olvasható ki, amikor inkább kalapemelve kellene hurrázni, vivátozni, de legalább csendben ünnepelni, hisz eleddig egyetlen tollforgató honfitársunknak sem adatott meg – noha érdemes kandidáltakban soha nem volt és jelenleg sincs hiány –, hogy a legmagasabb nemzetközi kitüntetésben részesüljön? Vajon miért lenne azonban a Kertész-ügyben konszenzus, amikor éppen azokban a kérdésekben hiányzik az egyetértés, de még a közelítő álláspont is, amelyekre Ő építette a *Sorstalanság* című regényét s szinte az egész életművét? „Nyugat-Európa tudatában jelen van a holokauszt, Magyarország még nem nézett szembe a népirtás e tényével, azzal a töréssel, amit kétezer év erkölcsi kultúrájában Auschwitz okozott” – vallja és mondta el a díjöröme berlini ösztöndíjasként hazaérkezett 73 éves Kertész Imre. – Hazaérkezett? Hol van otthon? – kérdezik, akik „gyökértelenként” emlegetik, világpolgárnak nevezik. Annyiban talán igazuk is van, amennyiben Kertész Imre vállalja, elfogadja az európai zsidóság „gyökértelenségét”, amennyiben elismeri, hogy akár csak Ady Párizshoz, Márai Rómához kötődött, úgy Ő a német fővárosban talál kapcsolatot a világ művészetével, ott nyer újabb és újabb energiákat, impulzusokat az alkotómunkához. De elég ok lehet-e ez arra, hogy abban az országban, amelynek nyelvén ír – noha kitűnően tud németül, Freudot, Nietzsche-t fordított –, amelyik nyelvet oly

szépnek és „titkos”-nak tart, csak kevesen ismerjék s a Nobel-díja hallatán egyszerűen megpezdült kíváncsiság – vele együtt, de félő, hogy inkább helyette – Kertész Ákos köteteit is célba vette. (Nem hiába mondta hát Kertész [az] Imre, hogy elismerése fellendíti majd a magyar irodalom iránti érdeklődést, mégha e reményét a külföldi visszhangokra értette is.)

Most mindenesetre rá figyel a fél világ. Rá, aki Amerikába készül, majd fogalmazni kezdi beszédét a decemberi stockholmi díjátadásra. Rá, akit egy hírhedt ideológia nevében 14–15 évesen hurcoltak haláltáborba, s aki egy évre rá valami csoda folytán – talán mert küldetése volt az ott gyermekfejjel átéltek, megtapasztaltak megörökítésére – kiszabadult Buchenwaldból, rá, aki az ötvenes években eltanácsolt újságíróként presszóknál éjszakázott, aki zenés vígjátékok librettóiból tengette életét, aki 1956 sodrásában is itthon maradt Budapesten, rá aki megírta nemcsak a *Sorstalanság*ot, hanem *A kudarc* és a *Kaddis a meg nem született gyermekért* című regényeket, *Az angol lobogó* című elbeszéléskötetet, meg a *Gályanaplót* is, rá, aki az alapművében kijelentette: „Nem az a fontos, megértenek-e, hanem hogy hajlandók-e vállalkozni rá, hogy megértsenek...”

Kulcsmondat ez mindazok számára, akik bármiként is devalválni kívánják egy magyar ember, az első nemzetünkbeli író Nobel-díját. Akár úgy, hogy elhallgatják, alig szólnak róla, akár úgy, hogy hűvösen, kelletlenül, tesék-lássék alapon gratulálnak, akár úgy, hogy azt keresik, kitől, kiktől származik a javaslat és mi van a háttérben.

Miután a díj dicsfényében mégiscsak – boldogan és joggal – sütkérező Kertész Imre többször is kijelentette, hogy a jövőben is dolgozni, írni akar, s ha a film is elkészül a túlélő fiú pokoljárásáról, elidegenült lágerélményeiről, tulajdonképpen már majdnem mindegy, hogy kötelező olvasmány lesz-e a *Sorstalanság* a honi középiskolákban. Szerzőjét ugyanis aligha fogják még egyszer mással összetéveszteni.

KÉSZÜLŐBEN

– Három költő –

Mindhárman elindultak már, „tettek le az asztalra”. Mindhárman: ígéretnél messze többek. Megítélésem szerint *jók*. Mindhárman másfélék. Mert valódi írók. Itt költészeti folytatásuk, útjuk félkész szakaszáról írok. Szent elhatározásom, kész kötetekről ezután: soha. (Ezután: igen, irtózatosan, magam számára a kritika műfaját *kiirtólagosan*, nem akarok kész dolgokról írni. Légy hű önmagadhoz? Persze. Mikor te magad írsz – magam írok –, szintén a félkész az otthonléted. Ha ebben csakugyan otthon vagy, miért gyakorolnád magad oly terepen, amely a másoké. A kritika a kritikusoké. Innen egy szót se?)

Nézzük a három tárgyat. A három készülőből azt, amit láthatunk; illetve – például Acsai Roland esetében – amiről és ahogyan a költővel megegyeztünk; hogy anyagának töredék részéről itt, csak... vagy Zsávolya Zoltánnál: hogy prózai műveit most „hagyom”... vagy hogy Varga Dánielnél...

De kezdjük vele.

*

Varga Dániel költői alkata hozzám az egzisztencializmusa miatt áll első-sorban közel; ez a korántsem tételes(íthető) filozófia a konkrétumai által ismerszik, s furcsa módon költőnknel ez: a drámai rálegyintés. Ez már izgalmasságos páros, és kétféleképp irgalmatlan.

Az egyik komponens: erős reménytelenség. A másik: a semmi mód nem túllépést jelentő helyzeti realizmus. „Ez van”, de megrendítően van ez (így). Verseinek töredékessége ezzel ad majdnem mindig sugallatos – nagyobb – ívet.

Szép, szép, mondhatja ennek olvastán valaki. Mert hogy a költők műveinek jószerén nagyobb feléről nem mondható-e el ugyanez? S akkor mit mondtam én...?

Elmondható, nem tudom, mekkora hányadról, s nem is az egzisztencializmus jegyében, hanem a mívességében, a sztoikus tartás makacsságát felismerve, s így tovább. Természetes, hogy Varga Dániel versei is: változatok

egy jelentős alaptémára. Nem kenyerem a hosszabb idézés, lássuk azonban néhány rövid részletet, tekintsük egy-két vers struktúráját. (Nem „strukturalistán”, egyáltalán, semmilyen *-istán.*)

Hanem hogy: mikről ír Varga, hogyan tagolja kidolgozódó matériáját; ilyesmik.

Az *Éj, vágóhídfényes és színehagyott* című költemény már a cím-szavaival is eligazítja az olvasót. „Ott vagyunk”. Verseknél ez talán a legfontosabb. Varga Dánielnél megvan a műveknek e tulajdonsága. Hogy nem kész fogalmakban beszél, nem „hagyatkozik”, nem impresszionista. Bizonyos értelemben – jól! mert nem „kattogó” formákban, hanem tördelten – Gottfried Benn is eszembe jut, vagy az expresszionisták fegyelmezettebbjei. Ez gyönyörű vers, remekül beszélnek sorai, szavai. A „sötétlő levegőutak”; „a távolodó égbolt izzó esendősége”. Az árny által arcról elriasztott falevelek. Pontosan azok a szavak kerülnek idézőjelbe (a versben), amelyeknek kell. Egy alkonyi üldögélés – vagy egyéb? –, és ehhez... Ehhez mi? Az alkony, a besötétedés. Egészen egyedi darab máris. (Bennt csak úgy melleleg említettem, s természetesen Benn is írt darabosabb verseket. Csak Vargának ez a verse semennyiben sem darabos. Egzisztencialista véglegességgel átélt változhatatlan.)

A legtöbb, amit e versek újraolvastán mondhatok: révükön, „okukból” kaptam kedvet az eleinte kicsit kénytelen-kelletlen feladathoz: hogy „én irodalmat elemezzek megint”. Aki érti, nos, hát érti. Ezt.

Nem egyenletes még Varga Dániel kifejezésmódja. Van, ami jobban tetszik nekem (stíluselemeiből), van, ahol további erősödést várok. Színei (fizikai színmegjelenítései) máris további erők. S ezt nem tréfásan mondom.

Egyáltalán: Varga verseitől mi sem áll távolabb (hála az égnek!), mint ily humor; némely – ritka – szerencsés esetet leszámítva, mindig annak a jele lehet, hogy a humorizáló nem tud, netán nem is akar szembenézni a dolgokkal, ezért az oly szembenézést nevetségesnek, fellengzősnek minősíti.

Varga Dániel verseiben, bár elégiát és „ódaiságot” máris meglehetősen jellegesen egyesítenek, fellengzőségnek nyoma sincs.

A fehér és a karmazsin: nála valódi szín-tünetek. (Lásd: *Fehér és karmazsin.*) De a „szonátahamu” (sic!) s más hasonló szavakkal zenei fogalmiság is kihallható-érezhető soraiból. Ez nagyon jó, megint csak. S ahogy komplex jeleneteket jelenít: „Mintha egy műtő felé gurulnék, / halkán és rézsútosan.” Ez végső pontosság.

Hogy akkor: „összegezve”? Nagyképűség és önellentmondás lenne a részemről. Műfajom ellenében hatna. Hiszen úton vagyunk, útközben. Majd egy teljes kötet többet mond.

Nem véletlenül fogadtam örömmel a lehetőséget, hogy Varga Dánielről írjak. Kicsit még arról is megfeledkeztem közben, hogy „utamon” ritkaság, hogy élő irodalomról örömmel, elfogulatlan lelkesedéssel szóljak. Már nem. E három költőnél most, kivételesen, mégis igen. (Az „egzisztencialista”-fogalom tartalmát meg ki-ki kutassa maga!)

*

Persze, azt is mondhatnám: itt három kész költőről beszélek... csak hát mi „kész”? Úgy vagyok ezzel, mint Heimito von Doderer a *gondolkodás* fogalmával. Ó, de sok kell ahhoz, hogy valaki úgy életében egyáltalán elmondhassa magáról: ő – *gondolkozik!* (Lásd: egzisztencializmus. Szerintem lázadó, de elismerő önátadás annak, ami – nem külvilágian – van. Annak, ami velünk van. Bár sokszor mintha nem lenne a szó szebbik értelmében tényleg velünk, elhagyna minket.)

Tehát Zsávolya Zoltán kész kötetével ugyanúgy nem foglalkozom, ahogy ígértem; bár nem „mellőzhetem” *Könnyű negyed* című (2000, Orpheusz Kiadó) kötetét. Nem, mert a most megismert jelentős versegyüttes annak folytatója, igazán mesterfokon.

Az *Őszi Sapszon* (sic) fanyareleganciáját a bonyolultra vett (vállalt) rím-képlet ugyanúgy teszi, mint a sok holdkórosan csudás-merész fogalmazási fordulat: költő, aki rálát tárgyára, de szemernyit sem fölényes(kedő) ettől. Furcsa átértelmezésre szorul a „fölényes biztonság”. Nyavalyákat fölényes a biztonság, csak épp a bizonytalanság nyavalyáit küzdi le – az olvasó javára. Egy szakasz, az említett versből:

„Itt nincsen mit gatyázni, kimonózni,
kaftánozni és lajbizni se: majd
el kell úszni a parttól, mint egy dózni,
mely apró, de erőmű fele tart.”

Ha ehhez hozzávesszük, hogy a vers maga, két első szakaszában is, ezzel az „itt... gatyázni” tagadásával kezdődött, s közben tücsök és bogár volt, megérthetjük, hogy Zsávolya mindent tud, ami az-ő-versének-a-lényegéhez kell.

Vagy vegyünk a *Kontrafaktúra*-verset. Irdatlan hosszú sorokban nem sorjáztat, hanem köröz egy (ön)gunyoros téma körül, frászkarika Godard, meg oly Belmondó, „ki nem jácik egyetlen filmbe” (sic), és a végén beúszik a dózni rokona, a „holdfényel beszort főveny”-en, hol üres palackok vannak, s „te” bolyongsz, és ez a „semmi, a semmi” – és nincs pont a vers végén.

Vagy ahogy a *Hősöm terem*, melynek mottóját, hadd mondjam így, továbbad, „motyóját” ki más adná, mint „Zsavojnnyik Zolti”, a „Sok”, így, nagy betűvel, meg hát fogalomként, tarkaságosságával azt bizonyítja, nem halt ki egy bizonyos Weöres Sándor egy bizonyos vénája költészetünkből. Ahogy „cöveklek e Sokban”, s ahogy a Soktól bekattan, mondhatni besokkol ez–az, ahogy önmagát mint termőt látja költőnk, igen, ahogy ő maga terem, hősként... s közben rühelli a Francziskák terén a Sok nyüzsgését, ahogy kifacsarodó nevű egyének és presszók és Centrások és Cafék és Felszabok nem szabódnak hemzsegni pluszba-sokként, a költészet üdítő, ugyanakkor (haha) elsőprő hatását mutatja... söprődünk, mint dóznik az üde erőművek felé. S lengetünk K. Frigyesnek is!

Zsávolyát én kértem, magam *Sokasodván*, teremtsen ide nekem költeményeit ily írás céljára. Akárki megnyalhatja ujját e művek láttán. S mily jó, hogy Budapestet úgy kultiválja e Nyugat-Magyarországhoz oly világszálakkal (is) kötődő, elbűvölő poéta. (*Millenáris gólem* című versében pl.) Milyen remek-rohadt-ringlő-ringyó áristomot jelentenek – miközben „ó, nem” a helyek... nem is merem idézni nevöket. *Tudor Baba* a történelemnek és a bulivilágnak mekkora szintézise. Zsávolya elragadtatásra való költő, s poézise olyasmire valló, hogy a verstől el lehet ragadtatva lenni. Itt csak arról van szó, mi jöhet még... s majd jön. Elragadtatva leszek tőle, vagyok is már e gondolattól!

Konzisztencia, „egy” komplett-kész világ az ő verse, a Zsávolyáé, s mulatságos, hogy *készülőfélben*. Is – meg nem is. Azért csak legyen, már önzően mondom, továbbkészülő-félben. Persze, ahogy Varga dolga, költőnké is mindig egészben *van*, és Zsávolya Zoltánnak sokkal kiemelkedőbb helyen kellene állnia, *miközben* mások tán hígságokkal s lötyedékekkel feszítenek. Titkos nagyköltő-tippem ő, ily tippem egyike... ha a kor *hozzádivatul*.

Ő divatozni akkor se fog.

*

„Líránk gazdagságát” – s a kritika igen gazdaságtalan eljárás módjait, áldivatos jegyeit – kezdi szépen szemléltetni (mondhatnánk a megszokott szacharin-nyelven) e kis összeállítás, melyben Acsai Roland számomra Varga Dániellel és Zsávolya Zoltánnal pontosan egyenértékű (mondhatná a szacharin-nyelv) valór. (Jó e szó is.) Csak hát Zsávolyában megleltem Varga erőteljeit, ám toldva a fergeteges nyelvi humorral, melyre nem illik az én humorbírálatom. Mert Zsávolya igenis átfogó elme-tehetséggel látja be a jelenségkáoszokat (valóságködöket). Ezzel komplett a kis átvezetésem, melynek lényege: összeállításunk annyiban ér két fillért mégis, egy kalapnyi

krajcárt az én igyekezetem, hogy erőteljes kontrát mondok a meglehetősen unalmas, kiérleletlen, henye költőket ajnározó kritikai ön-értékrendre. (Mert a kritikusok mintha önjelöltjei volnának a rajongásnak eme költőkért, kiknek értékei, persze, föllelhetők, ám itt, Acsainál is, rendkívül szembeszökőek. Sokszor gondoltam, Acsai kritikusnak már igen érett, költőileg erősödni kell. Mivel személyesen közeli ismerősöm, mondhatok ilyet: *költőileg* sokkal erősebb már, *poétának* az.)

Megbeszéltük, nem „teljes” készülő-kötet-anyagát ismertetem, azaz csak moderátor tallózok, s ekképp cikkem e része. Acsai előszeretettel emlegeti magával kapcsolatban Seamus Heaneyt, tehát a táj-lét-rétegek mélyfúróját, tőzegvágóját... és az ő költészete is – első remek kötete után – további tőzegfejtés. A múltakat, élete legközelebbi múltjait térképezi; plasztikusan és takarékosan adagolva képeit... a Nemes Nagy Ágnes által megmarkolhatónak, konkrétanak, állandónak nevezhető „képeket”.

Mivel a kritikai szóhasználat marhaságaitól szabadulni ugyanoly erőltetett, amennyire „link” a komolyan vett kritikai szóhasználat, hadd mondjuk azt: Acsai verse – struktúraközéppontú.

A kemény odavágások fokozzák a tömörre vett közlések erejét. Ahogy rövidre fogja mondatát... nem hosszúság szempontjából, de a tagolással, struktúrálással. Ahogy szerkeszt. Ahogy elemeit „visszahozza”. Ahogy megdöbbsent minket, lét-elemien, hogy mi van még a főnevek, jelzők mögött. S akkor – mi minden lehet még! A *Jégverem* nyitó szakasza, például:

„Ablakpárkányon a csontok
Hideg telet jósolnak. Rőtek,
Mint a csávázott magok.
Csapóvas ásít: kiugrott állkapocs.
A körzeti orvos tette vissza.”

Itt a jelzett kettős-értelműség, jelzett-értelműség, s az önállósulásban itt kell, mint Acsai Rolandnak mondtam, tovább erősödni. Az anyag rettentő erős, ott további feladat – míg a térképező, tőzegfejtő, csontvizsgáló költői korszak tart – nincsen. A vers záró szakasza azt mutatja, hogyan moccan meg a csonttá-téllé fagyott világ. Hát így:

„Apa tenyere tó volt:
Mint a Piócás, kiszáradt.
Repedéseibe siklók bújnak.
Nem segít a szarvasfaggyú –
Kesztyűje csonttá fagy.”

A mozgalmasság és a dermedtség. *Az eső lába* című vers egyenesen kísérteties „ebben”. Idézem, jobban mutat valamit a példa, mint a kritikus sablon:

„Dédinek istállósöprű a nyelve.
A döngölt padlót felnyalta:
Mint a béka, a földet ette.

Az udvaron görénycsapda.
»Valaki felakasztotta magát« –
Mondja a hirtelen támadt viharra...”

S nem folytatom. Teljesen... jaj, e szó... öntörvényű, öntémájú, témáját a végsőkig föld-döngölően, föld-falón kimeríteni akaró (és tudó!) költészet. Végsőkig erősíti az anyagot a verssel, holott szabadulni is szeretne tőle. A döngöléssel is kapaszkodik, ragaszkodik... és önálló hangja van, semmi Heaney. Acsainak pillanatnyilag megvan önmaga rendkívül komolyan vett (és vehető), körbejárható világot ábrázoló, épp csak parányi idézőjeleket (felidéző jeleket) „tevő” költői lehetősége. Költészete. Valamije, amivel ő így, kategóriájában, szerintem „a legjobb”.

Épp ezért kell fokozni a leszorítást és lazítás nélkül keresni a tágítást. Mondhatom ezt, mert hosszabb ideje figyelhetem közletről költészetét.

S mert három költőnkől írni ugyan meg nem bántam – ahogy az „elv-től” félttem –, ahogy a lehetetlent vállaltam, hogy mindhármuknál előgyötörjem a magam s olvasóm számára azt, ami nekem a legfontosabb, sietek én is készülődésbe helyezni magam, s múltkori (honosult?) jó (rossz) szokásom szerint rövid dalra fakadni. Vagyis odaülni melléjük az éles fényekkel komorló éjszakába, a karmazsin sok francziskás nappalába, a béka-falásra-való földre. Rövid leszek.

A SÉRVRETTEGÉS

Tándorgó Dez nyomán

Emlékszem (nem emlékszem én már),
mi mindent tántorogtam,
és nem tudtam, a sérv az, mi belém áll,
és reményem se volt, rá, hogy föloldjam.

Tizenötévi fájdalomfelejtés
után a rettegés megint beállt.
Lágyékból alhasig a káni lejtés
kíméletet ígér, nem kínhalált,

kíméletül. Vagy csak mímeletül
mutatja: „Dez, vigyázz; vigyázz, öcsi!”
Táskát ne lengess fölös nehezékül,
piát, dús kaját hagyj... mert súlyai

nem könnyű égnek jönnek; úgy elégnek
elég lenne, persze, mohó, neked:
de – nem akarlak megsérteni – sérved
újíthatod ki... s ily készülődés

mára végsővé vált magányodat
veheti el, s majd nyögsz, bár nem beszélnél,
buszlépcsőről zuhansz le, roskatag
alak a járdán, és az üde bélszél

parfőm lesz, oly-oly gusztustalanabb
a tiszta kórház, embertársaság,
a kiadásokról nem is szabad
szólni, bagatell leégés... tehát

vigyázz, vigyázz, tudd, mire készülődsz úgy,
hogy a francziskánust se készülődned,
eltűnik, aki voltál az előbb még,
s leszel, mint az élet: könny, nyál, szar és húgy.

MADÁRHAJÓ

Végül elengedtelek.
Lapos és könnyű voltál már,
mint egy levegőzni induló rákbeteg.

Éjszakánként a légynehéz lüktetés a sötétben.
Az árnyak életre keltik... De mit is?
Olykor sikerül kitapogatnom súlyos
gyökereimmal,
éreznem lágy, könnyű mozgásait.

Köztudomásúlag nem is léteztél.
Átnedvesedett sikolyod, csillogó repedés,
zuhan végig a földön.

„Az ég hanyatló ívén az este
könnyű kötése kék.”

Mára sztereotípiák egymásutánjává rendezett,
üres tömkeleggé váltam,
merő kidolgozatlansággá, kétségbe-
esett férfitorzó, korahajnali felri-
adáscsomó, maszk.

Időm a koraősz, nyelvem a
madárhajó
sodródó roncsa.

MILYEN UTASÍTÁSOKAT?

Milyen utasításokat hagyott az
időben, hátra, árnyad, melyek
e túlápolt kertig űztek?
Tavalyelőtti árnyékom ugyanoda
„vetül”, mint tegnap.
Lehajolok, és megtapasztalom a kiválasztott
földdarab édeskés-sós ízét.
Szokvány-levertségem újfajta, kétségbe-
esett hallgatásvággyá egyszerűsödik.

Ülök a széken. Terasz. Szürke ég.
A kövön megcsillan tavalyi hajszálad.
Ólomkristály-illat.
Csönd van.
Szemerkél az eső.
Tócsák hallgatnak ezüstmereven.

Utolsó légvételem, ha majd eljön az ideje,
hasonló ólomkristály-nesz lesz.
Gally-reccsenés.

Vagy, aki voltál.
Mától nincs jelentősége.
Az égen ajak formájú felhő úszik,
mögötte a hársfalomb hirtelen felragyog,
levelei a földre ereszkednek, míg
be nem lepi őket alkonytüzeink hamuja.

GLÉDÁBAN AZ ÁGYBAN

– Joseph Roth: *Radetzky*marsch. *Orgiastisches Sommerfest* –

Tobl százados. Emlékszik jól a napra;
tizenkettőben volt, nem: tizenegyben...
„Békeidők!” – vigyorogni alapja
volna jócskán min, mégis árnyék rebben
arcára a *dologtól*. Most feladja
az emlékezést? Így tenni nem kedvel. –
„Jöjj el – szól –, Megélményült Húsiszony!
Örökké él az elmúlt garnizon.”

A legtöbb kamerádja *odaát* van
azóta már. Jár ám nekik a múltjuk!,
tőle kapván meg *agylag*... No, nem bátran,
de azért korrekten. Nincs is tumultus
a nagy helyszínre s célhoz járulásban;
aligha pulzál a torz, gonosz vulgus.
Ma mind kivárja a sorát, bizony;
fegyelmet tart az elmúlt garnizon.

Másként, mint *akkor!* Tobl erkölcs-toronyból
szaval: – „Nem szelíd, hanem éppen hát vad
volt sok baka, s megesett a *karambol*,
mit az ember ma Big bang-ként csinálhat...
Ez szörnyen döng, aligha csak dorombol,
és bármikor csontig-velőig áthat.”
...Órjás hodály, mega-orv randi-*zone*:
türelmi sáv az elmúlt garnizon.

– „Hic et nunc!, vagyis: *itt...*, s: *történetesen...*
Nem komolyan...” – így a százados. – „Fossam
érveimet? Á, hanyagul *kitetszem*
belőle, okosabb lesz óvatossan
bánom vele! Dolgom nem az: etessem
hallgatóim, hanem hogy valljak: »Mostan
I'm, I'm, I'm le grand guignol,
amelyben él az elmúlt garnizon.«

Bennem kering mind, aki *nyulakodva*
prédára támadt orgiaszt'kus éjen;
s már *anno dac'mal* én voltam az odva
(mintegy vigyázva, bizton beleférjen
kereteimbe): szép, kicsi és ótva-
ros egyaránt. (Vagy mi? Utóbbi mért nem?
Diszkrimináci't nem tűrök! Ki szól?
Kitöltöm magam, elmúlt garnizon.)

Egyszóv': *keféltek*, mint a nyulak, ért'ni?
A szemántik' mindössze ennyi lenne,
közlöm (nem épp pironkodva, de térti-
vevényt sem ad *message*-emért az elme,
az is tuti, stallumát hogyha félti... –
Az igaz érdes érintésű kelme
s e tudás régről feltűnő iszony
(*betegmethápher* a [M]últ[-][G]arnizon).”

És nincs történet, ó, vérmes természet!
Jól emlékszik Tobl százados a napra... –
Valóság volna? De hisz csak *nyelvészet*,
két értelemben. Sciencia Szagra
kábé, nem Sacra: csak bűdös *lövészet*...
(Ilyen rímekért tűz, tűz minden tagra!
Saj'g is már szűmben belélőtt szigony;
forgok magamban, elmúlt garnizon.)

Forgok, nem máshol, a Szigony utcában,
hol együtt lakik palóc, vasi, nyíri,
s ahonnan ritkán teszem ki a lábam.
Csak: ha a Klinikáig megyek *vígig*.
S látom: pulzálunk. Tőke? ... – Fűvel-fával...
[/ látványpékség, üzletház, „Store” és „K-bank”:]
...fejlődés, hol ez, hol meg amaz nyílik.
Csodás Nyóc’ker, Szigony, Szigony, Szigony!
Rahedlinyi lányból több garnizon.

Acsai Roland

VÁGÓMADÁR

L.-nek

Apád apja a galambosban lakott.
Óvatosan kellett kinyitni az ajtót,
Nehogy kirepüljenek. Szeme előtt
Az alkohol-köd, mint vadászsólymok

Fején a sapka. Levágott szárnyasokat
Evelt, vagy rádiót hallgatott –
Nem sokat törődött veled, fia balkézről
Való gyerekével. Utáltál oda járni.

Mikor beléptél, vészjeleket kezdtél
Adni, mint a széncinegék; olyan
Magas frekvencián, hogy ne
Hallja meg a karvaly-orru galambász.

AHOL VAN

mindenben halogatja a kezdést
mert attól fél hogy be kell fejeznie
nem szívesen változtat
a helyzeten

reggel nehezebbre esik megnyitni
a vízcsapot
aztán éppolyan nehezebbre esik
elzárnia is
a kádból se akaródzik kiszállnia
hagyja hogy teste körül kihűljön
a víz
ahogy körülötte lassan kihűl
a világ

mindenütt rossz neki ahol van
de akárhol legyen ott is jó
pedig bárhol jobb lenne ahol
nincs

VÁLTOZAT AZ ÉNEKEK ÉNEKÉHEZ

ha nem tudtam más ajándékot hozni
ha nem tudlak mással megajándékozni
ha nem tudlak megajándékozni magammal
hajlítsd a csípőd köré szavaimat
ahogy a kezem körébe hajol
borítsd őket a melledre
ahogy az ajkam ráborul
szorítsd a lábaid közé
ahogy a combom közébük szorul
ha nem tudlak magammal megajándékozni
fogadd magadba sóvár nemlétemet

A SINTÉR KUTYÁI

A három emelet magas gyárépületszerű monstrum évek óta szomorítja a környéket. A teleptől több kilométerre érezni lehet az orrfacsaró dögszagot. A falu nem esik messze innen. Annak idején senki sem tudta elérni, hogy egy kicsit távolabb építsék ezt a nem kívánatos téglatömeget.

Dolgozik a munkások között egy nyakigláb sintér – olyan harminc körüli –, aki így nyilatkozott a falurádióknak:

– *Má' rég le kellett vóna rombóni eszt a lepratanyát. Ahogy tanálok valami jobbat, úgy itten hagyom esztet, mint kecskebéka a cakó lakta mocsarast.*

A rávalóra nincsen panasz, csak má' végtelenül rühellem ezeknek a szerencsétleneknek a lemészárolását. Olykó' félszázat is meggyilkolok egy műszakba'.

Be csúnya kulimunka is ez. A mellső lábuknál húzom a vesztőhelyre őket. Hála a Magasságosnak, azé ide is betört a modernizáció, ezekkel a' új elektromos szerken-tyűkkel könnyebb végezni velük, nincsen annyi vér, és nem nyivákónak annyira.

*Nézzenek csak széjjel-felé, minden részleg omladozik. Csoda, hogy nem szakad ránk a földem. Ebből kéne témát fabrikálni és nem azokból a satnya, rosszul tojó tyúk-
kokból.*

Figyeljék ottan aszt a üvegszemű portást, ő tudja csak igazából, hogy milyen itten, ő belekóstolt a létező összes mocskos melójába, de neki is az a véleménye, hogy ennél nyomorúságosabb tán a földön nincs még egy.

A férfi a magánéletéről kezd beszélni:

– *Se asszony, se gyermek, csak a' imádott pincsim; a Zsemlye, és a még tavaly telep-
re hozott, bánatos szemű szobaőrzőm; a Rozsdás. Lenyűgözött a' ereje, alig bírtuk
ketten lefogni. Élve hazavinni uccse tudtam vóna, mer' sokat zabál, meg asztán a szo-
bát is összeugrá'ná. Ráadásul a zsémbeskedő szomszédok miatt se nagyon lehet ku-
tyát'tartani. De mivel nem aka'tam a telep égetőjének adni, halá'ra altattam és
kiprepará'tattam Gyula mesterrel, aki a bőr alá ruganyos anyagot bélelt, a' ó lábakat
is duplággyára erősítette. Ha megtapintom, mintha a' eredeti izmait nyomkodnám.
Most a' szekrényem tetején vicsorog; amíg Zsemlye jelez, addig ő véd a betolakodók ellen.*

A férfi még azt is elárulta, hogy amikor nem bír aludni, átmegy a szekrény tetején vicsorgó; nappaliban őrködő Rozsdáshoz és hajnalig gyönyörködik benne. A minap egy izzót csavarozott fel a szájpadrólására, így a sötétben is átvilágítódik a fogsor és a műszempár. Bundáját naponta kikeféli, és,

ha elérkezik a séta ideje, leemeli a szekrényről, pórázt tesz rá, s áthuzigálja a szoba egyik feléből a másikba.

A riportot követően a férfi hazament, virágot szedett a kertben, majd fekete öltönyben, kezében csokorral elindult otthonról, s közben ezeket sutogta:

– *Biztos mindenki könnyörtelennek tart. Ó igen, még azokon a faramuci tudósítókön is láccott a megvetés, pedig...*

Akkó' mostan mi a fenének iparkodnák ezzel a csokrétával a kisállat temetőbe? Igen, odaigyekszek és csöppet se' sajnálok rája időt.

Egyedü' én látogatom a sírt; a drága kegyhelyet, ahol Rozsdás kutyám belső szervei rohadnak.

Petőcz András

KOAN, ORBÁN OTTÓ

Felkiált
csukott szájjal,
hangosan
nem szólal meg.

Nem mozdul
sietősen,
elindul
mozdulatlan.

2002. 05. 30.

AZ IOWAI INDIÁNOK BÚCSÚJA ORBÁN OTTÓTÓL

Nem hagyjuk el, akit elhagyunk,
nem hagyjuk el egy pillanatra sem.

Egy pillanatra sem hagyjuk el,
aki távozik, akitől elbúcsúzunk.

És nem küldjük el, akit elküldünk
magunktól, mert nem küldjük el.

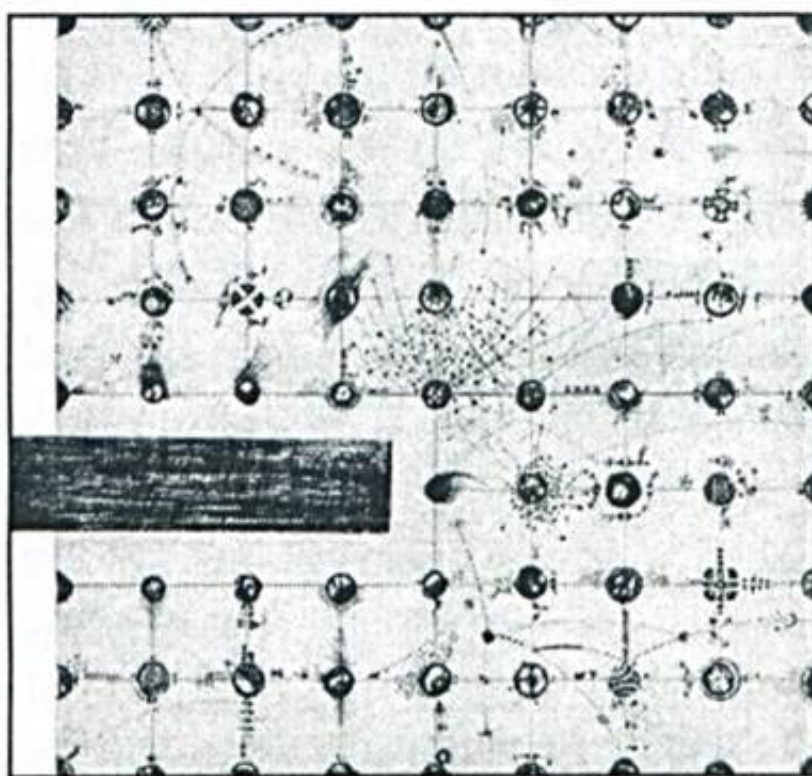
Mert magunkhoz hívjuk, akit hívunk.

Eh-woo-too, mondjuk, és megrázzuk a fejünk.
Hoo, hoo, mondjuk, és bólintunk hozzá.

Too ka-ho?, kérdezzük, és nyugodtak vagyunk.
Wa-yan-ka!, mondja a férfi, és a távolba mutat.

És akkor az erdőben megszólal a madár,
a madár, Aki Megszólal Valakiért.

2002. 06. 11.

Molnár Icsu István: VÁROSOM, 400x400 mm, hidegtű, rézkarc, 2002

ORBÁN OTTÓ TEMETÉSÉN

Van,
ami visszahozható,
és van,
ami nem.

Szép, ahogy olyan nagyon
együtt vagyunk.

Mindenki olyan, mint máskor.
Mindenki visszafogott és kiegyensúlyozott.
Mindenki kedves.

Van,
aki számít,
és van,
aki számítana valakire.

Olyan is van, aki nagyon siet.
Mert sok a dolga.

Mi mindannyian nagyon sietünk.

2002. 06. 14.

TÖRTÉNET NÉLKÜLI TÖRTÉNÉS TÜKÖRREL

ülsz nézel

magad elé

ülök nézek

magam elé

magam elé ülök

magam mögé nézek

magad elé ülsz

magad mögé nézel

visszaülsz magad mögé

visszanézel magadra

visszaülök magam mögé

visszanézek magamra

ülök nézek

magam elé

ülsz nézel

magad elé

GREAT HARMONY

csak tanárosan —
ahogy jobbágy-jelölt
költő/k/höz illik

ahogy jobbágy-jelölt
költő/k/höz illik
– csak tanárosan

valami
minimum alatt –

... hogy megfeleljen –

VERSTÖREDÉK JOHN HARRISON ÓRÁSMESTER NAPLÓJÁBÓL

... 'mikor alkonyattájt
hajzuhatagba rejtőzötten
bíborhéjú gyümölcs ...

/zsebeidben dohánymorzsalék
–: emlékezz ... / ! / –: ...
amint minden másra ... : –/

hazatérésed
ideiglenes

MAGYARORSZÁG MA

... :-

cse

cse

mő

te

tem

a

...

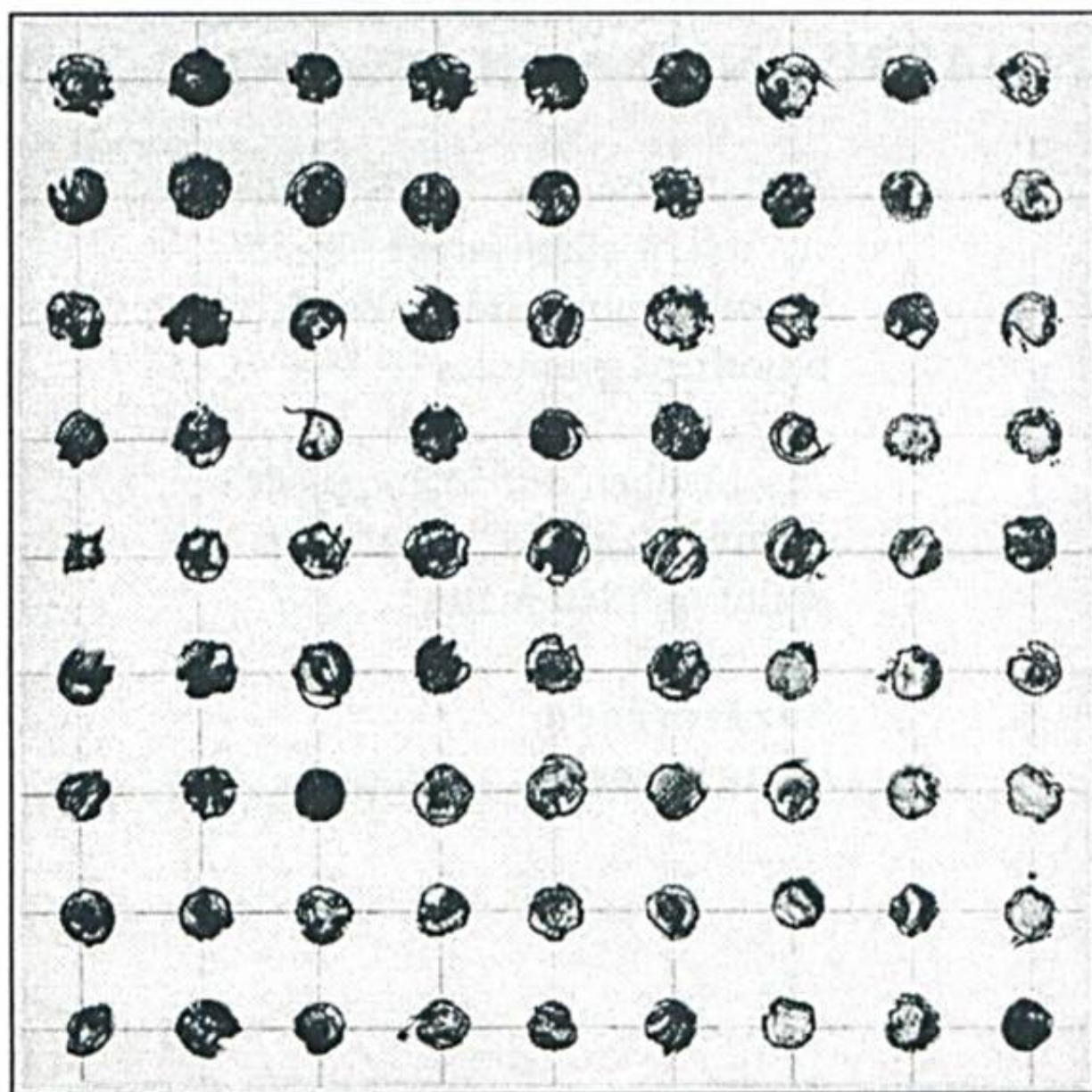
kon

té

ner

ben

... :-

Molnár Icsu István: PÍXELEIM I., 400x400 mm, rézkarc, 2000

NEW YORK

(Az „Így élt John Lennon” novellaciklusból)

Azt mondják, egy kapcsolatban az egyik rendszerint jobban szereti a másikat. Olyan állítólag nincs, hogy egyformán szeretik egymást. Az egyik többet nyújt, a másik élvezi a többletet. Aztán egy nap jön a kérdés: mindez meddig folytatható? Vagy az fárad bele, aki a többet nyújtja, s eltűnődik azon, neki ez így miért éri meg; vagy a másiknak támad lelkiismeret-furdalása, s bejelenti: „Én képtelen vagyok neked annyit adni, amennyit te adsz”. Onnantól nincs visszaút.

May Pang lesütött szemekkel hallgatta John Lennon fejtegetését, csupán akkor nézett föl, amikor John Lennon csöndben maradt. Ahogy tekintetük találkozott, May Pang tudta: most neki kell mondania valamit. Sóhajtott, kinyitotta a száját, John Lennon a szemüvege mögül pislogott reá.

– Hát...

– Nos?

May Pangnek remegtek az ajkai, préselte kifelé a szavakat:

– Szerintem... nem...

– Mit nem?

May Pang kerülte John Lennon tekintetét:

– Szóval... nem hiszem, hogy ez... mindig így van...

– Szóval nem hiszed.

– Nem – ez volt az első szó, amit May Pang ajakremegés nélkül mondott ki. Várt pár másodpercet, majd hogy John Lennon nem szólt semmit, valamivel bátrabban folytatta: – Ha igazad lenne, akkor lényegében halálra volna ítélve minden kapcsolat.

– Lehet – John Lennon fölpattant a kanapéről, föl-alá sétálgatott a tévé és a dohányzóasztal között. – Lehet – ismételte, és a kezébe vette távkapcsolót, azzal hadonászott May Pang felé. – Ha minden kapcsolat így működne, akkor nem lehetne hosszú távban gondolkodni. Ezt aláírom. Ezzel együtt azt gondolom: az egyik rendszerint jobban szereti a másikat.

– S ez baj? – tört ki May Pangból. – Lehet, hogy ez a normális. Talán a férfi-nő viszony eredendően így működik.

– Engem ez zavar – John Lennon (May Pang nem tudta eldönteni, szándékosan-e vagy véletlenül) benyomott egy gombot a távirányítón; a tévé képernyője kivilágosodott, a Music Television műsorán éppen híreket mondtak a zene világából. – Rosszul érzem magam benne.

– Azt gondolod... – May Pang ajka újra remegni kezdett –, szóval azt gondolod: nálunk is egyikünk jobban szereti a másikat?

– Te jobban szeretsz engem, mint én téged – hadarta John Lennon, utána nagyot fújtatott.

– Na és ha így van? – kérdezte May Pang. – Én ezt nem érzem problémának.

– Engem ez zavar – ismételte meg John Lennon pár másodperccel korábbi kijelentését.

May Pang viszont kezdett fölbátorodni.

– Nem hiszek ebben a „jobban szeret” dologban... Amikor tinédzser voltam, a nővéremmel beszélgettünk ilyesmiről, és ő azt mondta: egyszerűen arról van szó, hogy hol az egyik, hol a másik cipeli a koffert... Vagyis valaki mindig előre lendíti a kapcsolatot, míg közben a másik esetleg ebben tétlen marad. Ám ez nem jelenti azt, hogy bárki is kevésbé szeretné a másikat. Ellenkezőleg. Így normális.

John Lennon a tévé előtt, a képernyőnek háttal, May Panggel szemben megállt. May Pang igyekezett állni az arcába fúródó, kutakodó tekintetet, aztán hogy John Lennon nem mondott semmit, ajkai ismét remegésbe fogtak.

– Szakítani akarsz velem – tört ki belőle a korántsem új felismerés. John Lennon néma maradt, May Pang megismételte: – Szakítani akarsz velem, és ez a bevezető duma csupán körítés volt.

Ezúttal John Lennon kerülte May Pang tekintetét.

– Te mondtad ki...

– Én. De neked kellett volna. Ha igazán becsületes akarsz lenni velem.

John Lennon megfordult – a tévében bejelentette a Music Television hírolvasója: „George Harrison újra boldog”.

A tudósítás arról számolt be, hogy George Harrison, a már feloszlott Beatles együttes legfiatalabb tagja, egyben szólógitárosa, énekes zenész és szövegíró, azután, hogy házassága Pattie Boyddal zátonyra futott, újra boldognak vallja magát. Boldogságának tárgya nem más, mint titkárnöje, a mexikói születésű Olivia Trinidad Arias. George Harrison fülig érő szájjal állt a kamerák elé – oldalán egy csinos, nyúlánk, fekete hajú hölgygel –, arról beszélt: igaza van a régi bölcseknek, akarni kell a boldogságot. Lám, az elmúlt időkben ő is megjárta a poklot, azonban ennek – Istennek hála – vége,

Olivia oldalán megtalálta azt, amit eddigi párkapcsolataiban és a házasságában is hiába keresett: a nyugalmat, egymás kölcsönös elfogadását, tiszteletét, az egyenlő és önzetlen szerelmet.

– A házasságában is hiába kereste... – motyogta John Lennon. – Itt az új nő, ő meg azonnal megtagadja a szép Pattie-t.

May Pangnek az keltette föl a figyelmét, ahogy George Harrison az egyenlő és önzetlen szerelemről beszélt. John Lennonra nézett, arra gondolt: „Minden férfi gyáva ahhoz, hogy egyszerűen annyit mondjon: »Már nem szeretlek, szívem, fejezzük be«. Inkább humbugol és gyártja a filozófiákat a szakításhoz”. – Ennek azonban nem adott hangot.

John Lennon otthagya a tévét, behuppant a kanapé melletti fotelba.

– Szóval? – kérdezte.

– Szóval? – kérdezett vissza May Pang.

John Lennon vállat vont.

– Szóval – folytatta helyette May Pang –, akkor vége.

– Vége... De...

May Pang John Lennon szavába vágott:

– Mielőtt bármit mondanál, azt áruld el, kérlek, ennek van-e köze ahhoz, hogy a múltkori koncerteden fölbukkant a nézőtéren a feleséged?

– S a koncert után beszélgettünk kicsit...

– Beszélgettetek? – amennyire tőle tellett, kikerekedett May Pang mélyen ülő, keskeny indonéz szeme. – Minden világos. Nem is kell a kérdésekre válaszolnod. – John Lennon hallgatott. May Pang fölállt. – Összecsomagolok. De remélem, megérted, hogy most, azonnal, nem bírom elvinni minden holmimat. Beletelhet egy-két napba.

– Persze, persze – hadarta John Lennon. – Nem olyan sürgős. Ahogy intézni tudod. S... bocsáss meg. – May Pang elhúzta a kezét John Lennon keze elől. John Lennon nyelt egyet, mondta tovább: – Azért ugye nem szakad el köztünk minden szál? Gondolom, nem költözöl el New Yorkból, és akármilyen nagy ez a város...

– Ha időnként változatosságra vágysz – John Lennon nem tudta eldönteni: gúnyos-e vagy nem gúnyos May Pang arcán a mosoly –, hívj föl, és megbeszélünk egy randevút. Gondolom, egy-egy szabad órája a legelfoglaltabb férjeknek is akad.

May Pang kisietett a szobából.

Aznap este – miután hosszasan tűnődött azon, Angliában hány óra van, végül úgy ítélte, nincs annyira késő – John Lennon fölhívta George Harrisont.

– Öcskös – kezdte azonnal a köszönés után –, láttalak az MTV-ben, és mondhatom, örültem nagyon. Esküvőre is készülhetünk?

– Esküvő? – George Harrisonnak úgy csengett a hangja, John Lennonnak kutatnia kellett az emlékezetében, mikor hallotta utoljára ilyenek. – Lehet, hogy összeházasodunk, ám egyelőre gyereket szeretnénk. Az a fontosabb.

– Gyereket. Persze, értem. Régóta szeretnél gyereket.

– Az az igazság, hogy nem. Pattie-vel például nem is nagyon gondoltam rá. Néha szóba került, hogy talán, majd, valamikor. Nem éreztem égetően sürgősnek. Most viszont minden vágyam egy gyerek. Te és May nem gondoltatok rá?

– De, de, mi is – amint kimondta, John Lennon rögtön megbánta, úgy-hogy helyesbített: – Bár meg kell mondanom neked, George, mert te mindig őszinteségre biztattál, hogy ma szakítottam Mayjel. Visszaköltözöm a Dakota-házba, Yokóhoz. May már csomagol, én is úgy döntöttem: összepakolok, eladom ezt a lakást, és hazamegyek.

– Tudod – mondta George Harrison némi csönd után –, örülök ennek.

– Komolyan?

– A legkomolyabban. Neked Yoko a párod. Vele kell megvalósítanod az életedet.

– Ezt tényleg így gondolod?

– Szerinted mondanám, ha nem így lenne? Olyannak ismersz?

Bár George Harrison nem látta, John Lennon megcsóválta a fejét.

– Csak azért kérdem, mert mindig úgy éreztem: a Beatles tagjai nem kedvelik Yokót. Ez alól te se voltál kivétel. Emlékszel a Bangladesért rendezett jótékonysági koncertre? Nem léptem fel, mert nem engedted, hogy Yoko följöjjön a színpadra.

– Akkor se személyes szimpátiáról volt szó – mondta George Harrison.

– Téged akartalak szerepeltetni, azt akartam, hogy a közönség a te zenédet hallja. Válasszuk el a személyes szimpátiától Yoko zenei kvalitásait. Te is jól tudod, hogy te vagy zenész, Yoko pedig a társad, ami nem kis dolog, ám ez nem jelenti azt, hogy együtt kell zenélnetek. A közönség is jobban szereti azokat a lemezedet, amelyek csak a tiéd, nem a kettőtöké.

– Ne menjünk most ebbe bele – John Lennon sóhajtott. – Igazából gratulálni akartam neked, elmondani, mennyire örülök. Tényleg, igazán. S ha már szóba került: igen, folytatom Yokóval. Mert valóban ő a másik felem.

– Oké – George Harrison erre hirtelenjében ennyit tudott mondani.

– Nagyon megütötte a fülemet az – folytatta John Lennon –, amit a tévében mondtál. Hogy elég a boldogságot akarni, és az jönni fog magától.

– Magától? – nevetett George Harrison. – Szerintem nem olyan egyszerű akarni a boldogságot. Sok ember számára nem. Könnyebb beletörődni a

rosszba, mint cselekedni azért, hogy boldogok legyünk. A boldogság, John, nagyon nagy részben akarat kérdése.

– Meg szerencsée – tette hozzá John Lennon.

– Szerencsée is, igen. Ám a szerencse se kopogtat be mindenkihez. Ha nyerni akarsz a lottón, vásárolnod kell lottószelvényt.

– Bölcs vagy. Megint. Mint mindig – John Lennon hallotta, ahogy George Harrison kuncog a vonal másik végén.

– Nevezhetjük bölcsességnek is. Én óvatosabban fogalmaznék. Messze vagyok még attól, amit bölcsességnek neveznek.

– Az optimizmusod mindenesetre elbűvölő, George. Irigyellek érte. Ha valaki manapság ebben a világban tud optimista lenni, le a kalappal előtte. Megtaníthatnál, hogyan sajátítottad el.

Így történt, hogy miután letette a telefont, John Lennon vetett egy pillantást az órára, kicsit sziszegett, mert hosszúnak találta a tengeren túli hívás idejét, majd bekapcsolta a televíziót, és olyan állomást keresett, ahol éppen híreket mondanak. Nem volt nehéz találni ilyet, az esti órákban egymással vetekedve sugározzák a híradókat a tévéállomások. Kikiabált May Pangnek – aki a konyhában az edényeit újságpapírba csomagolta és kartondobozba pakolta el –, jöjjön be, mutatni akar valamit.

– Csak hogy lásd, így is lehet élni – magyarázta lelkesen, a távirányítóval a kezében. – Optimizmus. Ezen áll vagy bukik minden.

A híradóban terrortámadásról tudósítottak: John Lennon megnyomta a gombot a távkapcsolón. A képernyő elsötétült. John Lennon diadalittas mosollyal May Pangre nézett, vagy fél percig csönd volt a szobában, majd John Lennon újra működésbe léptette a távirányítót. A híradóban egy nyugdíjasház átadásáról volt szó.

– Igen – jelentette ki John Lennon. – Ez kell nekünk.

A következő tudósítás vasúti szerencsétlenségről szólt. „Ez viszont nem kell” – mondta John Lennon, és megint lekapcsolta a televíziót.

– Mit szólsz? – kérdezte May Pangtól, miközben a híradó az állatkertben aznap született tevékről adott képeket.

– Tönkre fog menni a távirányító – felelte May Pang. – Legalábbis nagyon hamar kimerül belőle az elem.

– Jó, most tekintsünk el az ilyen hétköznapi dolgoktól. Az érdekel, hogy tetszik az optimista televíziózás.

– Optimista? – rázta a fejét May Pang. – Én ezt nem optimistának mondanám. Struccpolitikának. A homokba dugod a fejed. Azt hiszed, attól, hogy nem figyelsz oda, azok a dolgok nem is történtek meg. Nagyon tévedsz, John. Megtörténtek – azzal May Pang visszasielt az edényeihez.

John Lennon a tévé előtt maradt és megnézte a tudósítást az autós rallyn történt halálos balesetről, azután azt is megnézte, hogy az elkövetkező napokban szinte szüntelenül esni fog. Ezt követően átváltott a Music Televisionra, és várta, hátha megismétlik a George Harrison boldogságáról szóló filmbejátszást.

Kicsivel később May Pang visszajött, arról érdeklődött, főz-e vacsorát.

– Nem vagyok éhes – mondta John Lennon, majd rögtön meggondolta magát, és a hálójáról biztosította May Panget, amennyiben valóban főz neki vacsorát.

– Miért ne főznék? – kérdezte May Pang. – Nem vagyunk haragosak, és még egy-két napig együtt fogunk lakni. Természetes, hogy főzök neked.

– Irigyellek, hogy ezt természetesnek tudod venni – sóhajtott John Lennon.

May Pang ezt nem értette, azt azonban engedte, hogy John Lennon magához vonja, a kanapéra fektesse, fölhajtsa a szoknyáját, lecsúsztassa a bugyiját, és szeretkezzen vele.

– Nem húztad el a függönyt – mondta vagy tíz perccel később May Pang.

John Lennon az ablakra, azon keresztül a szemközti emeletes ház sziluettjére nézett.

– Nem olyan erős az állólámpa – dörögte.

May Pang kibontakozott John Lennon öleléséből.

– Ettől függetlenül be lehet látni – fölállt, megkereste a bugyiját, visszaigazította a szoknyáját. – Mi is látjuk, mi történik a túloldali lakásokban.

John Lennon elmosolyodott.

– Legalább volt egy jó napjuk.

– Legalább – bólintott May Pang. – Nekik – a haját kezdte igazgatni. – Tojásos galuska fejes salátával jó lesz?

– Tökéletes – John Lennon rendületlenül mosolygott, nem vette le a szemét May Pangról.

– Mi újság George-dzsal? – kérdezte May Pang. – Jól van?

– Jól.

– Na és mi lesz? Összeáll a Beatles?

– Nem. Nem áll össze.

– Ebben biztos vagy?

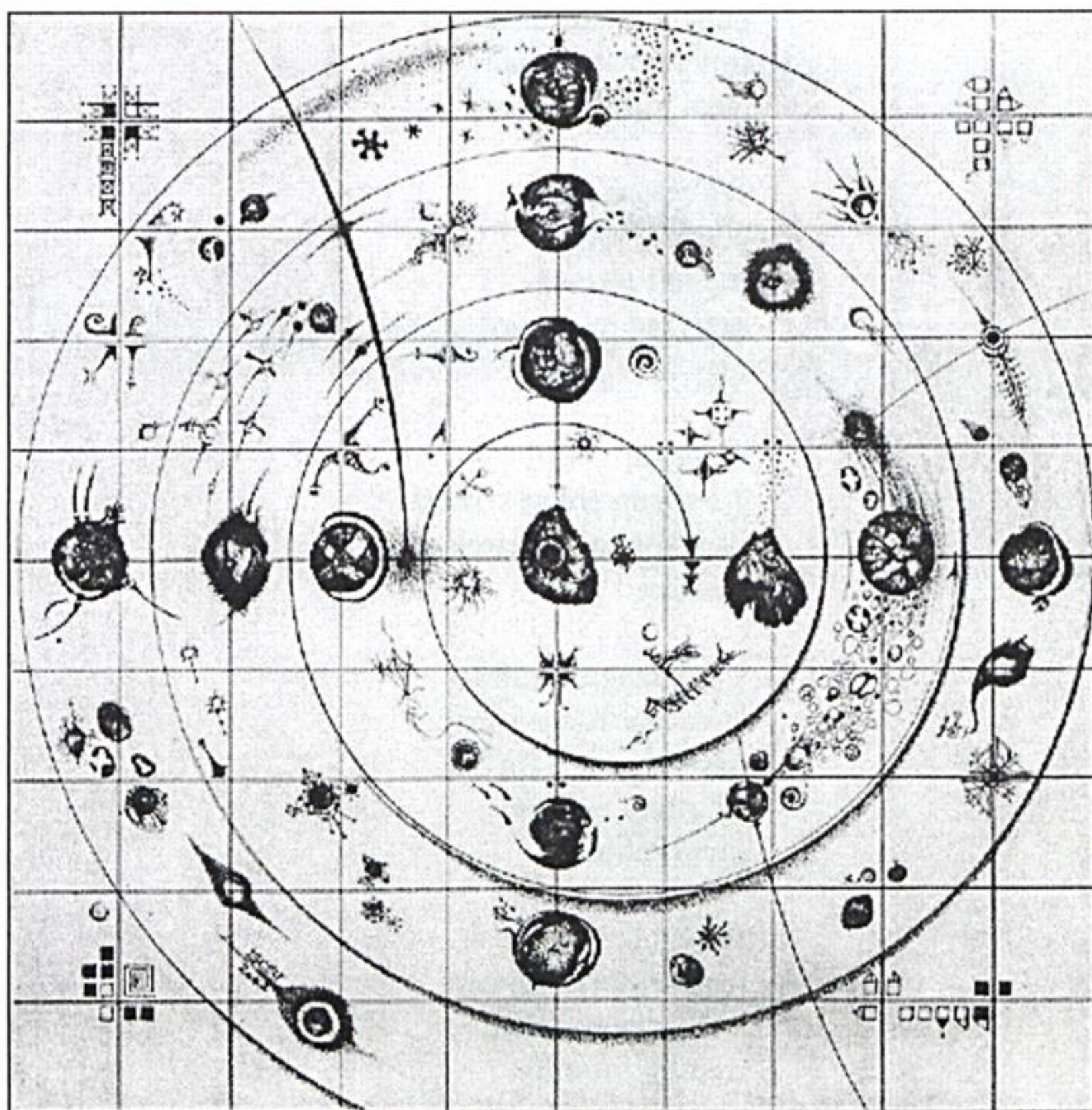
– Egészen biztos. Vannak dolgok, amelyek ha elmúltak, többé nem jönnek elő. Nem is baj. Megvolt a maguk ideje. Nem hiányoznak senkinek.

May Pang mondani akart valamit, végül szó nélkül kiment a konyhába.

A Music Televisionban megkezdődött a Rockumentary című műsor. Elsőnek egy régi Beatles-koncertfelvételt adtak: Ed Sullivan bejelentette a

bandát, és a New York-i Shea Stadium közönsége egyszerre kezdett visítani, ahogy a Beatles előjött az öltözőből és elindult a színpad felé. Rövid mikrofonigazítás, ellenőrzés, nem hangolódtak-e el a gitárok, majd Paul McCartney beszámolt: „Egy, kettő, három”. Ringo Starr rácsapott a dobokra, George Harrison a gitárhúrokra, John Lennon pedig énekelni kezdett.

Behallatszott, ahogy May Pang vizet tölt egy fazékba. John Lennon a dohányzóasztalról elvette a mobiltelefonját és fölhívta Yoko Onót.

Molnár Icsu István: KIRÁLY III., 200x200 mm, rézkarc, 2002

T. Sipos László

NAGYANYÁM TEHENE

Esettanulmány

felrúgták a tehenek
nagyanyám
sokat dolgozott a téeszben

engem is eltolt néha
mikor már tudtam
járni toltam a szart

szalmakazlak
álltak az ólak
mellett tejszag
szájszag hagymás
reggeli

véres tej
a fejőgép sokat szívott
vagy a marhák ettek
keveset

a dögszagtól mindig
kavarogott a gyomrom
napokig éreztem
az ólban és azon
kívül mindig

felrúgták a tehenek
nagyanyám ordított
a téeszelnök meg
mindig mondta
ne menjen be
akkor nem rúgják fel

csak ki ha nem megy
nem tolja a szart

megfejthetetlen
csak én tudom azt is
néhány százas
amit a pálinkából keres
nem tejből
az nem biznusz

tehene sincs
a téeszben
maradt
nem kellett
kiszipolyozták
teljesen

eset lett
mindenki visszaadta
mert nem lehetett
többet kiszívatni
csak vért csavartak
a tőgyekből

ilyenkor mindig
felrúgták a tehenek

SZÜZÉRKEDÉS

behatóan
tanulmányozlak

az újdonság
varázsával hatsz
elkapkodnak
mint egy pornófilmet
minden lepedő
vászonra kivetítenek

kézpénznek veszlek
nő az ár
folyamod

szüzekedek

jó befektetés vagy
bár fedezetlen

megkérdőjeleznek

választ
nem
vágok be
tudat alá
szorítom

üzérkedek

árum nem
romlott
felbontatlan
állapotban szállítom
hiánytalanul elégedett lehetsz

részesedésem van
belőled

töretlen a pályám
a járatlan utat
nem kerestem
soha

ereken
vágok
pofákat
érintetlen
kezeim között
vérzel
ártatlanul

SOSEM ZÁROM BE A PARNASSZUST

Turczi Istvánnal Dukay Nagy Ádám beszélget

*Péntek délután: az Erzsébet hídtól a Keletiig áll a forgalom. Ez biztos; ennyit látok. Holott – péntek lévén – mindenki, én is, sietne. Nekem, ugye, igyekeznem kellene-
illenék Turczi főszerkesztőhöz, költőhöz, íróhoz, műfordítóhoz; hív is, igen, várható volt
– kések –, mobilomat csörgeti: mobilizáljam magam, mert neki este színház. Vagy, ha
nem ma, akkor nem ma. Mondom, de, ma. Már így vagyok tervezve, kérem. Nem
annyira időileg – sőt! –, hangulatilag (ha van olyanom) inkább. Csak szöszmötöl a 7-
es, mert a buszsávban is állnak. De most már itt vagyunk, a papíron, úgyhogy mindegy.
Turczi főszerkesztő, költő, író, műfordító nem felejtette születésem napját: kapok papája
pincészetéből házi szilvát. Kósért. Iszom is (már idehaza); tényleg nagyon kóser. Finom.
Meg vagyok hatva. Jut eszembe, pince és pálinka kapcsolatban van, vagy csak bor és
pince konstelláció létezik? Utánezek, most nem számít. Szép kis péntek délutánunk
van. Megnyugszom itten, Zuglóban; Gyarmat utcában főleg. Nem kívánok, többek
között, kétszázszal közlekedni. De kiderül majd alább – vörösborozni is fogunk beszél-
getés közben, Kedves Olvasó –, hogy Turczi főszerkesztő, költő, író, műfordító is úgy
gondolja: nem mindig jó az.*

– *Mik voltak annak a nem is rövid útnak a legfontosabb állomásai, amik ide, a Gyarmat utcába hoztak-vezettek téged, benneteket, a Parnasszust?*

– A legfőbb állomásokat a következőképpen cölöpösíteném: először is Tata, ami egy folyamatos lelki kötődés. Olyan közegben születtem, amit szeretek, s ha az embernek valahol van tere, levegője, akkor szívesen jár oda vissza; amíg pedig élői és halottai is vannak ott, akkor vissza-visszatérése természetes. Tata után egyetem, s innentől már Budapest. Ami viszont érdekes és máris visszacsatolás: Budapesten az *Új Forrás* mutatott be a nyolcvanas évek legelején. Ezt ugyan megelőzte, hogy a Bölcsészkaron a *Jelenlét*-ben már publikáltam, illetve antológiákban is megjelentem, de az első igazán nagy nyilvánosság az *Élet és Irodalom* és az *Új Forrás* volt. De maradjunk a slágvortoknál! A Gyarmat utca előtt volt egy rövid „kitérőnk” a tizenededik kerületben, amiről irodalmilag nincs mit beszélni; van mit beszélni azonban a Márvány utcáról. Ennek nagyon szép története van. A nyolcvanas évek második felében alkalmam volt Jugoszláviában tölteni egy hetet két drága emberrel, akik sajnos már nem élnek. Elsőnek Cseres Tibor ment el, másodiknak Vujicsics Sztoján. Írószövetségi delegációként egy Volgával elmentünk Újvidékre és Belgrádban, illetve kisebb városokban adtunk esteket. Nagyon összebarátkoztunk ott hárman. Sztoján egy igazi gourmand volt, pontosan tudta, hol vannak a legjobb vendéglők, hol a legjobb ez és ez a kaja. Cseres Tibi bácsival cipőboltokat jártam. Hogy mennyire volt ez számára – pontosabban a felesége számára – fontos, arra csak egy példa. Éjjel 11-kor a belgrádi szobám ajtaján kopogott, hogy menjünk el sürgősen cipőt venni. Mondom, 11 van, mire ő: nem baj, most csak bezarándokoljuk a terepet, kijelöljük a legjobb darabokat és holnap bevásárolunk. Kérdem: biztos, hogy ez a legjobb ötlet? Biztos – mondja –, ennél jobbat ő nem tud. A program tehát úgy nézett ki, hogy éjjel fél 12 és fél 2 között jártuk a várost, kijelöltük, ami kellett, majd nappal, szintén ketten, bevásároltunk. Tibi bácsi 93-ban éve halt meg. Sztojánt tavaly emésztette föl a rák.

– *...Márvány utca...*

– Tiborral nagyon jó barátok lettünk és egyszer meghívott borozni. Azt mondta, tud a Márványban egy nagyon jó helyet. Elsétálunk közben Tamási Áron lakása mellett, egy kicsit majd mesél – mondta –, de közben megálunk a borkimérésben is egy pohárra.

– *Igen, tudom, megvan ma is.*

– Hogyne, az utca közepén, a páratlan oldalon... Egyszer csak megszólal Tibor, fölfelé bökve a mutatóujjával: Tudod-e, hogy ki lakott itt? Mondom: nem. Azt mondja: Margit. Kérdezem: Margit? Azt mondja: Hangyaboly. Ja, mondom, Kaffka Margit! Igen – mondja –, ráadásul éppen fölöttünk van a

lakása... Ez tíz évvel ezelőtt volt, tavasszal. Az élet akkoriban úgy hozta, hogy a tizenegyedik kerületi lakásunkat megpróbáltuk beljebb cserélni, és feleségemmel, Annával addig keresgélünk, hogy ő talált egy eladó Márvány utcai lakást. Válófélben lévő házaspár, az asszony ment volna egy kisebb lakásba, a férj meg vidékre. Hát, ez volt Kaffka Margit lakása – akkor rettenetes állapotban, de az egésznek a frémája csodálatos volt. Óriási, széles ajtók, majdnem öt méteres belmagasság; nagyon jó hangulat. Amikor megvettük, a tatai kőműves barátaimmal hoztuk rendbe és azt hiszem, visszacsempésztük valamelyest Kaffka Margit szellemét. A beköltözéskor természetesen óriási avatót tartottunk, Somlyó Györggyel, Csaplár Vilmossal, Nagy Attila Kristóffal, Sebeők Jánossal... Márton Laci levelet küldött, melyben üdvözli Kaffka asszonyságot, meghallván, hogy én odaköltöztem. A lényeg, hogy az már egy nagyon jó hangulatú irodalmi lakás lett és akkor már rengetegen jártak hozzánk. A fiatal nemzedéknek fölsorolhatatlanul sok tagja, Nyilas Atillától Zsávolya Zoliig... Nagyon szerettük azt a lakást, s maradtunk is mindaddig, amíg meg nem született a második fiunk. Akkor kicsi lett a lakás, s így kerültünk át Zuglóba; ezen főállomások mentén, így alakult ki a Gyarmat utcai Versbázis.

– *Lehet, hogy csak én érzem így, de arányaiban mintha kevesebbet beszélnél az indulásod, indulásotok éveiről, mint a pálya- és kortársaid. A nyolcvanas évek elejéről a Jelenlétről, a Mozgóról, a Bölcsészkearról...*

– Ennek nincs különösebb oka, egyszerűen csak nem szeretném agyonfontoskodni és túladminisztrálni az eddigi életutamat, mert nem hiszem, hogy az életem az, ami érdekes.

– *Pedig azok nagyon izgalmas-mozgalmas, tanulságos évek voltak.*

– Ez így igaz, de úgy érzem, a döntéseim a lényegesek. Azokat tartom fontosnak. Ilyen döntés volt a *Parnasszus*, amiről sokkal szívesebben beszélek. De a kérdésedre, fölvetésedre azért válaszolok. Az időbeni alaphelyzet: hetvenes évek vége, nyolcvanas évek eleje. Dúl a kommunizmus, vagy szocializmus, ahogy tetszik – nekem sehogy sem tetszett –, belső cenzúra, egyetemi szigor, mindenki odafigyel mindenkire, és ebben a helyzetben nagy kegyesen megengedték, hogy működjön az egyetemen a *Jelenlét* című lap, mint a KISZ nem is tudom, milyen időszaki kiadványa. A legtöbbet nyüzsgő ember, Petőcz András lett a felelős szerkesztő, aki publikációkban egy picivel előrébb is járt nálunk. Egy nagyon sajátos korszakban alakult ki ez a műhely, egy olyan helyzetben, amikor egy csomó dolgot nem is értünk. Sokszor csak éltünk bele a világba. Nem láttunk Nyugatot, alig olvastunk valamit, mert sokkal kevesebb lehetőségünk volt rá, mint ma van... Ha eljött egy amerikai, angol, spanyol... író, költő az egyetemre, egymás

nyakán csüngtünk. Nem felejttem el a Helsinki Egyetemi Színpadot, vagy azt, amikor Ginsberg itt volt Budapesten. Elvesztettem, vagy lenyúlták tőlem a róla készített fotókat, amiket úgy csináltam, hogy beálltam Eörsi István mögé – mintha valami samesza volnék – és tulajdonképpen Ginsberg lába előtt „landolva” két és fél órát a földön ülve, olykor-olykor egyet fotózva töltöttem azt az estét. Valószínűleg az ilyen események miatt én rendkívül nagy „forrongást” éreztem. Ma azt látom, hogy az egyetemistákat spiritiszta érdektelenség jellemzi. Pedig vannak olyan programok, amikre én is szívesen beülnék. Őket ez egyáltalán nem érinti meg. Abban a korszakban, tudod jól, mindennek volt egy második olvasata, egy második nyilvánossága; és ezt nem hogy nem szabad lebecsülni, ez igen fontos volt. Olyan volt a kultúra, az irodalom egy szelete, mint a tiltott gyümölcs, s mi úgy éreztük – azt hiszem, sokan –, hogy, ha nem is szakíthatjuk le, de láthatjuk és érezhetjük az illatát, az már jelent valamit. 1979-ben Géher István fordítói szemináriumára Singert fordítottam és olvastam föl, amire akkor 60–70 ember volt kíváncsi. Akkoriban nem lehetett Singert olvasni sehol. Óriási érdeklődés volt. Senki nem tiltotta – egyszerűen nem lehetett behozni. Talán megelőztük a korunkat. Már túl voltunk az egzisztencializmuson, de még előtte a posztmodernnek, és ebben a légkörben jött a *Jelenlét*, aminek két ága volt. A bölcsész- és a jogi kari. Szilágyi Ákos – akkor már JAK-elnökként – kimondottan támogatott minket, és Petőcz András mellett ott volt Kukorelly Endre, Márton László, de ott volt az a Szokolay Zoltán, aki ma már nem ír; politikus lett.

– *A 90-es években, amikor hirtelen alakult – és tűnt is el – számos lap, a fiatal irodalom mintha visszamasírozott volna az egyetemre, tehát újra a falakon belül kezdte el (folytatta?) önszerveződését. A ti esetetekben – és időtökben – azt hiszem, hogy ami nem ment le a tanszék torkán, azt ki tudtátok vinni egy más fórumra. Nem biztos, hogy mindig mindenből lett valami, de pontosabban lehetett tudni: mi a legcélszerűbb irány, hely, s ki a leginkább segítőkész személy arra, hogy egy adott elképzelés megvalósulhasson?*

– Húsz év a különbség, és merőben más a helyzet. Ma virágozhat nem száz, ezer virág. Akinek pénze van bulvárlapot ad ki, akinek kevés pénze van az irodalmi lapot. Akinek több pénze van az havi folyóiratot csinál, akinek meg nagyon sok, az magazint. Egyébként, tudod, pénzmosásnak sem rossz a dolog; láttunk, hallottunk már efféléről. Na most, az irodalmi lap az önigazolás egyik bástyája szokott lenni például a megyei lapok esetében. Vannak megyék, ahol szellemi élet nincs, de lapra szükség van, mert föl lehet/kell mutatni valamit. A nyolcvanas években láttam olyan megyei lap indulását, ahol a közgyűlés presztízst csinált abból, hogy a megyének

legyen valamilyen periodikája. Tény azonban, hogy a mesterségesen föltűzelt, életre hívott lapok egy idő után szinte automatikusan légüres térbe kerülnek. De a nyolcvanas évek ezen törekvéseinek is vannak abszolút pozitív oldalai, hiszen a maguk módján részesei voltak a szocializmus puhításának. Akkoriban a hatalom is egyre többször fogalmazta meg, hogy igen, jelenjenek meg azok a bizonyos bírálóbb hangú versek, prózák, tárcák, riportok, szociográfiák. Nem minden, persze. Jellemző erre Nagy Gáspár Nagy Imre-verse, amiből országos botrány lett; de ilyen volt az Illés londoni koncertje és a művészeti életből sorolhatnánk a példákat. Ez tulajdonképpen egy gumifal volt, amibe bele lehetett bocszolni, de azt nem tűrték, hogy arra rá is hujozzanak. A Tiltunk–Tűrünk–Támogatunk hármass tulajdonképpen így kanonizálta a közéletet. Gyakorlatilag magától értetődő volt, hogy kialakult egy második nyilvánosság. Megjelent az *Örök Hétfő* Petri Gyurkától, kézen-közön voltak verskötetek, kéziratok, hallottunk csoportosulásokról; s néha én is részt vettem olyan beszélgetésekben, amiken csak néztem: hoppá! Nem szabad ma azt elvitatni, hogy ezeknek az erőfeszítéseknek köszönhetően – természetesen az európai konstelláció ismert helyzetében – történt meg 1989-ben a váltás.

– *S ha itt tartunk: Bástyá elvtárs politikája, rendje ellen közösen föllépni nagy kohéziós erőt is jelentett.*

– Önmagában persze, hiszen összezártak a csoportok. Volt egy beidegződött védekezési reflex. Éberem kellett tartani ezeket az ösztönöket.

– *Lényegében így szocializálódtatok?*

– Hogyne. Mindig tudtuk, hogy most arról nem szabad beszélni, hogy... És természetesen arról kell beszélni! De meggyőződésem, hogy ezek látszat egységek voltak. Csak a *Jelenlét*en belül mennyire mást képviselt Szokolay Zoltán, mint Restár Sanyi, vagy Szent-Iványi István. És mégis részt vettek a rendszerváltozás előkészítésében és igenis történelmi szerepük volt – csakúgy, mint a magyar kultúra egészének – abban, hogy annak a korszaknak a kicsontozása lezajlott. Az irodalom nagyon sokat lökött ezen a folyamaton.

– *Ebben a nagyon erős kötődésű „családban” mikor kezdte el önállóvá válni? Mert 1985-ben Segédmúzsák fekete lakkcipőben címmel megjelent első versköteted, két évvel később első regényed, a Mennyei egyetem. Szóval lassan elbúcsúztál, bár még vissza-visszajártál?*

– Vagy vissza sem. A *Jelenlét*, ami körül mi csoportosultunk, mégiscsak kötődött az egyetemhez. Tehát, amikor mi diplomáztunk, már nem mi voltunk a *Jelenlétesek*, hanem azok, akik ott maradtak, mert ez a lap a Bölcsészkar falain belül élte az életét. Az egyetem után mi is elmentünk különböző helyekre, irányokba, az én irányom ráadásul nagyon speciális volt...

Gondolkodásomban mindig is szociáldemokrata voltam, annak is a skandináv, illetve a német, a svájci képletét tartottam elfogadhatónak. Így nem voltam a szó direkt értelmében rebellis. És tulajdonképpen ebből a csapatból senki nem volt nagy lázadó; vagy azzal lázadtak, mint mások mellett Szent-Iványi is, hogy nem publikáltak.

– *És ennek akkor még volt súlya.*

– Ahogy mondod. Az én esetemben mindez meg volt spékelve azzal, hogy fölkérést kaptam – azt hiszem, a kiemelkedő tanulmányi eredményeim és az akkori viszonylagos ismertségem miatt – a Kulturális Minisztériumtól egy főmunkatársi állásra. Ugyanabban a szobában egyébként Csapody Miklós ült előttem, de valamilyen politikai összetűzés miatt Miklós onnan elkerült és akkor indult meg az MDF-es pályája... Nagyon sokat tanultam ott. Ott lehettem filmek átvételénél, irodalmi tanácskozásokon és előállt az a helyzet is, hogy referensként járhattam a városokat és megismerhettem lapokat. Nagyon sokat tudtunk akkor belülről segíteni folyóiratoknak. Tudniillik annak a bizonyos lazításnak, amit engedtek az volt a következménye, hogy a megyei lapok is több levegőhöz jutottak. Nem egyszer fordult elő, hogy egy-egy „zűrösebb” témával ők foglalkoztak mélyebben, s akkor bizony a központi elvtársak odaszóltak a megyei vezetésnek. A megyei pártbizottságoknak meg a következő volt az alternatívájuk: vagy a főszerkesztő menesztése; vagy a lap megszüntetése. Ennyi. Voltak olyan helyzetek, hogy ha mi nem megyünk a „főnökökkel” tárgyalni nem marad meg a lap. Például az *Életünk* esetében. De az *Új Forrás*nak is volt olyan időszaka, amikor a Nagy Gáspár-„ügyek” voltak.

– *A Tiszatájnál hasonlóképpen.*

– A *Tiszatáj*nál is, bizony; nagyon éssen kellett lenni, hogy tudjunk segíteni. Ugyanakkor, be kell vallanom, hogy ez a néhány esztendő számomra egyfajta meghasonlás volt. Ugyanis jónéhány emberrel szembekerültem, aki azt mondta rólam, hogy áruló lettem. Azt hiszem, az mentett meg, hogy kiszálltam időben, mert a nyolcvanas évek közepe után, fölmondtam. Elegem lett.

– *Egyébként is nehezen tudom elképzelni, hogy egy irodában ücsörögsz.*

– Nem is ment a dolog. Kocsmáztunk, moziztunk, színházaztunk. Szerencsére ez a munka nem rontott annyit a renomémon, mint amennyire attól tartottam. Egyszerűen azért, mert akikkel kapcsolatba kerültem, azokat nem bántottam, hanem segítettem. Emlékszem, Döbrentei Kornél kimondottan árulónak tartott, mígnem egyszer valaki szólt neki, hogy nekünk a Turczi segített. Akkor mondta azt Kornél, hogy jó, adok verset a *Parnasszus*nak...

– *Íróként megsínyletted azt az időszakot?*

– Nem, mert nagyon sokat olvastam és rengeteget tudtam írni. Sőt, számos jó íróval, köztük Tandorival is ott találkoztam. Ő bent volt valamiért a minisztériumban, elintéztük, amit akart és elmentünk két órát sétálni a Duna partra... Barátok vagyunk ma is. Ma már senkit nem érdekel, hogy néhány évig ott voltam a Kulturális Minisztériumban. Bőven a rendszerváltás előtt szálltam ki és mentem szabadúszónak. De nem bántam meg azokat az éveket. Azért merek néha közéleti szerepet vállalni, mert úgy érzem, föl-szedtem ott mindazt, ami ezekhez a munkákhoz elkerülhetetlen.

– *Térjünk vissza oda, hogy a nagy, közös ellenállás anakronisztikus lett, te pedig a nyolcvanas évek végétől szabadúszó vagy.*

– Akkoriban afféle önkéntes száműzetésben rengeteget fordítottam. Azt hiszem, majdnem egy tucat könyvet, amiből 4–5 úgy érzem, értékes is.

– *Nem féltél az egzisztenciális bizonytalanságtól?*

– Nem féltém, mert bíztam magamban. Van olyan sikerkönyv, ami a tizenhatodik kiadásnál tart. Nem szeretem a kiszolgáltatottságot sem anyagi, sem szellemi értelemben. Ez a fajta kívülállásom mutatkozott meg abban is, hogy 1990-ben önálló céget alapítottam. De ez a fajta tevékenységem is mindig szoros kapcsolatban állt a kultúrával. Számos könyvet adtam ki, olykor szakmáiban fordítottam... De sok olyan fordítást is csináltam, ami nagyon fontos volt számomra. Egyik ilyen Singertől *A Moskat család*. Ezt a zsidó Háború és békének is nevezik. Fordítottam izraeli irodalmat, volt egy önálló finn gyűjteményem – mai finn költőktől – és 2000-ben összeállítottam az első ausztrál antológiát. Szóval, volt dolgom; szerencsére, bőven. A másik terület, vagy ha úgy tetszik műfaj: a rádiójáték. Ez megint egy külön történet. Abban az időben szinte mindennapos vendég voltam a Magyar Rádióban és nemcsak én, hanem azok az írók, akik szívesen csinálták ezt a műfajt. Nekem öt hangjátékomat játszották, nagyon sok ismétléssel, s volt egy darabom – a *Neander kávéház* Darvas Ivánnal, Csákányi Laci bácsival –, amit hétszer ismételték. A zsidóságról egy tizenkét részes sorozatot készítettem *Jer és lásd, a Talmud* címmel, ami egy sajátos parafrázis volt; tulajdonképpen az én vélemény-sorozatam a vallásról. Raj Tamás (főrabbi –*dná*) csak úgy nevezte, hogy a Turczi Talmud. Ehhez írtam hangjátékosorozatot is Garas Dezső főszereplésével, Magos György rendezésében.

– *S mi maradt mára a hangjátékból...?*

– Mi történt? Miért mondom mindig, hogy ez nekem mekkora fájdalom?! A szokásos: elkezdett szegényedni a rádió. S miből kell olyankor vágni? A kultúrából. Moderátori szerepben – mint nyelveket tudó író – rendszeresen működtem a *Kilátó* című világirodalmi műsorban... Több, mint harminc adást csináltunk meg; aztán vége.

– *Pedig akkoriban nagyon sok ilyen jellegű beszélgetés szerkesztve nyomtatásban is megjelent. Igaz, ma újra, de ma talán azért, mert alig van.*

– Mit mondjak neked? Mi mutattuk be először a kilencvenes évek elején José Saramagót.

– *Akkor még nem sejtetted...*

– Nem, de nem is érdekelt. Tetszett. Nagyon jó volt az a pezsgés, érdekes volt írni. Akkoriban még rádióztak az emberek. Az szólt az autókban, meg a háziasszonyok mellett a konyhában. Ez a lendület 1994-ben tört meg. Akkor jött a dömping. Először a politikai könyvek, az újraértékelő kötetek tömege. Elindult a rengeteg kis- és közepes kiadó, majdnem tönkretéve, de így is föl-mérhetetlen károkat okozva a könyvművészetnek. Tele lettünk folyóiratokkal... Ebben a közegben éltem ezt a kétirányú életet. Egyrészt szabadfoglalkozásuként rendszeresen rádióztam – amíg tudtam –, 1992 végétől pedig tévéztem. Akkor indult a *Parnasszus Irodalmi Vetélkedő*, aminek édes gyermeke lett később a lap. Ez volt az egyik irány, a másik pedig a saját irodalmi működésem, a fordítások, az új versesköteteim és volt két regény is.

– *Szerencsésen alakult a pályád, mert ha valaki mostanában ismer meg, majdnem „csak” irodalomszervezőként kezd jegyezni.*

– Nagyon pontos, amit mondasz.

– *Pedig tíz verskötet, több regény, tucatnyi hangjáték és fordításkötet, majdnem négyszáz lapokban közölt vers... Nem leltározok, csak hangosan gondolkodom.*

– Az 1985 és 1993 között kiadóra talált könyveim, munkáim adták azt a háttérrel, hogy az utóbbi nyolc évben főleg irodalomszervezőként, moderátorként ismerjenek, ismerhessenek. Ettől függetlenül szinte minden évben kiadok egy önálló kötetet, bár tény, hogy sokkal kevesebbet publikálok. Tulajdonképpen a *Parnasszus* létrejötté és ez a nagyon pluralizálódó közélet tolt engem afelé, hogy elkezdjek visszahúzódní. Számomra nagyon fontos volt, hogy itt egy új generáció jelentkezett, jelentkezik, akik ugyan könnyen publikálnak – mert akiket én ismerek, azok tehetségesek és fórumot is találnak –, viszont alig olvassák őket.

– *Egyszer megsúgtad, hogy a Parnasszus – mindezekről függetlenül – legalább három könyvet „vett el” tőled.*

– Ez egészen bizonyos.

– *Azt is tudni vélem, hogy nem bánod.*

– Egyáltalán nem bánom. Tudod, mindenki szidolozza a maga glóriáját, ahol tudja, de én szeretek másokért is – tehetségekért mindenképpen – tenni valamit. Igenis szükséges, hogy segítsünk másokat; ha mindannyian csak magunkkal foglalkozunk, egyszerűen nem jutunk előbbre. Pedig azt hiszem, ránk férne.

– Ha nem is tömegesen, de anno néhányan kísérleteztek azzal, hogy fórumot biztossítsanak pályakezdőknek. Ezen orgánusok – s műhelyeik is, ha volt olyan – legtöbbje hamar eltűnt.

– Nagyon sok jobb sorsra érdemes lap halt meg, ez tény.

– Binned mi tartja ezt a konokságot?

– Ez a konokság valószínűleg jellemhiba. Ha valamit meg akarok csinálni, azt előbb-utóbb végig is viszem. Ma is vannak húsz évre előre terveim. Egyelőre azt hiszem, vétek lenne csak az írással foglalkoznom, miközben még/már úgy tudok szervezni, ahogy tudok, és úgy tudok embereket összetartani, ahogy azt te is tapasztalod. Szóba állnak általam egymással az emberek, mert a nem létező – vagy nem létezőnek vélt – átjárókat próbálom a generációk között megnyitni.

– És a csoportok között.

– Most maradjunk a generációknál, mert hogy a csoportok között is, az majdnem természetes. Ennek vélhetőleg az az oka, hogy minden kirekesztő merevségtől szabályosan rosszul vagyok. Ha hiszek abban a szóban, amit valaki leír, és abban érzem a spirituszt, az emberséget, azért a végsőig harcolok. A szóért és az emberért is. Teljesen mindegy, hogy melyik „oldalon” áll. Ma mindenki „elegánsan” állítja, hogy itt a hetvenéves nem beszél a húszévessele. És tényleg nem beszél, csak ez számomra elfogadhatatlan. S mit csinál ilyenkor a negyvenakárhány éves? Mivel ismerem a hatvanasokat, meg a húszasokat is próbálom párbeszédre bírni őket, mert hiszem, hogy mindkét félnek hasznára lehet. Sosem zárom be a *Parnasszust*.

– Négy-öt éve egy napilapos interjúban azt mondtad nekem, hogy nyitást látsz a csoportok között. Ebből, ma már állíthatjuk, semmi nem lett.

– Igazad van, ez a nyitás befagyott. A kulturális közélet olyan mértékben átpolitizálódott, megfertőződött, áporodottá vált, hogy még a Nobel-díj sem tud felszabadítólag hatni. Kertész Imre magyarországi fogadtatása enyhén szólva: aggályos. Keményebben fogalmazva: szégyellheti magát a hazai kritika és irodalomtörténet-írás. Ezt a fajta „fanyalgást”, hogy Kertész Imre nem is magyar, hanem zsidó, ebben a minutumban el kellene felejteni! Tessék ezt végre elfelejteni! Kertész Imre az első magyar Nobel-díjas író és erre legyünk nagyon büszkék!

– Pedig, ha a Nobel sem, akkor mi?

– Bebábozódtak ezek a frontok. Ismered a panelt: ha nem hozzánk tartozol, ha nem a mi kutyánk kölyke vagy... Az elmúlt időszak politikai csatározásai iszonyú károkat okoztak a kultúrának.

– Nem lehet, hogy mi is hibásak vagyunk? Hogy beengedtük? Ma már nincs korosztály, akit ez ne érintene.

– Van egyfajta tehetetlenségi erő; sokkal keményebben föl kellett volna lépnie az íróársadalomnak is. De miből ered ez a tehetetlenség? Az egyik az irodalom térvesztése, ezt látnunk kell. A másik, hogy viszonylag sok olyan mű jelenik meg – lektűrök, ponyvák –, amik még azt a kis figyelmet is el tudják terelni fontos szövegekről, folyamatokról. Sokszor arról is, hogy nem Márai-, vagy József Attila-díjért írunk... Kedves példám erre a Labrador kő, ami egy abszolút közönséges kő, de ha napfény felé fordítod és megtalálod azt a skurcot, azt a szöveget, akkor egyszercsak világítani kezd. Egy ponton. Ez az irodalom.

– *Pál Józsefünknek volt egy félmondata a minap: „Ha Turczi divattervezésbe kezdene, abban is sikeres lenne...”*

– Ez nagyon jól esik. Jóska ismer engem, ő egy nagyon empatikus ember. Az jut erről eszembe, amikor a rádióban Gergely Ágnessel készítettem interjút. Húszas éveim elején jártam és nagyon kezdő voltam. Ágnes látta rajtam az aggodalmat, odafordult felém, megsimogatta az arcom, és azt mondta: „István, nyugodj meg, jó lesz ez.” És jó lett, mert ő jól csinálta. De aztán megtanultam, s mint mindent ezt is a saját bőrömen. Ez nagyon kedves volt Jóskától; és tudod, mi a szlogenem: „Kalandorok kerüljenek – beljebb!”

– *A Hosszú versek éjszakájánál éreztem először, aztán most A zöld rabbinál és az SMS 66 kortárs költőnek köteteknél határozottan, hogy ciklusokban gondolkodsz. Mi a következő lélegzetvétel?*

– Nagyon régóta szeretnék Vas Istvánról egy könyvet. Pista nekem nagyon sokat segített, nagyon sokat voltunk együtt. Ő kezdte el az *Uram, nevezze meg a segédeit!* című könyvemet válogatni – csodaember volt! –, és ő mondta azt valamikor 1990 nyarán, teázgatás közben, hogy elég öreg vagyok már egy válogatáshoz. Kérdezem: s ki válogatná? Hát, én! – mondta. Ez egy nagyon szoros kapcsolat volt; nem is monográfiát szeretnék írni, hanem tulajdonképpen egy párbeszédet folytatnék Pista bácsival versben, prózában, esszében...

– *Sokakról beszélsz így. Sokakat szerettél – talán szeretsz ma is – ilyenféle rajongással.*

– Igen, s most, hogy róla beszélek, annyi-annyi mindenki jut eszembe. Nagyon sokan. Kardos G. Gyuri: „...gyere be van egy jó zsidóviccem!” Fodor András, Petri Gyuri, akik szintén sokat törődtek velem; most, ugye, Orbán Ottó, akinek az SMS-versemet a halála előtt három héttel olvastam be a telefonba. Néha nagyon szenvedek ezektől az élményektől. Gyűjtöm, gyűjtöm a virtuális púpomba, de ez érzelmileg néha iszonyú teher. Rákos Sándor azért hívott föl a kórházból, hogy megköszönje a publikációt. S hozzátette: ha esetleg majd nem hallom az azért van, mert megint összeesett és olyankor visszaviszik a kórterembe... Ezek a legmeghatározóbb élmények. Lefordíthatatlanok. De e nélkül? Nem menne. Jó volna, ha teljes erővel és teljes erőmből tehetném azt, amit Vas István mondott nekem valahányszor találkoztunk: Békítsd az embereket!

FELFÖLDI ÍRÓPORTRÉK

Egy nagyszombati és egy nyitrai író

Szlovákia a legnyugatibb szögletében, a Kis-Kárpátok lábánál, a Trna folyócska partján fekszik Nagyszombat. Vele átellenben, a Zobor-hegy alatt, a Dunába siető Nyitra vize mossa Nyitra városát. Nagyszombatot és Nyitrát több náció lakta, nevük is többféle van: Nagyszombat a Trnava, Tyrnau, Tirnava; Nyitra a Nitra, Neuta, Nitria névre hallgat szlovákul, németül és latinul. Őslakosaik szlávok, Trianonig a történelmi Magyarországhoz, majd Csehszlovákiához tartoztak, most az önálló Szlovák Köztársaság virágzó városai: jobbára megőrzött műemlékekkel, magas egyházi és világi hivatalokkal, felsőoktatási intézményekkel; ipar tekintetében Nyitra pozíciói erősebbek. Nagyszombatnak 1910-ben még 30%-a, Nyitrának 59%-a volt magyar. 1991-re ez az arány már csak 1%-kal mérhető, és csak Nyitrán. Itt működik azonban az az egyetemi Pedagógiai Intézet, amely magyar tanárokat is képez, és ahol önálló Magyar Kar létrehozása remélhető. Nagyszombat már a királyi Magyarország idejében érseki központ volt: az 1540-es évek elején ide kellett menekülnie az esztergomi érseknek és a káptalannak a török elől. Az első sikeres magyar egyetemalapítás is itt történt: 1635-ben Pázmány Péter rakatta le köveit a Nagyszombati Egyetemnek, amely aztán a XVIII. században Budára, később Pestre költözött. Tudományos és egyházi központ-jellegét Trnava ma is őrzi: itt van a szlovák bíboros érsek rezidenciája, és őséneket tekint Pázmány egyetemalapítását a szlovák tudományosság is. Nyitra nemkülönben egyetemi és tudományos központ; Várhegyről a püspöki palotával és az erődvel egybeépült büszke templom tekint le a városi forgatagra. Még Szent István erősítette meg, s ugyanitt történt Vazul megvakíttatása is. Majd az „új, az énekes Vazul”: Ady Endre is ezen a tájon, Dévény felől akart betörni Magyarországra „új dalai”-val.

Nagyszombatról a XVIII. századi magyar irodalomnak két érdekes emléke van. Az egyik egy korai „szociográfia”, a szlovák–magyar Bél Mátyás (Matej Bel), a sokoldalú tudós *Notitia Hungariae novae historico-geographica*

(Az újkori Magyarország történeti ismertetése) című könyve élénk, szemléletes leírása: a főteret „a Szentháromság-oszlopon kívül a várostorony, a városháza és néhány főúr, mint az Esterházyak és Pyberek szépen fölépített palotái díszítik. A toronyban örök és kürtösök székelnek: azokra a virrasztás, ezekre a nappali őrködés van bízva, amelynek óránként adott kürtjelei egy bizonyos rövid dallamot adnak. Néhány ház választja el az Egyetem tértől. Azért nevezik így, mert az egyetem épülete előtt terül el. [...] A tér ékességei közé tartozik a Boldogságos Szűz oszlopa, keresztelő Szent János templomának, az egyetemnek és a többi épületnek képe. [...] Sok nemesi és polgárházzal büszkélkedik, a Sarkantyú utcában vannak az Erdődy, az Amade- és a Spatzai-házak: mivel csinosak, az utca díszei közé tartoznak. [...] Röviden: Nagyszombat szép város és jó benne lakni, régen főként a nemességek volt menedékhelye háborúban és békében, ma sem kerüli el, aki a falusi visszavonultságot a városi társas étellel kíván, az időnként fölcserélni. (Tarnai Andor fordítása)

II. Rákóczi Ferenc fejedelem háborús időben járt Nagyszombat falai alatt: itt vívta kurucaival első csatáját 1704-ben, és el is veszítette. Pedig a kedvvel rajzolható, szobrászkodó, fűrő-faragó Rákóczi az ütközet előtt egy térkép-vázlatot is csinált a kuruc és labanc hadrendekről, és stratégaként mérlegelt mindent. De aztán azt kellett ráírnia térképére a kuruc egységeket jelképező téglalapocskák alá, hogy „Rebellált” (fellázadt), „Nem ment”, „Szaladt”...

Amit Rákóczi a térkép alá rajzolt, az viszont nem hadvezéri, hanem művészi, „írói” tett volt, és sikeres. Ez egy finom vonalú grafika a téli Nagyszombat tetőinek és tornyainak sziluettjeivel. A rajzoló Rákóczinak még a békés karácsonyi álmukat alvó testes polgárházak kéményeiből bodorodó füstre is van gondja.

Ezt az élő, eleven Nagyszombatot, egy XVI. századi nagyszombati magyar író, az 1550 körül született, 1802 után meghalt

PÉCSI LUKÁCS

is megfestette, legalábbis fametszet-illusztrációt rendelt a maga háza mellett való virágos füves kertről, amelyben három kisgyermek játszadozik.

Márta és a két kisfiú Péci Lukács nővére vagy húga gyermekei voltak. Ő ugyanis egyházi ember: „az esztergomi káptalan ügyviselője és közjegyzője volt 1595 körül, ami papi állására bizonyít” – olvassuk Szinnyeinél (*Magyar írók...*, X, 1905, 661).

Péci Lukács, tehát nagyszombati polgár, katolikus egyházi író, de világi foglalatosságot űz, sokoldalú, érdekes, élelmes tehetség, „az esztergomi

érsekség jövedelmének” ügyintéző mindenese. Kedvel adott ki pl. népszerű kalendáriumokat: egy krakkói kollégájának öt naptárát is magyarra fordította (1579–1603). Nemcsak a káptalani hivatalban és a miséken üldögélt: 1594-ben egyenesen az esztergomi katonai „táborba szállott”, bejárta a csatateret, ahol Balassi Bálint vére hullt. Így látjuk ezt – így szeretnénk látni – négyszáz év múltán. Valójában azt vallja meg örömmel *Az kereszttyén hadakozásnak tüköre* című könyvének ajánlásában (1595): Esztergom töröktől való „szabadulásának ideje” ismét lehetővé tette neki, hogy „ennek a végháznak”, értsd: végvárnak a jüvedelmét” tizenhat esztendei szolgálat után megint „törvénnyel oltalmazhassa”. Ezen a műveleten valaminő helyszíni adóbehajtást kell értenünk, mert Pécsi fölött ott van még „az esztergomi érsekség jövedelmének választott udvarbírója”, Hölgyi Gáspár, akihez ennek a „hadakozási tükörnek” az ajánlását is címezi. Ha Pécsi Lukács lett volna Hölgyi Gáspár, a főbb adóőr-udvarbíró, most alighanem szegényebbek lennénk: Pécsinek talán nem illett volna könyveket írnia magasabb protokolláris kötelezettségei miatt.

Egyéb „szokott dolgait és szokott írását elhagyván”, Pécsi Lukács tehát „vitézé lett, táborokba szállott” és most efféle hadakozástükörrel „veszekedik”, azaz bajlódik. „Bacherius Péter” latin könyvét követte, derekas erővel, jó magyarsággal, szemléletesen. De belelapozott a latin hadtudomány klasszikusába Vegetiusba is, akit Zrínyi sem átallott forgatni. Vegetius ráadásul szintén pénzügyi szakember volt: a római császár jövedelmeit felügyelte, továbbá őt tartják az öszvérgyógyítás klasszikusának. (A két foglalatosság összefügg: háborúhoz pénz kell, katona mellé teherhordozó állat: ló, öszvér, elefánt.) Pécsi Vegetiusa így szól magyarul: abból „az hadra választott sugár (sudár) ifjúból lesz vitézségre való ember”, akinek „tetemi” (testrészei) alkalmasak: „eleven szemei, igyenes nyaka, szélyes mellye, kövér és inas vállai, ép ujjai, hosszú karja, kisdéd gyomra, a lábainak nem hosszúak és a lábainak húsa nem kövér, hanem inakkal vastag, és gyakor”. (Mintha a maga termetén végigtekintő Bethlen Miklóst olvasnánk.) Az „efféle jól nevelt ifjaktól vastagodnak osztán az fő vitézlő emberek. Sokat láttam azok közül Esztergom alatt és egyebütt, kiknek állhatatosságokon nem kevésbé csudálkoztam. Véres orcával, kézzel, arcul vágott fővel előjüvén, magát nézte nagy vakmerőn állván, vigasztalta: tudom az idejét (mondván, hogy vérem után jó nyereséges diadalmunk volt”. (Ezt a vallomást meg az esztergomi táborban halálos sebet kapott Balassi szájába adhatnánk.) Van is szava Pécsi Lukácsnak a katonák temetéséről. Amin már Szent Ágoston töpregett, hogy ti, csak úgy üdvözülhet-e az elesett, ha illő módon eltemetik, azon Pécsi is törődött. A testek eltemetését és „a föltámadásnak igazságát”

hangsúlyozza, s közben a pogány Lucanus *Pharsaliájának* híres sorát idézi (VII, 819):

„Hiszem, az ég befedez, ha koporsóm, avagy sírom nem leszen” „Coelo tegitur qui non habet urnam.”

Talán elsőül fordítja magyarra a Lucanus-sort, amivel később, fakóbb hangon, egy protestáns prédikátor is próbálkozik: „Akinek nincsen szemfödél vászna, az ég annak befedője” (Kovácsnai Imre, 1622). Így érlelődik Zrínyi Miklós önmagára szabott epitáfium-epigrammájának utol nem érhető megoldása:

Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Óram tisztességes csak légyen utolsó,
Akár farkas, akár emésszen meg holló,
Mindenütt felyül ég, a föld leszen alsó.

Pécsi Lukács a másik nemre is gondot viselt. Legnépszerűbb könyvét, a *Keresztény szűzeknek tisztességes koszorója* című erkölcsbotanikát Lukas Martini *Ehrenkrönzleinjének* átdolgozását—a lányos szülők elkapkodhatták. Idillikus ihlető környezetben készült. „Költ Nagyszombatba, magam házam mellett való virágos füves kertben, Szent Mihály arkangyal napján, 1591.” Balassi Bálint ziláltabb körülmények között fordította a szüleit vigasztaló *Beteg lelkeknek való füves kertecskét*, Márai Sándor is háború előszelében folytatta a maga *Füves könyvével* (1943) a régi hagyományt. Pécsi Lukács megint messzemenően praktikus: a leggyakoribb nevelési és viselkedési tanácsokat adja, miközben aprólékosan kimeríti a virág- és koszorúkötés-szimbolikát. (Rónay György írt szép esszét erről, még 1936-ban.) A *Keresztény szűzeknek tisztességes koszorója* istenes gyakorlati etika, egyszersmind a nyugat-magyarországi polgárság mindennapi életének eleven tükre. Nőnevelési előírásait szem előtt tarthatta a kérdésnek külön prédikációt szentelő Pázmány Péter is. Pécsi Lukács így tekint be a nagyszombati lányos házakba, és efféle tisztességes intelmekkel igazgatja a keresztény szüzeket:

„Az tisztességes beszéd és cselekedet találatik főképpen az öltözetbe, ételbe, italba és mással való beszélésben, táncolásban, feledésben, nyugodalomban [...], úgy is öltözzenek, hogy mind nemzetségeknek, mind magoknak tisztességek legyen [...]. Abba, az mit elődbe hoznak, egyél, mint ember, ne légy faldozó, mint egy oktalan állat, hogy méltán gyűlötségben ne essél, tisztességnek okáért először szűnjél meg az ételtől, és ne légy faldozó, dobzódó! (...) Ezeknek fölötté beszédekre okosak legyenek, midőn egyebeknél valamit el kell végezniük, kezeket csendesen tartsák, orcájukat és

szemeket fölemeljék, és egyáltalában csak arra nézzenek, az kihez mentenek, és kivel végező beszédek vagyon [...] Ha pedig történet szerint reájuk jó a köhögés, ízlés, (nyáladzás, csuklás), egyebek előtt lépjenek félfelé (odébb) egy kevéssé, avagy keszkenőt vegyenek orcájuk eleiben. Efféle tisztességes magatartásban igyekezzenek taláztatni az táncolásban is, mert a tánc űmagában nem megvethető mulatság, hanem kedves és mulatozó elrendelt kerülésnek időkönnyebbítése, nincsen is tiltván az Isten népe között, hanem megengedett, midőn annak ideje vagyon, csak hogy tisztességesen táncoljanak és mulatozzanak. [...] Igyekezzenek emberségesen [...] oltalmazni magokat, úgy mint gonosz, szemtelen társuknak nyájasságától, más embernek rágalmozásától, kedvetlen hévságos beszédétől, tisztátalan táncától, történet szerint egymással való beszéléstől, cifrás és képtelen ruházattól, fertelmességre intő levelektől, tisztátalan éneküktől, szemtelen meséktől, hévságos beszédektől, históriáktól, bolondságos és eszméletlen gonoszra vezérlő eszközöktől és visszaaggott, istentelen, tűzre, avagy fegyver alá való vén kofáktól és bábáktól, melyek az ártatlan, együgyű szüzeknek jámbor igyekezeteket el szokták fordítani, és mind testi és lelki szépséges szüzességektől megfosztani.”

A család és a társaság nem pótolhatja az iskolát. Pécsi Lukács erre is gondot visel, és erről is mondja az örök magyar önkritikát: „Ide szolgálnak az közönséges tanulóhelyek, mint egyéb nemzetek között nyilván látjuk, hogy szép munkára tanítják a leányzókat: méltó volna is, hogy minden városokban afféle helyek volnának, hogy jól neveltetnének föl a leánkák. [...]

Efféle tanulóhelyeken pedig kívántatik, hogy a tanító asszonyállatok az leányzókat ha méltónak ítélik lenni (de nálunk, magyaroknál, nem igen díszes), olvasni tanítsák, emellett a hitnek és keresztyény tudománynak fundamentomira szüntelen oktassák, annak magyarázatára őket oktatván.”

Iskolaügyben akkortájt nem voltak feszített felekezetei ellentétek. A kálvinista Szepsi Csombor harminc év múlva Jeanne d' Arc-kal, Erzsébet királynéval, Westonia költőnővel példálódzik; Szenczi Molnár Albert éppen nagyszombati protestáns hölgyeknek fejtegeti nőnevelési elveit.

Pécsi Lukács a magyar ellenreformáció egyik fellegvárában élt, papok között kellett forgolódnia. Róluk is volt határozott véleménye. Akár ha az evangélikus tábori lelkész, a politikus érzületű Magyar István *Romlás-könyvében* olvasnánk ezeket a sorokat: „Kérdhetné azonban valaki ez helen: igen mented az egyházi rendet, hogy hadba ne menjenek; hogyha oly szükség támadna, hogy vagy az keresztyéneknek egész seregek veszedelembé volna, avagy az vársas az hitetlenektől úgyannyéra ostromlattatnék, hogy csaknem immár kézbe jutott volna, akkor az egyházi emberek fegyverrel

nem futhatnak-e az város fokára házokért, oltárokért és szerelmes hazájokért, hogy erősen víjjanak? Arra azt felelem, hogy nemcsak szabad, de ugyan köteles reá az természetnek törvényéből, hogy az falra fölhágjon, az istentelen ellenséget vágja, és az fokról nyakra-főre űket aláhányja és taszigálja.” Egyházi ember – horribilie dictu – ágyút is elsüthet, ha más nem ért hozzá. Ezt tegye inkább, semmint összetett kézzel imádkozzék. „Lőjje ki az ágyúkat az számtalan ellenségre, és bátorságos legyen”, bármit „tiltson és parancsoljon” is, „az egyházi törvény”! „Szép példánk vagyunk” erre Bonfiniusnál: a Hunyadi János győzelmeit minden erővel segítő Capistranus; ők „Nándorfejérvárba huszonnégy óráig vivának egymás után”, és Isten segítségével a várost meg is tarták. Kapisztrán János közben nemcsak „a szent keresztnek fáját ölelte át”, hanem „intette, kérte, készítette” a vitézeket a harcra. Ez a szép, világos Pécsi-próza inkább racionális szemléletességével tűnik ki, semmint túlbecsült, kellőképp még le nem írt manierizmusával.

A vámszedő Pécsi Lukács elhivatott az írásra, mint Máté. Jól sáfárkodott képességeivel olyan egyházépítő műveiben is, mint a *Szent Ágoston doktornak elmélkedő, magánbeszélő és naponként való imádságai, antigua Hasznos orvosság és ant Hét irgalmasságnak cselekedeteiről*. Bonfini és a történetírás iránti figyelme sem amatőrizmus: Pécsi 1597-ben kiadta Ransanus magyar történelmét (*Epithoma rerum Hungaricarum*).

Lackó, Márta, Imre
Pécsi Lukács kertjében

Pécsi Lukács tágabb családját, rokonnait szerető ember lehetett. A *Füves kertecske* három gyermekről közöl idilli illusztrációt: a „maga háza mellett való virágos füves kertben” játszadoznak; lehetett ott egy kis igazi, külön játszókertecskékjük. Pázmány is mennyire szerette féltestvér-unoka-öccsét! Lukács nagybácsi a rokongyermekek nevét és játékaikat is megörökítette a metszeten: Márta hímez, Lackó falovon ül, Imre a virágokkal foglalatoskodik. Lackó a katonáskodás előjátékát próbálgatja, a kertészkedő Imre fiúból pedig talán pap lesz, hiszen máris olyan szeretettel foglalatoskodik a virágokkal, ahogyan papnagybátyjuk írja ezt a szép könyvet, ezt a *Füves kertecskét*.

LÉPES BÁLINT

Lépes Bálint (1570–1623) Nyitra írója volt, bár Győrben született. Nagyszombatban és Bécsben tanult; kanonok, majd 1608-tól nyitrai püspök és királyi kancellár lett. Prágában, 1614-ben a linzi birodalmi gyűlés követe, 1619-ben kalocsai érsek. Talán magasabb politikai megbízatásai és egyházi méltóságai miatt nem oly dús és változatos az írói munkássága, mint a győri Nyéki Vörös Mátyásé, de fontosságában alig marad el mögötte. Nyéki a vallásos magyar barokk költészet, Lépes barokk prózánk nagy hatású kezdeményezője, jóllehet csak egyműves író: négy prédikáció-„tükre” két kötetben Prágában jelent meg (*Az balandó és ítéletre menendő teljes emberi nemzetnek fényes tükrö, 1616; Pokoltól rettentő és mennyei boldogságra édesgető tükrö, 1617*). Keletkezésükről maga nyilatkozik: 1612 nyarán kancellárként elkísérte Frankfurtba II. Mátyást a császári koronázásra, és innen Kölnbe jutva került kezébe az olasz Gabriele D’Inchinónak Anton Dulcken kölni kartauzi szerzetes által latinra fordított prédikációgyűjteménye az ún. „négy végső dolog”-ról: a halálról, az ítéletről, a poklóról és a mennyországról (a mennyei boldogságról). Padre D’Inchino harminc-harmincöt évvel korábban szónokolta el ezeket a prédikációkat olaszul nápolyi, cremonai és ravennai híveinek, majd velencei tipográfus kezére adta kéziratot.

Az olasz eredeti s a latin és magyar változat – állítja a Lépes Bálint és az olasz „seicento”-stílus témáját taglaló tanulmányában Bitskey István – „igen hűségesen” összefügg. A magyar stílus nem méltatlan az olaszhoz, de „igen hűséges” összefüggésről szó sincs. A módszeresebb összevetés majd talán még több magyar hozzátelet is felhozhat Lépes betűtengeréből, mint amire tisztességes elolvasással rámutathatunk. A híres halálkatalógus – a katalóguszuhatagok a barokk érvelés bevett eszközei – magyar példákkal is szolgál (ezek nem lehetnek benne az olasz és a latin előzményben):

„Hol vannak az mi üdönk- és országunkbeli híres-neves vitéz urak? Pálfiak, Nádasdiak, Dobók, Turiak, Zreniek, Kinizsiek, Bátoriak, Tomoriak, Zápolyák, Hunyadiak, Perényiek, Kompolthok, Országok, Gerébek, Dráeffiak, Bánffiak, Thayak, Szluniak, sok egyéb számlálhatatlan vitéz úri rendek, hol vannak? Pályájokat megfutották, elholtanak.”

Ennek előtte Lépes önmagát is beleírja a Halál eljegyzettjeinek jegyzékébe (mint nyitrai püspököt), ügyelvén arra, hogy a magyar egyháznagyok mindjárt szent királyaink után következzenek (a magyar királyok pedig természetesen a világbíró császárok után). *„Hol vannak hazánknak, Magyarországnak fejedelmi? Szent István király? Szent László király? Az ennehány Istványok, Bélák, Géyzák, Lászlók, Andrások, Lajosok, Zsigmond császár? Hol amaz híres-neves,*

szerencsés Convinus Mátyás király? Megholtanak, porrá lettenek, az földnek éh gyomrába bírtanak. Hol vannak az esztergami negyvennégy érsekek? Ennyi sok egri, váradi, pécsi, nyitrai, veszprémi, váci, csanádi, győri, zágrábi, erdéli, boszniai, szerémi, tinini előttünk való püspökök? Sok apáturok, prépostok hol vannak? Kimúltak ez árnyékvilágból, földdé lettenek, porrá, hamvvá váltanak.”

Lépes Bálint – a címzett nyilvánvaló előzetes jóváhagyásával – Pázmány Péternek dedikálta a prédikációk második kötetét. Lépes Halálprédikációjában Pázmány akkurátusan korigálva utánaszámolt a pápáknak és császároknak: „Szent Pétertől fogva VIII. Orbán pápáig, *úgy tetszik*, 239 pápa volt. *Ha meg nem feledkezem a számlálásban*, Julius császártól Constantinusig 49 császár volt, Constantinustól Nagy Károly császárig 39, Károlytól I. Rudolfig 26, Rudolfustól II. Ferdinándig 17; egy sommában: Juliustól fogva 131 császár volt.” Nyéki Vörös Mátyás egyenesen imitálta Lépes katalógusait; az ő magyar hozzátételei a „négy végső dolog” első magyar mesterét követik.

Hogyan látta Lépes Bálint a császár és király palástja mellől, bécsi és prágai fényes udvarából a magyarság, Magyarország és Erdély dolgát, arra vonatkozóan is van egy hazai érdekű, hosszabb hozzátétel a prédikációkban (*Az ítéletről*, III. rész): „Surget gens contra gentem” – Feltámad egyik nemzetség a másik ellen. „Ez is ponktról ponktra beteljesedett, bár ne fáradjunk sokat az megbebizonyításában, rakvák az históriák, véle de csak az mi üdönkben is, im nem régen láttuk-é és hazánknak nem kevés kárával tapasztaltuk-é magunk nemzetségének és országunknak egymás ellen való föltámadását? Azonkívül külső, természet szerént való és utolsó veszedelmünkre esküdt és dühödt ellenségeknek, töröknek, tatárnak szörnyű vérontását sok időtül fogva szenvedí immár szegény hazánk és nemzetünk, alég adhatsz oly szeglyetet Magyarországon, hova be nem hatott volna az vérszopó ellenségnek fegyvere. Mennyi halmot raktak immár az sok harcokon elhullott feleinknek tetemekből? Nem adhatsz oly nevezetes familiát, nemzetséget, ki ne panaszkodhassék sok atyjafiai hejával való létén.

Mit mondjak a döghalálról? Magyarországon annyira regnált, dühösködött csak az mi emlékezetünkre is az pestis, hogy olykor nem maradnak annyi élő emberek az városokban, amennyire ment száma az megholtaknak.

Ha az éhségről köllene szólanunk, magunk lehetnénk az nagy hazánkbéli drágaságoknak bizonságai. Érzette, im nemrégén is ízét az eleség fogyatkozásának az szegény Erdély, kiben nem kisebb szörnyőségek hallattatának az éhség miatt, mint történt volt Hierusalemnek megszállásakor, midőn egy Maria nevű sűtött nőmös asszonyállat az maga gyermekét megölé, fölkoncolá és eleségévé tevé, az egész városbeli népnek nagy iszonyodásával.”

Ezt a lírába hajló, személyesebb hangot Lépes Bálint leveleiben üti meg: „Majd úgy marad Magyarország, mint az igen megszedett szőlővessző, akinek ágait, bogait tördelik, gyümölcséért tépik, szaggatják, végtére csak a tőkéje marad” (Thurzó Györgynek, Badeni fürdő, 1609). De van élénk városleíró levele (Nürnberg, 1612), politikai helyzetrajza is (arról például, hogy az Alföld „egész Fáttraig” elállhat Bécstől, és „Erdélyhez kapcsolja magát”, Linz, 1614), és vannak leveleiben esendő betegségbeszámolók. A köszvény úgy bántja néha, hogy nem csak fürdőre kell járnia, hanem „pöstyéni hév vizet” kell hordatnia nyitrai palotájába (Nyitra, 1614). Megvallja azt is, hogy szerette a jó német sört, bár a liptóit és a turócit sem vetette meg (Nürnberg, 1612).

Ahová „a pöstyéni hév vizet” hordták:
a hatablakos nyitrai püspöki palota
(a templomtoronytól balra)

De végezzük Lépes „Pokoltól rettentő” prédikációival. Néhány bekezdést idézek a halálkatalógusból, a névzuhatagok elhagyásával:

„Mondjátok ’sza meg nekem, hol vannak az szántalan sok bölcs philosophusok? [...] Megholtanak.

Hol vannak az gyönyörűséges éneki tudománhoz értő muzsikusok az ő hárfájokkal, hegedűjökkel, organájokkal, lantokkal, virginájokkal, sípokkal, clavicordiomjokkal? [...] Nem óvhatták meg magokat a haláltól, ők is megholtanak.

Hol vannak az mesterséges képfaragók, -metszők és -írók? [...] Elhadták az embereknek társaságát, megholtanak.

Hol vannak az szép termető személyek, kiket az poéták és históriaíró bölcsek ennyire dícsértenek ékességekről? Didók, Tisbék, Semiramisok, Helenák, Amarillisek, Laviniák, Lucretiák? Porrá, hamvvá lettenek.”

Amivé egykor „lettenek”, azzá lesznek ma is: mind az írók és az olvasók, mind a professzorok, múzeumigazgatók, folyóiratszerkesztők, mind a számítógépbe beírók (köszönet nekik!), mind a korrektorok. „Bizony, keresztyének, mind magunk, mind mindenünk csak árnyék. Az árnyék nem marad azon állapotban, hanem a napnak járása szerint változik. Reggel hosszabb

szabású, de dél fele osztán lassan-lassan úgy megkisebbedik, mintha semmi nem volna, estvére pedig ugyan teljességgel elenészik. Így az ember is reggel, gyermek- és ifjúkorában azt reméli, hogy nagy hosszú ideig él, de maga lassan-lassan az ő ideje és élete megrövidül, végezetre osztán, midőn az estve, az halál eljő, szintén elmúlik és elenészik.”

Végső dolgok? Tisztesség? Alávalóság?

„Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis! / Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgyis.”

Hans Holbein „Haláltánc”-sorozatából

HALOTTAK NAPJÁRA EMLÉKEZVE:
BÖSZÖRMÉNYI LÁSZLÓ ÉS
MEDNYÁNSZKY SÁNDOR SORSA

Az 1867-es Kiegyezés elemzésekor a jeles történész, Szekfű Gyula két sarkalatos kérdés megoldatlanságára hívja fel a figyelmet: „a közjogi és nemzetiségi kiegyezés Széchenyi tanai értelmében előfeltétele volt nemzetünk békés fejlődésének. Ez előfeltételek létrejöttek ugyan, de csak papiroson, a valóságban azonban sem az 1868: 44. törvénycikk meg nem oldá a nem-magyar nemzetiségek problémáját, sem 1867: 12. be nem fejezé a nemzet kebelében évszázadok óta dúlt testvérgyilkos közjogi küzdelmet...”¹ „A szív pedig, az érzelmek viharának kitéve, változékony – folytatja – ki tudja, nem veszi-e holnap újra birtokába a régi lakó, kurucálmok fényes istensége, Kossuth Lajos?” Tegyük hozzá, a „szívből jövő” ünneplés kifejezés csak a nemzet vezető elitjének többségére vonatkozott.

A távolban élő kormányzó valóban kibontatta „a közjogi lobogót”. 1867. május 22-i Deák Ferenchez intézett Nyílt levelében tiltakozott a készülő kiegyezés ellen, amely megfosztja a jobb jövő reményétől a hazát. Szemére vetette Deáknak, hogy a nemzetet a „jogfeladás sikamlós terére” vezeti: „Lassan-lassan leleben a fátyol a Béccsel-i alkudozások titkairól. Úgy látszik, mindaz már kicsinált dolog, s az országgyűlés csak arra van hivatva, hogy a bevégzett tényt regisztrálja”. Neki már csak Kasszandra óvó tekintete és figyelmeztető szerepe marad, de emlékeztetett, Kasszandrának igaza volt! Deák Kossuth vádiratára röviden válaszolt. Kijelentette, hogy mindent nyilvánosan tett és nézeteit senkire sem kényszerítette rá. Kiemelte, törekvéseit nem szenvedélyekre, hanem hideg megfontolásokra alapozta.

Szekfű Gyula idézett könyvében úgy véli, Kossuth „Kasszandra-levelében elragadta a kiegyezési mű alkotóitól 48 egész aureoláját és a génusz természetes mozdulatával, teszi azt saját fejére”. Nyomban hozzátesszük, a nép jelentékeny része szemében igen, de az összkép sokkal összetettebb ennél. A lakosság zöme Kossuth hazaküldött leveleiből „48-at hallott, de 49-et értett”, s erre a hatóságok is felfigyeltek. Kossuth Lajos a váci választókhöz intézett augusztus 20-i levelében külön nyomatékkal megjegyezte: „...az osztrák ház uralmát hazám függetlenségével és önállá-

sával incompatibilisnek (összeférhetetlennek – *S. S.*) hiszem”. Megismételte keserű jóslatát: „Ne ajánlkozzék Magyarország máglyának, melyen a történelem kérlelhetetlen logikája az osztrák sást elégeti”. Kifejtette, az 1848-as magyar törvények mintájára az osztrák birodalom valamennyi nemzetének önkormányzatot kell adni. Felszólította a törvényhatóságokat, hogy a tiltakozzanak a Kiegyezés ellen.

Kossuth váci levelét a szélsőbal lapja a *Magyar Újság* közölte le, melyet a kormány 1867. augusztus 26-i döntése értelmében augusztus 29-én elko-boztak. Ezen a minisztertanácsi ülésén került kifejtetésre, hogy „Kossuth levele valóságos izgatást foglal magában”, ezért elengedhetetlen a közbe-avatkozás. Böszörményi László, a *Magyar Újság* szerkesztője, országgyűlési képviselő elleni sajtóper indításáról viszont az 1867. szeptember 30-i kor-mányülésen született döntés. A képviselőház kormánypárti többsége felfüg-gesztette a radikális képviselő mentelmi jogát. Csiky Sándor, Eger szélsőbal párti képviselője így jegyezte be 1867. október 22-i keltezéssel Naplójába: „...szavazás történt a Böszörményi elleni vádra, de én és elvtársaim nem szavaztunk...” A parlament 10-es bizottsága az 1868. június 16-i ülésen terjesztette elő jelentését Böszörményi László „pörbe foghatása iránt”, me-lyet név szerinti szavazás követett. Ezt követően az esküdtbíróság egy évi fogházbüntetésre ítélte a betegeskedő képviselőt.

Ki is volt valójában Böszörményi László? Szabolcs vármegye, Kopács-
Apáti nevű községében született 1824. november 19-én. Sárospatakon ta-
nult, majd ügyvédi oklevelet szerzett. Nagykállón telepedett le és ügyvédi
gyakorlatot folytatott. A szabadságharc 1848/49-es küzdelmeiben előbb
honvédként, majd kapitányként harcolt. Komárom várának kapitulációjakor
tette le a fegyvert. A Kiegyezés válaszutjának tekinthető 1861. évben Sza-
bolcs vármegye főjegyzőjének választotta. 1865-ben a nagykállói választó-
kerület országgyűlési képviselőjeként került be a parlamentbe. A Szélsőbal
Párt lapjának a *Magyar Újságnak* (1867. április 1-jén jelent meg először) ala-
pító-főszerkesztője volt.

A börtönben lévő Böszörményinek állapota rohamosan romlott. Ezért a
kormány 1869. január 8-i ülésén úgy döntött, hogy kegyelmet ajánlj fel szá-
mára, de azt a képviselőnek kérnie kell. Böszörményi László azonban ezt
elutasította. A kormány kénytelen volt a jogos ellenzéki szenvedélyes vá-
dakra 1869. március 7-én a kormányülés napirendjére tűzni – „a sajtófe-
gyencek elhelyezése” pont keretében – a hazai börtönviszonyokat, illetve
ezen az ülésen „Böszörményi László megkegyelmezése” címmel előter-
jesztést hallgatott meg. Horvát Boldizsár igazságügy miniszter javasolta
Magyar Újság főszerkesztőjének börtönbüntetésének felfüggesztését egyrészt

politikai okokból, másrészt mert „Böszörményi az orvosok véleménye szerint súlyos beteg, s valószínű, hogy a fogság alatt fog halni”. A kormány több tagja azonban merev álláspontra helyezkedett, „mivel kétséget nem szenved, hogy Böszörményi kiszabadulása után a szélső bal-párt által rögtön képviselővé választatnék.” Azt azonban kénytelenek voltak elismerni, „ha Böszörményi a börtönben halna meg, eltemettetése politikai tüntetésekre adna alkalmat, miket a lehetőségig mérsékelni kell”. A miniszterek végül hozzájárultak, hogy kórházba szállítsák a beteg szerkesztő-képviselőt.²

Ez már későn történt, Böszörményi László a kiváló magyar patrióta 1869. március 24-én elhunyt. Az egri Csiky Sándor kéziratos Naplójában említi, hogy március 26-án volt a temetés „óriási néptömeg részvétele mellett”. A 48-as Párt kötelességének tekintette, hogy gyűjtést indítson Böszörményi László síremlékére. Csiky maga gyűjtött össze 7 Ft 41 kr, amit 60 kr-al megtoldott, így 8 Ft-t adott át a síremléket állító bizottságnak. Valahányszor a sajtószabadság kérdése bármily vonatkozásban felmerül, emlékezzünk a 45 éves korában elhunyt Böszörményi Lászlóra, a neves ellenzéki szónokra és újságíróra.

S amikor ebben az évben is Mindenszentek- és Halottak Napjára készülök, felidéződnek szülőföldem emlékképei. Drága szüleim, testvéreim, Csiky Sándor sírja Egerben. Szlovákiában a Rozsnyó melletti kis magyar község Csucsom (dédnagyapa itt született 1835. május 29-én), László nagybácsi Galántán nyugszik, Ukrajnában apósomém Ungvár temetőjében, szét-szóródott a család.

S most első ízben közlöm a szintén egri születésű Mednyánszky Sándor báró, honvéd alezredes Kossuth Lajoshoz intézett 1870. január 5-i sorait, amelyet 17 évi száműzetéséből hazatérve írt Turinba a kormányzónak. Hazalátogatott szülővárosába, ahol 1816-ban született, és erről így számolt be: „...Egerben, szülőföldemen, többnyire magam voltam és örültem, hogy senki sem zavarta meg fájdalmas elmerengésemet... 40 év óta úgy sem változott Eger külsején, az embereken kívül.” Felidézte Kossuthnak, hogy egri sétáján találkozott egy kapás parasztasszonnyal és eszébe jutott, „1849. március utolsó napjain, melyek egyikén az egri fehérnép egy tündérszerű fáklyás és gyertyás menetben tisztelgett az Érseklakban tartózkodó kormányzónak”.³

Mednyánszky Sándor báró, a hivatásos katonatiszt, aki az 1841-es évek elején főhadnagyként kilépett az osztrák hadseregből, de a haza hívószavára 1848-ban belépett a honvédseregbe. Aulich tábornok II. hadtestében szolgált végig a téli és tavaszi hadjáratot kapitányként. 1849 júliusától Komárom várában szolgált zászlóaljparancsnokként. Az erődítményből történt 1849.

augusztus 3-i sikeres kitörés után Klapka György tábornok megbízásából 3 ezer fős dandarával Veszprémig nyomult előre, hogy erősítést hozzon és több ezer újonccal tért vissza Komáromba. 1849. augusztus 18-án alezredessé léptették elő, s részt vett a Haynau táborszernaggyal folytatott kapitulációs tárgyaláson. A Herkály-pusztán, 1849. szeptember 27-én aláírt és kölcsönösen ratifikált kapitulációs egyezmény 1. pontja kimondta az őrség szabad elvonulását fegyver nélkül, „a tisztek kardja tulajdonuk marad”. Azok a tisztek, akik korábban a cs. és kir. hadseregben szolgáltak „külföldre útlevíl adatik”. A tisztek egy havi, a legénység 10 napi zsoldot kap. A fennálló tartozások kiegyenlítésére 500 000 pengő forintot köteles fizetve a vár-őrség osztrák bankjegyekben. Kötelezettséget vállaltak a beteg honvédek gyógykezelésére. A 8. pont kimondja: „mindennemű ellenségeskedés mindkét részről azonnal beszüntetik”.

A fegyverletétel okmányán Mednyánszky Sándor alezredes sajátkező aláírása szerepel, Klapka György vár- és csapatparancsnok és tisztársai mellett. Ezt követően röviddel Mednyánszky Sándor emigrációba távozott, Londonban élt 17 évig. 1866-ban a porosz–osztrák háború idején ezredesként Klapka légiójához csatlakozott, majd Kossuthhoz költözött rövid időre Turinba (Torino). 1869-ben tért haza, s a szigetvári választókerületben országgyűlési képviselővé választották. Budapesten hunyt el 1875. április 23-án.

JEGYZETEK:

¹ Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik, Bp., 1938., 214. oldal

² Sebestény Sándor: A „hevesi ügy”, *Századok*, 1973. 5–6. szám, 1175–1191. oldal

³ Országos Levéltár, Budapest, Kossuth Lajos iratai, 7119. szám

MEGKAPTÁK A „PIROS NYAKKENDŐT”

Alapi Sándorné Geczko Erzsébet bátyja és sógora kivégzéséről

„Olyan nagy csapás ért bennünket, amikor aput kivégezték, hogy el se lehet mondani... Csak arra emlékszem, hogy anyu sírt meg sírt, meg hogy nincs apu, nincs apu... Hatéves voltam... A gyerek nem tudja felfogni, mi miért van... Geczko nagymama azután már le se tette a fekete gyászt. Olyan jó gyerek volt, de olyan jó, úgy szerettük, mondogatta mindig... Anyu szerint is jó ember volt... Ha apu meglátta egy lyukas cipőben, mindig kedveskedett neki, anyukám vegyél egy újat magadnak, és adta érte a pénzt... Mi, a gyerekek, a család nem tudtuk aput elfelejteni... Amikor rosszak voltunk, vagyis... hát amikor anyunak nem tetszett a viselkedésünk, mindig azt mondta, apátok ezt nem engedné meg... Hogy aztán úgy lett volna-e, vagy sem, ki tudja?” (Sidi Lászlóné született Geczko Éva emlékezett így 2000 nyarán édesapjára, a kivégzett Geczko Istvánra. Sidiné két gyermek édesanyja, betanított munkásként kereste a kenyerét, a rendszer-váltás kezdetén hosszú ideig munka nélkül őrlődött.)

*

Reménytelen, forró és véres ősz volt... Felejthetetlen. Pedig mennyien tanácsolják: felejtenünk kellene, nem beszélni az akkor történelekről!

No de el lehet-e (egyáltalán el kell-e) felejtenünk a gerinc-egyenesítő, szép napokat? Egy olyan jövőbe mutató eseménysorozatot, mint amilyen az 1956-os forradalom és szabadságharc volt, amely a társadalom páratlan összeforrottságát és egységét teremtette meg, valóságosan és legendásan is, amelyhez, talán éppen ezért, annyira mély ambivalens érzések, súlyos vonzalmak és taszítások kapcsolódnak az amnéziára különben is hajlamos magyar társadalomban.

Akit a forradalom és szabadságharc leverése tartott meg a posztján vagy emelt pozícióba, az – utódaival egyetemben – évtizedeken keresztül élvezte, részben élvezzi még ma is, szerepvállalása előnyeit, például az olcsón kapott, jó helyen fekvő, vagy nagy lakást, a balatoni telket, a szocialista üzemek vagyonából összeügyeskedett víkendházat, a kiemelt fizetésből következő

magas nyugdíjat. Míg az, aki a forradalomban harcolt, vagy leverése után akár csak szóban is kiállt mellette, az évtizedeken keresztül homlokán hordozta – szintén családjára rávetülően – a Júdás-bélyeget, a kitzasztottságból eredő lenézettséget és szegénységet. Jóllehet a rendszerváltozás némiképp változtatott ezen a helyzeten, de az állami jóvátétel csupán enyhe nyugtatót jelenthet a megtorlás okozta idegbajra, hogy egyéb károsodásokat ne említsek.

Mondják, szintúgy nem kevesen: ma is az él jól, akinek a pártállami időkből is jól ment – és ezt a vér nélküli forradalom következményeként magyarázzák. Bizonyára így igaz, merthogy a történelem sokszor űz furcsa játékokat az emberekkel, legfőképpen azokkal, akiket kisember címke alatt terelnek egy csoportba, miközben a haszonélvezők, az úgynevezett nagyok rendszerint mossák kezeiket. (A kép a Bibliából ismerős.)

Mit tehet a krónikás a „kisember” igazáért, tágabban véve, a társadalmi igazságosságért és békéért?

„Csak” annyit, hogy felszabadítja a hallgatás börtönébe zárt emlékezetet, és megírja történetét úgy, ahogyan átélte azt.

*

„Négy halálos ítéletet és egy 15 évig tartó börtönbüntetést hozott a státiális bíróság a Nógrád megyei hídrobantók és fegyverrejtegetők ügyében – adta hírül a *Nógrádi Népiújság* 1957 májusának közepén. A tudósítás így folytatódik: „Öten ültek a vádlottak padján. Öten, szemlesütve az októberben még örömittas »nagy magyarok« közül... A december 8-i salgótarjáni ellenforradalmi megmozdulás hatására Geczko és Kiss felrobantottak egy Hatvan és Salgótarján közötti vasúti hidat, melyhez 10 kilogramm robbanóanyagot használtak fel, a megmaradt 25 kilogrammot pedig Geczko házában pincéjében rejtették el Pásztón. A bűncselekmény szervezője, Alapi rendszeresen hallgatta a Szabad Európa adót és mélységesen szégyellte uszítói előtt, hogy immár december havát mutatja a naptár, s ő és bandája még mindig nem vette ki részét »hazafiú« kötelességéből... A bíró kérdésére: vajon eszébe jutott-e, mennyi áldozata lehetett volna tettének, ha idejében ki nem tudódik az eset, »nem«-mel felelt. Hogyan is juthatott volna eszébe, hiszen az ő felesége és gyermekei otthon voltak, más élete pedig mit sem számított neki... Hídrobantásunkkal csupán az volt a célunk, mondta Alapi, hogy megakadályozzuk a diákok deportálását Oroszországba. Valódi céljuk viszont az volt, hogy feltartóztassák a gyárakba igyekvő dolgozókat, s megbénítsák a vasúti teherforgalmat... Geczko és Alapi megtévesztett embereknek mondták magukat többször. Nem... aljas terveik voltak későbbi időkre nézve.”

Negyven évvel később a történetek egy részét már a valóságnak megfelelően foglalja össze az 1956-os Intézet kézikönyvének harmadik, *Megtorlás és emlékezés* című 1996-ban kiadott kötete. Geczko Istvánról írják: „A forradalom idején folyamatosan dolgozott: a pásztói tejüzemből szállította a termékeket a salgótarjáni üzletbe. December 4-én társaival robbanóanyagot szerzett a mátraszőlősi kőbányából, hogy a Pásztó és Szurdokpüspöki közötti vasúti hidat felrobbantva megakadályozzák a felkelésben részt vetteknek a Szovjetunióba hurcolását. A salgótarjáni sortűzet követően hajtották végre az akciót, részben a sortűz elleni tiltakozásul. A robbantás következtében a híd tartóoszlopai a használhatatlanságig megrongálódtak. Értesítette a pályamestert, nehogy az vonatot engedjen erre a szakaszra, és ott katasztrófa következzen be. 1957. április 23-án házkutatást tartottak a lakásán, melynek során megtalálták a fel nem használt robbanóanyagot, azonnal le is tartóztatták.”

Alapi Lászlóról azt tudhatjuk meg a könyvből, hogy Geczko István kocsikísérője volt, ő javasolta a robbanóanyagok beszerzését, szemtanúja volt a salgótarjáni vérengzésnek és ott egy kislány halálának, s felesége kérésére maradt otthon és nem ment el hidat robbantani; mindennek dacára a statáriális bíróság őt tekintette a szabotázsakció szellemi irányítójának.

A Budapesti Katonai Bíróság Kiss István Gábor hadbíró százados vezette tanácsa az 1957. május 6-án megtartott statáriális tárgyaláson robbanóanyaggal való visszaélés vádjával halálra ítélte Geczko Istvánt (Pásztó, 1926. szeptember 4.) és Alapi Lászlót (Pásztó, 1920. december 10.), s minthogy kegyelmi kérvényüket néhány perccel később elutasították, a tárgyalásról azonnal a vesztőhelyre vitték őket. Ugyancsak kötélt általi halálra ítélték a negyedrendű Kiss Antal vádlottat és az ötödrendű vádlott Tóth Miklóst, nekik azonban a kegyelmi tanácsá átalakult hadbírószáki tanács megkegyelmezett. Kelemen Károly harmadrendű vádlott 15 év börtönbüntetést kapott. Az életben hagyottak az 1963-as, úgynevezett ENSZ-amnesztiával szabadultak.

*

Hogyan élte át a tragédiát Geczko István családja?

Erről részletesen húga, Geczko Erzsébet beszélt, aki egyúttal a másik „piros nyakkendő”, Alapi László öccsének, Sándornak az özvegye, a pásztói Bűgében lakik, és a salgótarjáni vásárcsarnok egyik legrégebbi és legismertebb őstermelő zöldségárusa. Mondataim elsősorban stilisztikai szempontból változtattam, mert nagyon ízesen és jellemzően beszél.

„Hárman voltunk testvérek, két lány és egy fiú. Pista volt a legidősebb, én meg a legfiatalabb. Parasztok voltunk. Apámnak volt földje, tehene, lova,

szóval mindenféle állatot tartottunk. Igazi gazdaságot vezettünk. Aztán jött a beadások ideje, tönkrementünk. Annyi beadást kértek, tojást, húst, terményt, mindent... Apámnak annyi gabonát kellett beszállítani az államnak, hogy nekünk alig maradt a hombárban... Mikor is volt az a piszok világ?... Segítsen már!... Amikor jött a téeszésítés... A szüleinket behajtották a téeszbe... Mindenkit behajtottak. Nem is tudom, hány nap, hány éjszaka voltak lecsukva apám, meg a többi paraszt a rendőrségen. Jól összeverték őket. Nem is tudom, hányszor kiabálta a mikrofon (valójában az utcákban elhelyezett, rendszerint a községi tanácsházákról vezérelt hangszórókra gondol – *a szerző*): Geczko Jóska, Lőrök Miska, Alapi Pista... meggondol-tad-e, beléptek-e a téeszcsébe?... Az egyik mikrofon ott kiabált éppen a házuk előtt, szegény apám meg bújt, ahova tudott. De megtalálták, össze-szedtek a portáról mindent, kocsirudat, szerszámot, ami csak a kezük elé került, elvittek... Akkor aztán beálltunk a téeszbe. Én húsz forintért kapál-tam egy nap. Apám fogatos volt, a saját lovával dolgozott...

Pistánk sofőr volt a tejüzemben. Laci, a sógorom a rakodója, egy kocsi-val jártak... Ahogy én tudom, annak a dolognak a résztvevői, a többiek is mind sofőrök meg kocsikísérők voltak, valamelyikük a szőlősi kőbányában dolgozott... Beszélték akkoriban, hogy a diákokat az oroszok viszik ki Szi-bériába... Hogy ezek aztán mit eszeltek ki, mit nem, mi, a család arról nem tudtunk semmit. Elég az hozzá, hogy annyi történt, hogy robbanóanyagot loptak, öten, a kőbányából, a hozzávaló gyújtózsínórral együtt. A testvéremnek az autójára, a tejeskocsira tették fel, úgy hozták el. A robbanóanya-got aztán betették a testvérem félig kész házának a pincéjébe, a gyújtózsí-nórt meg a Körte Miki felesége retiküljébe dugták... De ezt mi akkor, mondom még egyszer, nem tudtuk, egyik szülő se... Úgy tudódott ki, hogy a kőbánya éjjeliőre felismerte a testvéremet a pásztói Tüzépen. Mert Pistá-nak az arcán, a szája mellett volt egy vágás, egy forradás, amit még gyerek-korában szerzett. Erről ismerte fel az éjjeliőr, aki feljelentette őket...

Én április elején találkoztam utoljára a testvéremmel... Miért tudok rá így emlékezni? Megmondom. Kislibát vettünk, a patkány meg megette... Nagyon sírtam... Akkor már asszony voltam... A testvérem jött be hozzánk a házba, kockás ing volt rajta, csizmanadrág... Hogy az érezte-e, vagy sem, hogy nem látjuk többet egymást, nem tudom, de akkor úgy összezsúfolgatott. Ne sírjál a libáért, mondta... Nagyon jó testvér volt. Ha most ő élne... nekem nem len-ne... mert nekem uram nincs... Ő engemet nem hagyott volna soha... (Köz-ben pityergősre változott a hangja.) ...mi neveltük fel a gyerekeit...

Egy darabig Salgótarjánban tartották a testvéreméket a rendőrségen, az-tán Pestre vitték. Két hét alatt zajlott le minden. Édesanyámék ott voltak a

kétnapos tárgyaláson, én itthon a gyerekekre vigyáztam. Az ügyész azt mondta, hogy mind az öt ember egyformán bűnös, mind az öt embernek egyforma büntetés jár. Az ügyvéd, mert azt is fogadtunk, nem vette el a pénzt a szüleimtől, mert amíg nem tudja az ítéletet, addig nem teheti, így mesélték édesanyámék. Mert itt – tette még hozzá az ügyvéd – más is van a dologban, nem csak a robbantás... Mi ugyanis kuláknak vagyunk minősítve.

Az első tárgyalási napon a testvérem kikéredzkedett a WC-re, kiment az örrel, anyu meg utánuk. Pistánk édesanyám nyakába borult: Meg kell halnunk, édesanyám! – mondta. Magukat csak arra kérem, hogy a gyerekeket ne hagyják el, mert bennünket biztosan felakasztanak.

És úgy is lett...

Ha három perccel később akasztják őket, szabadok... Nekünk azt mondták, hogy kik, azt már nem tudom, de nem hivatalosan, az biztos, hogy a bíróságtól érkezett a börtönbe egy papír, de az ítélet-végrehajtás után három perccel, ami szerint nem szabad lett volna őket felakasztani. (Ez bizonyára a családi legendárium része, melyet a fájdalom táplált, de Geczó Bözsi – ismerősei így nevezik – szilárdan hisz benne – *a szerző*.) De siettek az akasztással, hogy Nógrád megye megrendüljön tőle... A tárgyalás után rögtön vitték őket a vesztőhelyre. Anyuék őket már nem is láthatták. Csak álltak ott földbe gyökerezve. Kegyelemben reménykedtek. Nemsokára azonban odament hozzájuk a Körte Miki ügyvédje, és csak annyit mondott: ez meg ez... ő mondta a neveket... tegyék össze a két kezüket, hogy életfogytiglant kaptak, mert az Alapi meg a Geczó a fellebbezés után is kötelelet. No akkor aztán sivalkodni kezdtek az emberek, anyámat alig bírták kihúzni a teremből. Végül csak az egyik katona szavára hallgatott, nagyon rendes volt, valami teremőr féle: Nénikém, én nagyon sajnálom magát, mert engem is anya szült, de azonnal tessenek elhagyni a helyiséget, mert később még rosszabb lesz...

Anyám 49 éves volt akkor. Örökké bús asszony maradt. Leütött fővel járt, senkire nem tudott nézni. Egy évig nem ment ki az utcára se. Semmi nem érdekelt. Csak azt kiabálta folyton: Pista! Fiam! Pista! Fiam! Majdnem belezavarodott. Meg akart halni. Éjszakának idején állandóan ment volna, hogy megöli magát... Velem lakott, amíg teljesen észhez nem jött. Anyu, arra is gondoljon, hogy itt maradtak a gyerekek; nincsen apjuk, velük mi lesz. Állandóan ezt mondogattuk neki, így tudtuk aztán anyánkat valahogy rendbe hozni. Hetvenhárom évesen halt meg... Apu meg teljesen elsorvadt a teher alatt. Ráadásul megfázott a hideg tévész-istállóban, tüdőgyulladást kapott. Amikor kórházba vitettük, azt kérdezte az orvos: Tessék mondani, mi történt a családban, olyan nagy fájdalom, ami miatt a Geczó bácsi egész

belső része sír... Elküldték később Gárdonyba is, a tudószanatóriumba. Másfél évig volt ott, majd leszázalékolták. Hetvenhárom évesen halt meg ő is...

Az ügyvéd azt tanácsolta anyuénak, próbálkozzanak aláírásokat gyűjteni a faluban, hogy ne végezzék ki a testvéreméket. Meg is mondta, kihez menjünk... M.-hez. (Ő kimondja a nevet, mégsem írom le, mert él még, és nem sikerült vele kapcsolatot kialakítanom. Pásztó egyik legismertebb kereskedelmi vezetőjeként ment nyugdíjba – *a szerző.*) Ő volt Pásztó piszkos kommunistája... Meg a Krizsanyikné... Ezek a tárgyalás előtt az egyik este gyűlést tartottak, abban a házban, ahol a bútorbolt van. Onnan tudjuk ezt, hogy, az ügyvéd tanácsát megfogadva, az uram meg az egyik unokatestvérem is elment, aki belépett a kommunisták közé. Ott állt a ház előtt egy rendőr, az uram katonacimborája volt, az megmondta nekik, ne is keressék M.-et, mert úgysem találják, most éppen titkos gyűlésen vannak, aláírást gyűjtenek ők is, azért, hogy akasszák fel a testvéreméket. A piszkok! Huszonöt emberrel alá is írátták, hogy Pásztó lakossága azt követeli, akasszák fel a hidrobbantókat... Nemsokára aztán, amikor az említett kommunista rokon beférközött M.-hez, azzal jött vissza, hogy nincs kegyelem, a testvéremék megkapják a piros nyakkendőt. Így mondta, ezekkel a szavakkal... Volt nekünk egy ismerősünk akkor az aszódi katonaságnál, egy Demkó nevezetű őrnagy, még ahhoz is leutaztunk, de ő azt mondta, már késő, nem tud segíteni: kulákoknak nyilvánították a testvéreméket, és M.-ék azt akarják, hogy akasszák fel őket...

Hogy kik akarták ezt, kik írtak alá a titkos gyűlésen, azt csak a rendszer-váltás után tudtuk meg. Lakott ugyanis az utcánkban egy piszok ember, aki ott volt a gyűlésen, és amikor felvágta az ereit, a Jóisten nem hagyta addig meghalni, míg ki nem kiabálta: »Istenem, nem bántott engem a Geczko gyerek, meg az Alapi gyerek soha, mért tettem én, hogy az aláírásomat adtam.« Kikiabálta aztán a többi aláíró nevét is. Így tudtuk meg, kik voltak jelen a gyűlésen; vagy 25–27 ember... Egy pesti ügyvéd, a nevét bizony már meg nem mondom, utánanézett a papíroknak, és ugyanazokat a neveket említette, amiket az a piszok kiabált. Az utolsó közülük most döglött meg egy hónapja, csak M. él, az a mocsok...

Krizsanyikné, mikor kijött a téeszbe, rendszerint odaköszönt nekem, nem fogadtam. Geczko lány, tán haragszol rám? Nem osztottam kártyát, Ilka néni, mondtam neki, semmi közünk egymáshoz. A nagynénimet meg azzal traktálta, hogy: »Marcsóka, én ott voltam, amikor a testvéred fiát felakasztották; úgy képzeld el, az Alapi gyerek nem kért kegyelmet, csak azt hajtogatta, én az orosz fronton harcoltam, ott is ember voltam, piszkos kommunisták, most pedig a hazámért halok meg, de rátok is rátok kerül a sor...« Az én

testvéremről csak annyit mondott: »...a Geczko gyereket lehetett sajnálni, sírt, hogy hagyják meg az életét, mert három apró gyereke van...« Lacit biztosan akasztották. Hogy az én testvéremet aztán akasztották-e, vagy csak úgy csináltak, azt nem tudom, de, ha igaz, amit a piszkos Krizsanyikné mondott, hogy rohadjon el az íz, megvakult, megverte a Jóisten, akkor szerintem ő már meghalt az akasztás előtt: megszakadt a szíve... Krizsanyikné egyszer felhívatta magához anyámat is, mert valami kommunista főnök lett belőle: »Geczkoné, segíték hazahozni a fiad« – de anyám csak annyit mondott neki: »Ne hozassa maga haza az én fiamat, majd hazahozatom én, ha eljött az ideje.«

Rettenetes bánatunk volt. Azt elmondani nem lehet, azt csak érezni lehet. A két családnak nem volt szabad egymással beszélni...

Az akasztás után anyámék felmentek a ruhákért, odaadták. Elmentek a temetőbe, hogy megkeressék a testvéremet meg a sógoromat. Ott van a börtönnél. A 275-ös parcellára emlékszem, így utólag, még amikor exhumálták őket... De kapcsolja ki a magnót, ezt nem akarom rámondani... Szóval, anyám lefizetett négy sírásót, és míg kettő dolgozott, kettő megfigyelt, megnézték a sírt. Egy métert se kellett ásni, ott volt a Laci, piros kockás ingben, Pista meg egy kicsit mellette és lejjebb. Laci magas ember volt, a testvérem a füléig érhetett. 1992-ben hoztuk haza mind a kettőjüket. Exhumálás után a csontokat zsákba varrták, abban tettük be a koporsóba. A testvérem gyerekkorában eltörte a lábát, a lábszárcsontján meg lehetett látni a forradást. Most a Szentlélek temetőben nyugszanak mind a ketten. Közel vannak egymáshoz. Lacit rátették az anyósomra, Pista anyuval van. Megemlékezésükre koszorúzni szokták őket.

Én nem féltem akkor sem, meg most sem. Én nem ártottam senkinek. Kevés emberhez szóltam, megválogattam. A mi szánkból nem jött ki semmi... Csak a lányom óvott most is, amikor elmondtam neki, hogy beszélgetek magával, mesélem a család bánatát. Jaj, csak valami bajotok ne legyen, ha már eddig megúsztátok!...

A kivégzés után két hónappal ott termelt nálunk egy ember azzal a hírral, hogy élnek a testvéremék. Anyu rögtön kizavarta: »Menjen innen, jó ember, nekünk nincs szükségünk ilyen piszkos szövegekre.« Hogy aztán ki volt ez, mit akart valójában...? Azóta se láttuk...

A sógornőmet nem vették fel sehol munkába, csak sok idő múlva a vasúthoz, jegyvizsgálónak. A kisgyereket mi neveltük, héthónapos korától, Klárka négyéves, Évike hatéves volt. Pityut kiiskoláztattuk, nyomdász lett, Klárka ápolónő, Évike nem ment tovább a nyolc osztálynál...

Ott voltunk mi is a Nagy Imre-temetésen, 1989-ben. Megható volt. Annyi kivégzett nevét olvasták fel, hogy örület. Azt mondja nekem közben

a gyerek: »Keresztanyám, aztán nehogy rosszul legyen! – Pityukám, édes gyerekem, én nagyon tartom magam« – mondtam. Nagyon rítt mindenki. Fiam! Édesapám! Ez hallatszott mindenfelől. Az a rengeteg ember ott. Már harmadszor mondta be a mikrofon, hogy Geczko István, amikor a gyerek elájult. »Pityu, Pityu! – szólongattam –, aranyos fiam, nehogy valami bajod legyen; elvisz a mentő, aztán meg se találunk...« Mert annyi ember volt ott, oda csak papírral lehetett bemenni... Klárka adott aztán neki gyógyszert...

Hát ez történt a családdunkkal!... A mai napig siratjuk a testvéreméket. Pista 31 éves volt. Felejthetetlen. Elvenni egy ember életét, mikor egyetlen halált sem okozott?!... Nem vagyok irigy, nem vagyok, de fáj, hogy azok... (Nem fejezi be a mondatot, én pedig nem erőltetem – *a szerző.*) Megmondom, úgy, ahogy van: azért csinálták, mert kuláknak nyilvánítottak bennünket, meg azért, hogy Nógrád megye megrendüljön, hogy féljenek az emberek.”

*

Az 1956-os forradalom és szabadságharc történetéről ma már sokat tudunk, ám közel sem eleget. Nincs tudományosan feldolgozva a pásztói híd-robbantók pere sem. A történészek még ma sem tárhatták fel részletesen, amit a Geczko-perben például tagadott a hatalom, és még sokáig ostobaságnak minősítettek, hogy magyar szabadságharcosokat, egyetemistákat, főiskolásokat hurcoltak ki a „testvéri” Szovjetunióba, ki tudja, miért, ahol aztán nyomuk veszett. Voltak, nincsenek...

A megtorlás idején, 1956. december közepe és 1961 augusztusa között 229 emberen hajtották végre a halálos ítéletet, lövéssel és – zömében – bitóra húzással. Arról nincs pontos ismeretünk, hogy bírói ítélet nélkül hány embert végeztek ki, tartottak fogva, vagy hurcoltak meg valamiképpen. Ezt pontosan nem is fogjuk megtudni már soha. A korabeli statisztikák nem a valóságot tükrözik, meg aztán több ízben és tudatosan tüntettek el iratokat is.

Nógrád megyéből négy személyt végeztek ki: a pásztói Alapi Lászlót és Geczko Istvánt, a kazári születésű, de akkor Salgótarjában dolgozó Magyar Zoltánt és az arisztokrata származású, rétsági páncélos tisztet, Pálinkás (Pallavicini) Antalt. Két forradalmi vezetőt – az acélgyári Hadady Rudolfot és a szintén acélgyári Hargitai Lajost, aki mérnök és tanár volt egy személyben – a pufajkás karhatalmisták kínoztak meg és vertek össze szinte a felismerhetetlenségig, majd lőttek le a hugyagi Ipoly-parton.

Alapos munkát végzett a hatalom – olvashatjuk a *Magyar Nemzet* 1997. június 16-i számában Szakolczai Attila történész tájékoztatójában, amely a bosszúállás áldozatairól szól. A legleleplezőbb, a legaljasabb kivégzések közül válogat. Említi a legfiatalabb mártírt: Mansfeld Pétert, akivel megváratták a

nagykorúságát, és tizenegy nappal 18-ik születésnapja után, a „dicsőséges Magyar Tanácsköztársaság” évfordulóján felakasztották. A legidősebb kivégzett 1891-ben született; Szörtsey István 1919-ben a tanácsköztársaság vöröskatonájaként szolgált, 1944–45-ben a mauthauseni náci koncentrációs táborban raboskodott. Angyal István Auschwitz gázkamráit élte túl, kommunista lett, 1956 őszén forradalmár szabadságharcos, ezért a szovjet fegyverekkel újrászervezett proletárdiktatúra neki sem kegyelmezett. Iskolát nem látott, analfabéta cigány vándorkisiparos volt Kolompár Mátyás, a klasszika-filológia ígéretének számított Brusznai Árpád tanár. Kivégezték a 26 éves Havrila Béláné Sticker Katalint, aki a Kádár-kormány amnesztiát ígérő szirénhangjaira tért haza Svájcból. Kóté Sörös József harmadik gyermeke már a letartóztatása után született, először és utoljára a siralomházban látta. Egy napon fosztották meg életétől az apát és fiát: Sente Károlyt és Sente Istvánt. Szintén egy napon áldozták életüket a Batonai testvérek, László és István. Kósa Pált öngyilkossági kísérletéből állították talpra, hogy aztán március 15-én, vasárnap, a magyar nemzet ünnepén hóhérekre adhassák. Az utolsó kivégzett Nickelsburg László volt; története mintegy összegzése a törvénytelenségnek és jogtiprásnak: Bécsből tért haza, letartóztatták, majd elengedték, megpróbálták beszervezni besúgónak, nem sikerült, ezért életfogytiglani börtönre ítélték, de végül meggondolták magukat, pótnyomozást rendeltek el, és háromévi váci raboskodás után, az új perben kötelelet akasztották a nyakába.

Geczko István egyszer már nagy bajba került: 1953-ban hatósági közeg elleni erőszakért – mert alaposan eltángálta a basáskodó beszolgáltatási végrehajtót – öthónapos börtönbüntetést kapott. A rögtönítélő bíróság, bizonyára e régi ügyre is emlékezve, nem ajánlotta kegyelemre, és döntése után nyomban, délelőtt 11 óra 37 perckor végrehajtották rajta a halálos ítéletet. Geczko a Kövicses-patak Pásztó melletti vasúti hídját 1956. december 8-án este fél 11-kor robbantotta fel Kiss Antallal, de a robbanás csak a tartóoszlopokat rongálta meg, s a helyreállítás után december 10-én 14 órakor a hídon elindulhatott a forgalom. Alapi László nem vett részt az akcióban, ennek ellenére a kegyelmi tanácsá átvedlett bíróság nem tartotta méltónak a kegyelemre, ezért 11 óra 40 perckor őt is kivégezték.

Így működött a magyar szocialista igazságszolgáltatás... az 1956-os forradalom és szabadságharc után. Az ítélszékeket a nép bíróságának nevezték, és a népköztársaság nevében hozták ítéleteiket, valójában azonban szűk kommunista-internacionalista csoportérdekek alapján, előre kitervelt koncepció szerint. A kivégzettek döntő többsége munkás és paraszt, másképpen kétkezi dolgozó volt. Ez a megállapítás ráillik a bebörtönzöttekre és az internáltakra is.

Bakonyi István

SOBOR ANTAL HAJDANI ELSŐ REGÉNYE: AZ UTOLSÓ NAP

Sobor Antal ifjúkori fejlődése csakhamar újabb eredménnyel igazolható. Az eddigi novellák és egy kisregény világa 1970-ben az első regénnyel gazdagodik: megjelenik *Az utolsó nap*.

Elmondhatjuk tehát, hogy a várakozásoknak megfelelően alakul Sobor Antal írói pályája. Lendületben van, sorra jelennek meg könyvei abban a korban, amely kétségtelenül az újabb magyar irodalom gyümölcsöző korszaka. Kiteljesedik és lezárul számos nagy életmű, s az újabb nemzedékek átveszik a szerepet. A már említett prózaíró kortársak mellett ekkoriban lesznek a költészetben ismert szereplőkké a Hetek vagy a Kilencek néven ismert csoportosulások alakjai. Az is az irodalmi folyamatok sajátosságai közé tartozik, hogy megerősödnek a vidéken szerkesztett folyóiratok, nyilvánvalóan a vidéken élő alkotók számára is jobb feltételeket teremtve.

Ugyanakkor az irodalmi életet befolyásoló társadalmi fejleményekről el kell mondanunk, hogy a reformfolyamatok csakhamar megtorpannak, a hatvanas évek második felének ígéretes jelei a múltba vesznek. Jóidőre ismét megerősödik a szocializmus konzervatív vonulata. Ez persze nem biztos, hogy egyértelműen káros az irodalom belső életére nézve, hiszen tudunk a történelemből számos olyan példát felhozni, amelyek azt bizonyítják, hogy a visszaszorított helyzet akár a művek föllendülését is eredményezheti.

Ilyen körülmények között jelenik meg tehát 1970-ben *Az utolsó nap*. Sobor Antal újra fölhasználja ismert élményvilágát: a második világháborút, ám annak ezúttal utolsó pillanatát rögzíti. Olyan ez a pillanat, amelyre azt szoktuk mondani, hogy utána már semmi és senki sem lehet ugyanaz, mint annak előtte volt. Ez egyrészt a valóság viszonyait, másrészt az embert magát érinti. Ez a nap a háborús szenvedések és borzalmak végét jelenti, s ezt valóban át lehet élni felszabadulásként, ha nem is feltétlenül a korábbi történelem és politika diktálta fogalom értelmében, de ennél mélyebben: a borzalmaktól alól való, igazi felszabadulás értelmében. (Egyébként is: egy-egy fogalomról, szóról tudjuk, hogy beszennyezte a történelem, ettől azonban az adott szónak és fogalomnak még lehet pozitív és előremutató tartalma, jelentése!)

Egy remek részlettel, a nagy dolgokkal összefüggésbe hozható, párhuzamos történettel kezdődik a regény. A Goldschmidt fiúk rendelkeznek a végül egyedül maradt vércse sorsa fölött. Az éhhalálra ítélt ragadozó madarak egymást falják föl, s az utolsó vércsének lakolnia kell bűneiért. Ebben a helyzetben: „Az ellentábor azt állította, a vércsék sohasem falták volna föl egymást, ha nem teremtik meg ehhez a kényszerítő körülményeket.” Milyen fontos észrevétel! Az olvasó sok mindenre asszociálhat általa. Legfőképpen a háborúban önmagából kivetkőző, elvadult emberre, aki békeidőben más arcát mutatta, mint a kötelező öldöklés idején. S ahogy a fiúk ítékeznek, ahogy összecsapnak a vélemények, az meg egy kisebbfajta „béketárgyalásra” emlékeztet... S a sors kegyetlen fintora szerint a következő áldozat egy csirke lesz. Egy olyan élőlény, amelynek ellensége már elpusztított. A gyerekek koncepciója szerint. Ez a bevezető rész adja meg a regény alaphangját, hogy aztán még súlyosabb dolgokról essen szó. Erénye ennek a műnek, amit Zentai Mária, az egyik korabeli kritikus így összegez: „Kitűnő szerkesztési fogás, hogy az a bizonyos egyetlen nap nem hordozója egyik döntő eseménynek sem. De minden apró esemény, minden fölbukkanó arc, szeme elé kerülő tárgy hozzátapadó emlékek sokaságát idézi fel.” Ez a regényírói szemlélet ismerős. Sobor Antal előző kötetének címadó novelláját is ez határozta meg.

Vannak egyéb rokonságok is. Ebben a műben másokhoz hasonlóan megfigyelhetjük a kiváló hangulatleírásokat, a tájélmény eredményeit. Például így: „Az ég makulátlanul kék és ragyogó, ma elmaradnak róla az apró gombostűfejek, a bombavető. Pompás reggel, a nagy bérház fürdik a fényben, ragyog a két lépcsőház, ragyognak mindenütt a rézkilincsek.” Aztán az is hasonlóság más művek világához, hogy az emlékezés áll a közép-pontban. (Miként például a sokat emlegetett *Az éjjel hazamentek a katonák* című elbeszélésben.) Ezúttal az Oroszországba masírozó katonák emlékét idézi föl egy szép kilencórai mise idillikus képével együtt. Megjelenik a „boldog békeidő”, egy vasárnapi reggeli illataival és ízeivel, s ilyen a misére készülődő család sajátos hangulata is. Persze ez csupán a hátság idillje, amit ugyancsak megzavar egy szeptemberi légitámadás emléke, a kedves ló, Lutri pusztulása. Az egyes szám első személyű elbeszélésmód minden részletben biztosítja az élmény testközelségét, a hiteles láttatást. Egy kisdíák személyiségének alakulását követhetjük nyomon általa. S nem akármilyen történelmi időben zajlik mindez! Táplálják az érzelmeket a finom líraisággal megírt emlékképek emberi tartalmai, de táplálják a háború szörnyűségei is. Sobor Antal műve azt mutatja meg, hogy a gyermek és ifjú szellemiségét milyen keményen befolyásolják a háborús borzalmak. Embert próbáló idők

ezek, s a regény azt érzékelteti, hogy az ilyen idők – a borzalmak mellett – hosszú távon nemessé is tehetik a lelket, erőssé a jellemet. Ebben a dac is szerepet játszik, például abban a részletben, amelyben a fiú csak-azért-sem megy el a templomba, mégpedig azért nem, mert szolidáris egy zsidó fiúval. „Elegendő, ha Isten tudja, miért nem mentem el. Ő pedig tudja, és biztos vagyok benne, helyesli is a döntésemet” – gondolja. A „miért bűn az, ha valaki zsidó?” keserű kérdése fogalmazódik meg a fiúban. S bár nem értheti az ún. nagy összefüggéseket, a maga természetességében teszi föl ezt a normális és humánus kérdést. És: „Ó, milyen jó lenne, ha az Isten mégis nagyobb figyelmet szentelne ránk! A frontok, a tengeri és légi csaták közül ránk is ügyelne, hiszen úgy tanultam, egy szem dió sem eshet le a fáról az ő akarata nélkül.” Az ilyesfajta gyermek még komolyan veszi azokat az igazságokat, amelyek a felnőttek számára már nem ilyen egyértelműek. Hit, erkölcs, igazság... S ez az ellentmondás feltűnő a regényhős számára.

Mindezt érett regényírói technikával, finom kidolgozottsággal mondja el Sobor Antal. Stílusát, hangját kétségtelenül olyan mesterek is alakítják, mint például Németh László, de a prousti tudatregény számos vívmányát is fölfedezhetjük művében. (Az emlékezés technikája, az időprobléma, a síkváltás stb.) És ily módon idézi föl az első lány, Gabi alakját, a szerelem első suhintását. Vele kapcsolatos a nagy csalódás is: a lány „beállt a németekhez”.

A regény szerkezete is sajátos. A második rész hasonlóképpen kezdődik, mint az első, s aztán később is ismétlődnek bizonyos részletek. (Mindez a harmadik részre is vonatkozik.) Egyfajta hullámozást figyelhetünk meg ebben a szerkezetben. A légítámadás tragikus élménye például vissza-visszatér. Előbb a kedves ló, Lutri, később a nyulak pusztulnak el. A legvédtelenebb élőlények... Az ember pusztulásáról itt még nem esik szó. Előbb-utóbb aztán a világvége-hangulat is eluralkodik, s egy különös mese látomásában Jézus Krisztus alakja is megjelenik. Ez a rész sem marad idillikus ábrázolás nélkül, hiszen az aratási jelenetet idesorolhatjuk, mint ahogy más, békebeli jelenetet is. Ebbe a csöndbe vág bele egy-egy légiriadó. A nyomasztó léghőzár így érzékelteti az író: „Mintha hatalmas vaslemez szorítana bennünket a földhöz, az ember menekülne, futna előre, de helyben marad, áll vagy ül: történjen bármi. Amikor a sziréna szól, minden megdermed, nincs több hang, nincs több mozdulat. Elnyeli a szót, a kalapács hangját, a lépések zaját, mintha a levegőt venné el minden más hangzástól. Betölti az ember koponyáját, belülről szól, a csont falát repeszti. Betölti a teret faltól falig, padlótól a mennyezetig, a földtől az égig.” A szorongás totálissá, már-már egyetemessé nő, az ember számára nincs menekvés ebben a helyzetben. A sziréna hangja testesíti meg a közeledő veszélyt, a várost fenyegető pusztulás előszelét.

Az utolsó nap egyik érdeme, hogy apró részletességgel mutatja meg a történelemből ennél felszínebben ismert világot, a háború korának sok-sok rezdülését. Az, hogy mindez egy fiú szűrőjén keresztül látható, különösen érzékletessé teszi a világot. S persze ennek a világnak a legfélelmetesebb része az, ami az első légitámadással kezdődik. S ekkor már eljön az emberhalál ideje is: Zoli, az egyik barát szülei a bombázás áldozatai lesznek. S ehhez járul – egy kiváló írói ötlet alapján – egy álom, amelyben a polgármester a városháza erkélyéről paradicsomot szór a zsidókra, s egyhamar a szétdobált, összetaposott massa vöröse uralja a kihalt teret. Ismét az álom és a valóság együttes jelenléte nyújt írói információt és olvasói élményt. Eszünkbe juttatja ez a megoldás a megrendezettséget is, hiszen például a filmekben így jelenítik meg a vér látványát.

S mindez egy könnyen azonosítható városban, Székesfehérváron játszódik. Ilyen „árulkodó” jel a vasútállomás és környéke, amit szörnyű bombázás ért. Ilyen számos városrészlet, s ilyen a „csodatévő kispap” sírja, ami természetesen Kaszap István alakját idézi föl a Prohászka templom tövében. Apró, de fontos elemek ezek. A fikció része, hogy hiányzik a megnevezés, s ezáltal azt érzékelteti Sobor, hogy a történet bárhol, bármely magyar városban megtörténhetett volna. A fiktív és a reális mozzanatok keveredése biztosítja az elbeszélés hitelét ebben a regényben is. Ugyanakkor nyilvánvaló az önéletrajzi fogantatás, s ezáltal lesz még személyesebb hangú *Az utolsó nap* prózája. A nagymama alakját például így idézi föl: „Nézem a fekete kendő keretében a kalács-fehér arcát, hallgatom a hangját. Szép beszédű asszony, szavában a Mezőföld muzsikál, a falu, ahonnan eljöttek – előbb Apámék, aztán ők. Látom, ahogy szép ritmusban váltja egymást a kukoricaföldek mélyzöldje a gabona sárga, piros-barna tábláival a szelíden hajló, egymást ölelő és eleresztő dombok oldalain. Tág mezők, ligetek, kerek erdő, magas homokpart tetején akác, bodzadzsungel a lábánál, falában partifecskék apró odúi.” Kivételes szépségű, ahogy a nagymama alakja, beszéde összeolvad a tájjal, a szülőfölddel. A hazával. Ezek az értékek persze végigvonulnak Sobor Antal író pályáján. Életműve minden szakaszában előtérben állnak ezek a minőségek, mint ahogy gondolkodását is alapvetően meghatározza a haza, a magyarság, a szülőföld, a lakóhely, a táj élménye és szeretete. A legjobb értelemben vett konzervativizmus és hagyománytiszteltet. S idesorolhatjuk a családi „legendáriumot” is, aminek megidézésével ér véget *Az utolsó nap* harmadik része.

S a negyedik a végkifejlet rajza. Az óvóhely és az ostrom világa. Ekkoriban a nyilasok néhány napra elviszik az apát, jelezvén az egészen testközeli veszélyt. A mű logikusan fölépítve mutatja be, hogy alakul át a világ. A békesség

korából hogyan lesz előbb távolinak tűnő, majd egészen közeli veszély. Az írói megoldás mikéntjére így utal Bessenyei György: „...a szerző az idő- és szemléletváltogatással tudta számunkra megrajzolni az »el nem múltó jelzések« összefüggő sorát.” Fontos itt hangsúlyoznunk az összefüggő sort, hiszen ez a tudatos szerkesztettség mindvégig igazolható.

Közben az óvóhely világa arra is alkalmas, hogy folytatódjék az a rajz, ami a szűkebb társadalmi életre vonatkozik. „A kukoricafőző-üst körül folyt az óvóhely társadalmi élete is. Itt fogták körül Apát, amikor megszökött a nyilasoktól és váratlanul betoppant. Itt mesélte el Kövér úr újabb és újabb kalandregényeit a reménytelibb, önfeledtebb órákban.” Ezzel egyben arra is figyelmeztet művével Sobor, hogy a legmélyebb bugyorban is megmutatkozik a reménység, a legvégzetesebb helyzetekben sem hiányzik az életerő. Az ember túlélési ösztöne, a halál legyőzésének vágya. S közben ahogy megy az idő, a konkrét történelmi tények is beszivárognak ebbe a mikrovilágba. Olvashatunk Hitler várható vereségéről, a németek egyre szorultabb helyzetéről.

És elérkezik a háború vége, a felszabadulásnak nevezett esemény. Függetlenül a nagy történelmi folyamatoktól, az óvóhelyek népe valódi felszabadulásnak éli meg a nagy fordulatot, hiszen valóban felszabadulnak az ostrom szörnyűségei alól. Az oroszok is elvisznek néhány embert, köztük a főhős apját – három napra árkot ásni. Természetesen ez másfajta történet, mint az, amelyben a nyilasok vitték el őket. Mindezek írói ábrázolása ízléses, nincs benne semmi hamis pátosz. Igaz, nincs szó azokról a tényekről sem, amelyek azóta nyilvánosak és napvilágra kerültek, vagyis nincs szó az oroszok negatív szerepéről. Tegyük gyorsan hozzá, hogy ez egyáltalán nem fogyatékosága a regénynek, amelynek megírásakor nem is lehetett volna a problémát jobban árnyalni. A teljes igazsághoz inkább az tartozik hozzá, hogy 1945 húsvéti körmenetének rajza jelzi, hogy egyéb árnyaltságok uralják a mű befejezését. A *Boldogasszony, anyánk* énekének világa... Morális értelemben ez is jeles írói tett az 1970-ben kiadott regényben! És: „Zúgnak a harangok, valamennyi szól, hangjuk betölti a várost. A harangzúgás folyton táguló koncentrikus körökben terjed, bennünket Apával ez a boldog hullámvész visszahozza hazafelé a föltámadás délutánján...”

Aztán már csak a letűnő világ utolsó napja van hátra. „Utolsó napja egy világnak, amely darabjaira hullik bennem holnap, amikor oda kell állnom a katedra elé, hogy számot adjak mai napomról.” Sobor Antal könyve persze azt is sugallja, hogy a múlttól is számot kell adnunk, hiszen a „nem múltó jelzések” a régi állapotokról igenis fontosak. A múltat nem kell eltörölnünk, hiszen nélküle nem mehetünk tovább. S mindezt írónk – Arató Károly érvényes szavai szerint – lírai hangvétellő, finom eszközökkel megírt regényben tárja elénk.

MONOLÓGIUM

Kovács Bodor Sándor portréfilmje (II. rész: Párizs)

Azt hiszem, valamikor már elmeséltem kamerád előtt Sanyi, hogy milyen megható szeretettel fogadtak bennünket, magyar menekülteket 1956 decemberében a franciák, vagy a franciák is, mert azt hiszem, mindenütt ez volt a helyzet. Tehát ahol Európában átjött ez a menekült vonat, amely Franciaországba hozott bennünket, még az éjszaka kellős közepén is az emberek kijöttek az állomásra, éljeneztek, telerakták a vonatot déligyümölcsel, ennivalóval, szóval megható volt.

Egy francia kaszárnyába kerültünk, nagyon kedves katonák foglalkoztak velünk. Itt többek között annyit ettünk, amennyit akartunk, így aztán az egy hónapra oda előkészített élelmiszeradagot pár nap alatt felzabálta ez a kiéhezett magyar társaság. És akkor bizony alig maradt valami ennivalónk és majdnem fellázadt a tábor, hogy vigyenek bennünket valami élhetőbb helyre és akkor elvittek bennünket Monroussonba. Néhány nap múlva egyszerűen azt mondtuk, hogy nem akarunk mi vidéken egyetemre járni, ha már itt vagyunk, menjünk Párizsba.

Föllógtunk a vonatra és feljöttünk Párizsba. Én egy Mészáros András nevű barátommal utaztam, akiből később elég híres filozófus lett Angliában.

*

Itt vagyunk a Quartier Latin kellős közepén, a Saint-Germain des Prés-n. Amikor megérkeztünk Párizsba, első utunk ide vezetett. Ámulva-bámulva néztük ezt a várost. Később azután olvastam, műveltem magam, tehát most már azt is tudom, hogy ez valóban Párizs legrégebbi temploma a Saint-Germain des Prés, Párizs tulajdonképpeni szíve. Amikor '56-ban megérkeztünk ide, akkor Párizs intellektuális szíve is itt dobogott. Itt van a két híres kávéház a Deux Magols – a Két Majom – és a Café de Flore és itt üldögéltek az egzisztencialisták, pl. Camus és Sartre, de itt tanyáztak a szanzon énekesek is például Boris Vian vagy Juliette Greco. Nem halt ki még az a nemzedék se, amelyet mi lassan megismertünk, és amelynek a nyomaiba

léptünk itt a Saint-Germain des Prés-en is. Sartrék például ott tanyáztak a legszívesebben a Breasserie Lippben, ami ott van a tér árnyékos oldalán. Bárki leülhetett melléjük sörözni, beszélgetni.

*

Szerencsére összetalálkoztunk magyar egyetemistákkal, akik adtak nekünk egy-két metrójegyet. Megmondták, hogy hova menjünk jelentkezni. Tudniillik a franciák akkor már megszervezték azt az irodát, amelyik a magyar menekült diákokkal foglalkozott. Ezt az irodát egy Madame Marty nevezetű kissé molett, de rendkívül csinos 40–45 év körüli nő vezette, akibe az egész magyar társaság ugye szerelmes volt. De úgy foglalkozott velünk valóban, mint az édesanyánk. Minden problémánkat megoldotta. Én például aznap, amikor az irodában jelentkezünk már itt töltöttem az éjszakát, ebben a pavilonban, a Maison des Provinces de France-ban, vagyis a Francia Provinciák Kollégiumában. Ide jönnek fel vidékről azok a fiatalok, akik Párizsban akarnak egyetemre járni. Na most, itt néhány szót erről a Cité Universitaire nevű intézményről. Cité Universitaire, tehát Egyetemi város. Ez tulajdonképpen egy nagy parkváros, ahol 40 vagy 45 nációnak van saját kollégiuma. A Maison des Provinces de France-ban van nagy hálóterem, lent az alagsorban, én ott kezdtem a pályafutásomat. Aztán egy pár nap múlva már kaptam egy kétágyas szobát, ahol Boda Attila nevű festőművész barátommal laktam 1956 decemberétől egészen '58 nyaráig.

1958 nyarán – akkor már régi rezidensnek, régi lakónak számítottam – kaptam egy egyágyas szobát a tetőtérben. Úgyhogy rendkívül boldog diákélet kezdődött, de alig pár hétig, pár hónapig laktam ebben a kollégiumban, amikor is aztán Emilienne Deschamps-mal összeházasodtunk és akkor kimentünk egy innen 8–10 km-re lévő másik egyetemi városba, ahol házas egyetemistáknak külön kis lakásokat építettek annak idején.

*

Nos, visszatérve a Cité Universitaire-re én ezt nagyszerű intézménynek tartom. Mindenki a saját nemzeti kollégiumában lakik, de „keveredik” az étteremben, az uszodában, a tornatermekben, a kerti ünnepélyek során és így tovább. El kell mondanom, hogy itt magyar pavilon nincs. Ezt úgy látzik, hogy egyetlen magyar kormány sem tartotta fontosnak, hogy negyvenkettedik vagy negyvenharmadik épületként ide egy magyar kollégiumot építsen. Mi megpróbáltuk, amikor 1958–59-ben én lettem a Párizsi Magyar Diákszövetség elnöke; akkor próbáltuk megszervezni, hogy itt magyar pavilon épüljön. Ez sajnos nem sikerült. Rendeztünk néhány hangversenyt,

annak a bevételét természetesen már erre szántuk... Igyekeztünk támogatókat keresni, de ehhez óriási összeg kellett volna, ez soha nem jött össze. Holott Párizs városa azt mondta nekünk, hogyha az építési költségeket összehozzuk, akkor itt ingyen ad telket a magyar pavilon számára. Óriási dolog lett volna, akkor még befért volna ide egy kollégium, most már nem, mert telítődött ez a több tíz hektáros terület. A főépületben van könyvtár, uszoda, tornaterem és színház – ott találkoznak a fiatalok, tehát ez egy nagy keverő üst, amiben mindenféle náció békességben keveredik.

*

Állandóan jönnek-mennek az autók itt a Quartier Latin szívében, a Rue de Seine-en. A Szajna utcában vagyunk. Ez az egyik legrokonszenvesebb párizsi utca. Éjjel-nappal óriási a forgalom és rengeteg az ember, remek kávéházak. Itt zárójelben megjegyezném, hogy mindig a kávéházakról beszélek neked, meg hogy melyik kávéházban mennyit üldögéltünk. De ez így működik. Amikor az ember Párizsban él, ideje nagy részét kávéházakban tölti. Ott beszélget, ott ad találkozót embereknek, és így tovább. Tehát a kávéházak igenis rendkívül nagy szerepet játszanak az életünkben.

Megismerkedtem Emiliennel. A Boulevard Saint Michelen sétáltunk Boda Attilával és két csinos lányra figyeltünk fel az utcán. Természetesen kikezdtünk velük, ők jókat nevettek rajtunk, főleg ahogy akkor beszéltünk franciául, mert alig tudtunk valamit. A kisebbik lány volt Emilienne; rendkívül csinos volt. Itt született Párizs közepén, a VI. kerület kellős közepén. Tőlünk most 200 méterre van a párizsi Beaux Art, vagyis a Képzőművészeti Főiskola, és ő mindig festőkkel, írókkal, színészekkel barátkozott. Járta táncolni, mert ebben a negyedben vannak azok a híres kis pincehelyiségek, pincebárok, ahol vagy előadás volt, vagy világhírű jazz-zenészek játszottak és táncolni lehetett. Mivel Emilienne rendkívül jól táncolt, ő az egyik ilyen pincében néhány barátjával, barátnőjével együtt előtáncos volt. Pillanatok alatt olyan hangulatot teremtettek, hogy hihetetlen. Nos, ez némi nehézséget okozott, mert én viszont abszolúte nem tudtam táncolni.

*

Már középiskolás diákkoromban arról álmodoztam, hogy egyszer a Sorbonne-on fogok tanulni Párizsban. Mondtam is az akkori szerelmemnek ott Egerben, hogy én Magyarországon befejezem tanulmányaimat – harmadéves magyar-történelem szakos hallgató voltam – és utána kimegyek Párizsba, s beiratkozom a Sorbonne-ra. Ezen akkor rendkívül jót kacagott,

mert ez úgy hangzott akkoriban, mintha azt mondtam volna, hogy római pápa akarok lenni.

A franciák külön nyelvkurzusokat szerveztek nekünk magyar menekülteknek, és a második évben már be is iratkoztunk a Sorbonne-ra, annak is egy elég speciális kurzusára, ahol a külföldi francia tanárokat képezték, vagyis ha itt diplomát szereztél, akkor a világon bárhol oktathattad, a francia nyelvet és irodalmat, kivéve Franciaországban. Ebbe a főiskolába jártam egy ideig Parancs Jánossal, de jártak akkoriban ide legalább tízen magyarok. Én 1958-tól 1962-ig tanultam itt és '62-ben szereztem meg francia tanári okleveletem. Akkor még folytathattam volna tanulmányaimat az épület másik részében a bölcsész karon, az igazi bölcsész karon, ahová ugyan beiratkoztam, és néhány előadásra jártam is – például egy Mallarmé szemináriumra, amelynek később nagy hasznát vettem. De akkor annyira konzervatív volt a Sorbonne szelleme, hogy nem tetszett nekem. Másrészt 1962-ben megalakítottuk a *Magyar Műhelyt* és attól kezdve engem már nem a felsőfokú tanulmányok érdekeltek, hanem az irodalom, az írás és a folyóirat-szerkesztés.

CAFÉ LE SORBON

A *Magyar Műhely* szülőhelyén vagyunk. Mondtam neked, hogy ebben a bizonyos tanárképző iskolába Parancs János barátommal jártam, akiből igen neves költő lett. Ő később hazaköltözött, de akkor itt üldögéltünk ennek a kávéháznak a teraszán és arról beszélgettünk, hogy vannak ugyan idekint is magyar nyelvű újságok, folyóiratok, de tulajdonképpen egyikben sem érezzük otthon magunkat igazán. Politikailag sem értünk velük mindenben egyet, tehát kellene alapítani egy saját folyóiratot.

A SORBONNE UDVARÁN

Ott Pasteur és Victor Hugo, a két nagy francia szobra. Itt a híres könyvtár, a Sorbonne könyvtára és itt az első emeleti szemináriumtermekben dolgozott egy Nagy Pál nevű diák is. Itt vannak bent az amfiteátrumok, a nagy előadótermek, ahol egy fél évig Mallarméről hallgattam szemináriumot. Egy Schéerer nevezetű tudós professzor beszélt akkor Mallarméről. Modern irodalmi felfogásom és gondolkodásom tulajdonképpen ott kezdett formálódni, mert Schéerer Mallarménak főleg az utolsó könyvéről beszélt, amelynek az volt a címe, hogy *Le livre, A könyv* és ez tulajdonképpen egy elképzelt könyv volt. Egy olyan virtuális könyv, aminek

csak szövegtöredékei és bizonyos vázlatai maradtak fent; soha nem született meg igazán. Tulajdonképpen Mallarmé már kilépett a könyvből és elkezdett egy olyan szövegközpontú kutatást, amelyre a mi kutatásaink is felépültek. Nem véletlen az, hogy néhány évvel később majd a *Magyar Műhely* egy francia folyóirattal együttműködve kiadja Mallarménak azt a híres albumát.

Annak az eredeti kiadása soha nem jelent meg, mert nagyon nagy alakúra tervezte, és a szöveget szétszórta az oldalakon. Eredetileg a Gallimard jelentette volna meg, de olyan költséges volt a kiadása, hogy amikor Mallarmé meghalt ennek a kiadás elmaradt.

*

Itt üldögélünk a Le Cristal, vagyis A kristályhoz címzett kávéházban a Boulevard de Port-Royal sarkán; itt kezdődik a Boulevard Saint Michel és megy a Szajna felé. Egy átlag párizsi kávéház, hogy miért éppen itt alapítottuk a *Magyar Műhelyt*, s hogy miért itt voltak az első szerkesztőségi összejövetelek, annak gyakorlati oka van. Ezt a kávéházat azért választottuk, mert központi helyen, mindenki által könnyen elérhető helyen van. Itt lakott nem messzire Parancs János, s én akkor kint laktam Antonyban, viszont itt van egy HÉV – itt RER-nek nevezik – megálló.

Mások jöttek a városból metróval, busszal és így tovább. Az is fontos szempont volt, hogy ennek a kávéháznak van egy első emeleti különterme, ahol a szerkesztőségi összejöveteleket meg tudtuk tartani.

1962 kora tavaszán sikerült annyi pénzt összeszednünk, hogy együtt volt az első szám nyomdaköltsége. Ekkoriban csatlakozott hozzánk Papp Tibor is, aki addig Belgiumban, Liegeben élt és akkor jött át a készülő lap hírére Franciaországba, Párizsba. Mi úgy éreztük, hogy a mi nemzedékünknek – tehát ennek az '56-os nemzedéknek – meg kell teremtenie a saját fórumát, saját otthonát, ahol a saját termését közli és kibontakozhat írói munkássága. Természetesen már a legelején bevontuk a képzőművészeket, mert úgy éreztük, hogy az irodalomhoz a képzőművészet, az írókhoz a festők állnak szellemileg a legközelebb. Akkor bizony a magyar festők nagyon nagylelkűen segítettek a *Magyar Műhelyt*. Ők akkor már eladtak egy-egy képet, kicsit jobban álltak anyagilag mint mi, és segítettek, hogy a folyóirat elindulhasson.

Szakál Imre: Mikor indult én is a kezdeményezők közé tartoztam. Arra emlékszem, hogy azt szerettem volna, ha Európa lett volna a kiadványunk neve, Pali a Magyar Műhelyt, úgyhogy utána az is lett. Végeredményben nyomdásznak kellett volna lennem, de nekem őszintén nem volt kedvem azzá lenni.

A legelején – amint mondtam – teljesen egyértelmű volt a számunkra: egy saját otthont akartunk teremteni. Tehát megcsináltuk a saját lapunkat – ezt mindig így mondogattuk.

Ez az eufória 2–3 évig tartott, de közben már észrevettük, hogy odahaza bizony nagyon sok író és a legjobbak hallgatásra vannak ítélve. Tehát nem tudnak közölni az akkor induló hazai folyóiratokban és persze eleinte, 1957–58-ban nem is akartak; talán 59-ben sem még. Aztán meg nem biztosítottak nekik helyet. Dekadens vagy polgári íróknak minősítették őket. Elhatároztuk, hogy megpróbáljuk ezeknek a hallgatásra ítélt magyar íróknak a kézíratait is közölni.

*

Ez idő tájt jelentek meg az első magyar írók Párizsban. Végre utazni lehetett. Úgy 1962-ben, 63-ban érkeztek meg az első turisták és velük az első írók is. Ők kerestek bennünket – mert már ismerték a Műhelyt –, kaptak vagy szereztek néhány számot és tetszett nekik, amit csinálunk. Természetesen ők is adtak nekünk kéziratot, ami szabálytalan volt, mert csak a Szerzői Jogvédő Hivatal engedélyével lehetett külföldön megjelenő lapnak kéziratot küldeni. Ez egész egyszerűen a legdurvább cenzúra volt, ne kerüljessük. Így próbálta a hatalom ezeket az írókat a markában tartani és elérni azt, hogy ne közölhessenek külföldön. Ők persze hagytak itt kéziratot, s ezzel némi rizikót is vállaltak, mert soku-
kat felelősségre vonták, mikor hazamentek. Főleg akkor, amikor látták, hogy egy-egy versük vagy novellájuk megjelenik a *Magyar Műhelyben*. Tehát ha akarod ez is az úgynevezett fellazításhoz járult hozzá, mert a diktatúrának azt a földig ledöngölt sárpadlóját, kérlek szépen, ezzel egy kicsit lazítottuk.

*

A *Magyar Műhely* második számában négy testvér folyóiratot, a miénkhez hasonlókat hirdettünk – a müncheni *Új Látóhatárt*, az Újvidéken megjelenő *Híd* című lapot, amellyel szintén rokonszenveztünk, a brüsszeli *Szemlét*, amely Nagy Imre Intézet folyóirata volt és a budapesti *Új Írást*. Hát, ezt persze mindenki rögtön észrevette és kaptunk is olvasói leveleket, hogy miért hirdetjük mi a Budapesten megjelenő kommunista *Új Írást*. A harmadik számban közöltünk egy szerkesztőségi cikket, azt Márton László barátom írta, és megállapításait ma is jónak tartom. Azt írtuk, hogy a tulajdonképpen, az igazi magyar irodalom, az Magyarországon van. Mi ennek csak egy ágacskája, külföldre szakadt része lehetünk, de mi nagy szeretettel és

tisztelettel tekintünk a hazai magyar irodalomra, sőt a Magyarországgal szomszédos országok magyar irodalmára is.

*

Az *Új Írás* próbálkozott új levegőt hozni a magyar irodalomba, hallgató írókat közölt és így tovább. Mi tehát nem taktikából, hanem abszolút jóindulattal közöltük ezt a hirdetést. Ez volt az első lépés tulajdonképpen a közeledés útján, mert ezt azért nemcsak hazai író barátaink jegyezték meg, hanem a hazai hatalom is. És attól kezdve próbált velünk kapcsolatot teremteni, próbált velünk alkudozni, mert hiszen észrevette ő is, hogy a *Magyar Műhely* számait nagy izgalommal várják Budapesten is. Mert a folyóirat mindenképpen bekerült a turisták táskájába... Mi egyáltalán nem zárkóztunk el a dialógus elől, bár ezt a szót azt hiszem, később kezdtük el használni. A dialógus egyszerűen azt jelentette, hogy szóba állok nemcsak a hazai magyar írókkal, hanem a hatalom képviselőivel is, hiszen nekünk semmi titkolni valónk nem volt, nem akartunk, mondjuk összeesküvést szőni.

*

Nyilvánvaló, hogy a mi jelenlétünk és a *Magyar Műhely* léte módosította egy kicsit a hazai irodalompolitika feltételeit is. Tudniillik ez az egész rendszeressé vált és egyre többen küldtek a *Magyar Műhelynek* kéziratot. Úgyhogy a Szerzői Jogvédő Hivatal írt nekünk egy levelet, amiben ők ajánlották, hogy valahogy rendezzük ezt a dolgot, hogy a szerzők rajtuk keresztül küldjék kézírataikat, de megígérték kvázi, hogy minden kéziratot válogatás nélkül ki fognak engedni és ezt meg is tették. Egyetlen egy kézirat akadt el náluk azzal, hogy valaki beadott valami verset, de ez nem is vers, és ezt ők ki sem küldik. Ez a valaki, akinek a versét visszatartották Erdély Miklós volt, a magyar avantgarde egyik, ha nem a legfontosabb alakja. És aztán mi elég keményen reklamáltunk és az a szöveg is megérkezett és meg is jelent.

Ebben az 1960-as évek elejétől a '70-es évek elejéig tartó periódusban a legjobb magyar írók közöltek a Műhelyben. Füst Milán, Kassák Lajos, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Orbán Ottó... Jó 10–12 év után – amikor úgy láttuk, hogy azok az írók, akik nálunk közölnek, már odahaza is megjelennek – fordultunk igazán az avantgarde művészet felé.

*

A '70-es évek elejétől kezdve a *Magyar Műhely* a radikális avantgarde fóruma lett és az is maradt egészen megszűnéséig pontosabban átalakulásig, a 100. számig, 1996-ig, amikor is Budapesten élő fiatal íróknak, költőknek adtuk át a lapot, amely ma is létezik Budapesten, s a jobb könyvesboltokban

megvan; most a 117. számnál tart. Tehát az egyik leghosszabb életű folyóirat a magyar irodalomban és a leghosszabb életű magyar folyóirat, amelyet ugyanaz a szerkesztőség jegyzett 35 éven keresztül.

*

Ezalatt a 10–15 év alatt persze megismerkedtünk a francia modern irodalommal és művészettel és egyáltalán a világirodalommal. Joyce-ot és másokat olvastunk és rájöttünk, hogy bennünket ez a művészet és ez az irodalom érdekel; mi ehhez tartozunk. Már akkoriban ilyen műveket írtunk ösztönösen – félig ösztönösen, félig tudatosan. Itt jöttünk rá, hogy a magyar modernizmusnak óriási hagyományai vannak. Arra is itt jöttünk rá, hogy nem a *Nyugat* volt az egyetlen, s talán nem is a *Nyugat* volt a legfontosabb magyar folyóirat. Kassák folyóiratai, de különösen a *Ma* – nemzetközi szempontból – fontosabbak voltak a *Nyugat*nál, mert határozottabban és természetesebben kapcsolódtak a nyugati modernista mozgalmakhoz.

*

Mindenekelőtt a kísérletező írókat és költőket közöltük. Na most érdemes lenne tisztázni itt, hogy ki, mi a kísérletező író? Mert mindig azt vágják és azt vágják még ma is sokan a fejünkhöz, hogy itt nincsenek művek, csak kísérletek. Ez alapjában véve hamis. A kísérletezés számunkra azt jelentette, hogy minden újdonságot kipróbálni, új utakat, új stílust keresni, és amikor az ember ezt már egy kicsit kézben tartja, akkor ezen az új úton új műveket alkotni.

Ekkor született meg, ezekben az években lassan, folyamatosan a *Magyar Műhely* úgynevezett tipografikus, vizuális költészete. Ebben az időben már nyomdában dolgoztunk. Kezdetben saját nyomdánkban, 1967–68-ban, azután Johand Rusand román költő barátunk nagy kereskedelmi nyomdájában és rájöttünk, hogy mi mindent lehet csinálni az ólombetűvel. Sokszor mondogattuk, még szerkesztőségi összejövetelek is szóltak erről, hogy az eszközök másfajta használata; meglepő és másfajta használata... Tehát adva van egy ólomsor – ami körülbelül 10–12 cm hosszú és elég merev, de azért még hidegen is hajlítható –, s mi csináltunk olyan ólomból szedett oldalakat, ahol egy csomó hajlított sor volt. Az ólomoldalba kézibetűket raktunk be és így tovább. Amikor aztán áttértünk a fényszedésre és filmre szedtük a szöveget, akkor rájöttünk, hogy nagyon érdekes effektusokat lehet elérni azzal, hogy negatívból pozitívrá fordítom a filmet vagy vissza, a filmeket egymásra másolom. Aztán, mikor elérkezett a számítógép időszeke és számítógépes szövegszerkesztő programokkal dolgoztunk, akkor bekapcsoltuk az alkotás folyamatába az elektronikus eszközöket is – én személy szerint a videót. Tehát úgynevezett videószövegeket csináltam.

MOLNÁR ISCSU ISTVÁN: PIXELEIM

Mit tehet a grafikus, aki jóvátehetetlenül a szöszözésre, parányi formák és organizmusok kedvtelve történő teremtésére, szinte csak nagyítóval érzékelhető nüanszok ravasz alkalmazására, boldog mesélőkedvre ítéltetett? Természetesen teszi a dolgát, de közben úgy módosítja a koordinátákat, hogy azok minél nehezebbé tegyék a feladatot. Tehát visszafogja magát, nyesegeti hajlamait s próbát tészzen. Miként kerülhetné el a műfaj tradícióiból eredő veszélyeket, a laza anekdotázást, a gügyögő aprólékosságot? Legott nagyobb méretekkel kezd el operálni, csökkenti elemei számát, redukálja formakészletét, méretet növel, akkorára nagyítja a lapokat, hogy a részletek helyett magára a kompozícióra helyeződjön a hangsúly. Párokat, négyeseket szerkeszt, ha helye van, tornyokat, installációkat szervez műveiből.

Egyszóval kilép a műfaj megszokott keretei közül, együtteseit tereket szerveznek, ahogy ezt a grafika többi újtójánál, Szij Kamillánál, Zsankó Istvánnál tapasztalhattuk.

Mit tehet a grafikus, ha elege van az örökös mellérendelő szerkezetekből, abból a bájos és bájolgó mikrovilágból, mely oly hosszú időn át élhető s álmodható menedéket nyújtott alkotónak s nézőnek egyaránt? Fel kell, hogy mondja ugyanis azt a közmegegyezést, ami a műfaj adottságai s a 60-as, 70-es évek nyárspolgárielvtársi racionalizmusa elől menekülőkhöz köttetett. Ennek értelmében a grafikai Csodaországban száműzetett minden ideológia és aktualitás, helyüket romantikusan düledező házak – ablakaikban nyújtózkodó, kifelé bámuló meztelen nőkkel – borzas-csámpás mutatványosok, görbehátú macskák, emberfejű virágok vagy szarvas-rücskös meselények foglalták el. Lustán múltó idejű, otthonos álmvilág teremtődött így, ám furcsa módon a kedélyes-kedves részletek szaporodásával a rideg külvilág elleni védekezés helyett inkább egy mind öncélúbbá váló Gemütlichkeit vált általánossá. Az ebből való kiszakadás fájdalmas lemondásokkal járhat, hisz sokkal kevesebbet lehet mesélni, részleteken bogarászni, a fantázia falovacskáján ügetni, ám cserébe visszanyerhető a műfaj méltósága.

Mit tehet a grafikus, ha elhatározza magát e lépésre? Racionalizál, hisz az elektronikus képgrafika alapelemeihez fordul, szabályos koordinátákra rak szabványpontokat. Visszalép az origóhoz, az amatőr képmásolóhoz hasonlóan berácsozza a teret, azokra helyezi el (szó szerint) kiinduló pontjait. Akár meg is

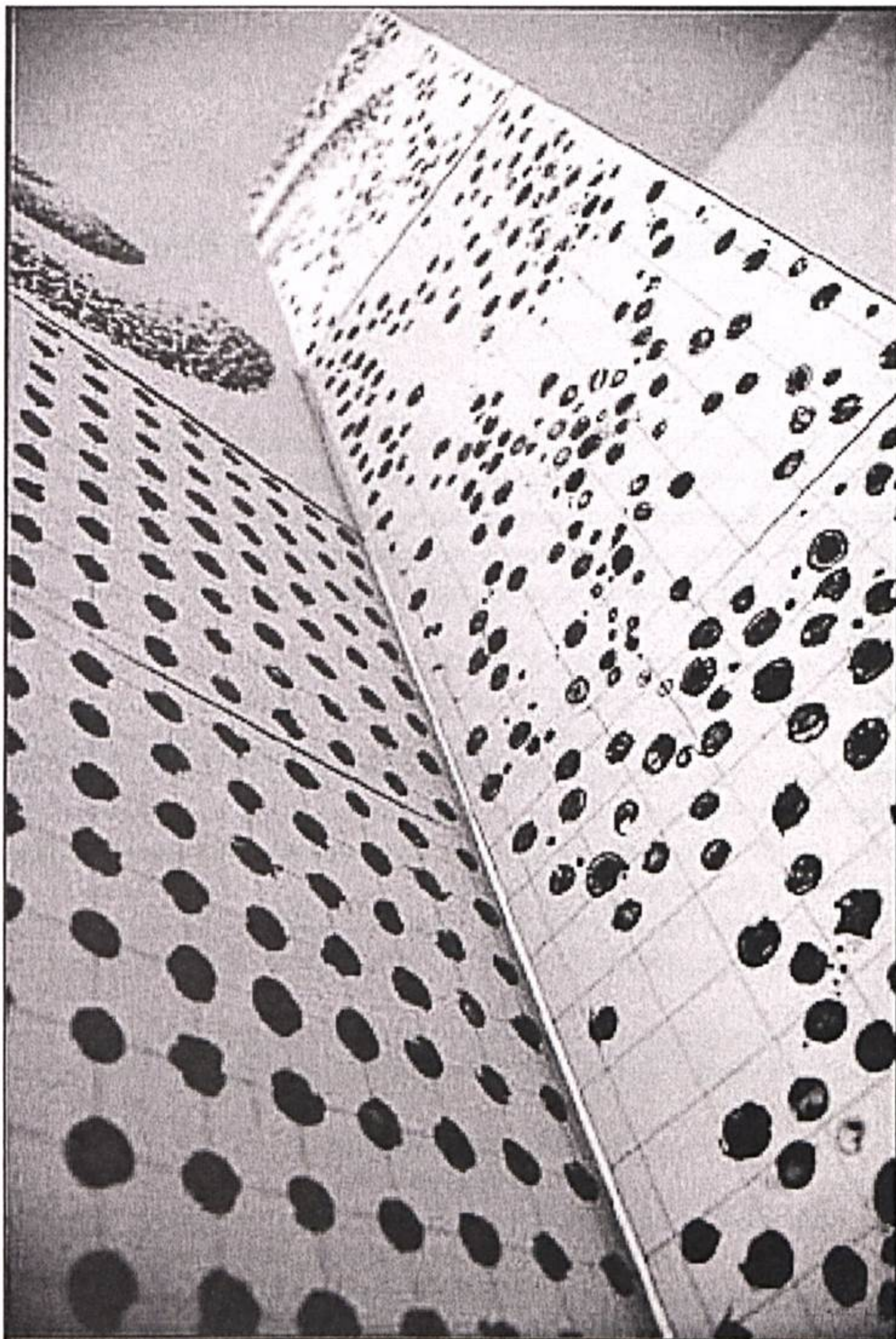
elégedhetne ennyivel, készíthetne pár szeriőz szeriális művet, kalandozhatna a geometria birodalmában, egy, adott esetben épp oly zárt és kockázatmentes tereumon, mint a külvárosi csapszékek és műhelyek, fantasztikus állatseregletek világa volt. Ám szerencsére őt sem hagyja érintetlenül a „gyönyörűségen ejtett örökös baleset” (Pilinszky) iránti vonzalom, pixelei a gyerekek és a cigányok lépteihöz hasonlóan lyuggatják át a fehér papírlapot.

Kezdi azzal, hogy minden redukció és tagadás mellett nem tagadja meg önmagát. Pontjaiból nem bír szabályos mértani testet alkotni, pixelei, elemei minden ellenkező erőfeszítés ellenére egyéniségek lesznek, foltokkal, horzsolásokkal, szabálytalan körvonalakkal. Az így megalkotott egyedek közösséggé rendeződnek, de a merev szabálykövetés helyett saját fejük után indulnak tova, vannak engedelmes s vannak renitens egyedek, vannak, akik zsinórmértékül használják Icsu vonalait, de vannak, akik otthagyják az otthonos egyeneseket. Kilendülnek a térbe, összekocódnak, majd az ütközéstől módosított pályán szaladnak tova. Emlékeztetnek is kissé az atomfizikai kísérletek egymást bombázó és eltérítő részecskéire, csak hogy a tömeg, sebesség, spín által meghatározott laboratóriumi körülmények helyett a művész jóvoltából a transzcendencia irányába hajzó kísérlet részeseivé válnak. Kvázi-keresztek, suhanó vonalokból rótt alig-körök körött keringenek. Más lapokon még ez se kell, annyi is elég, hogy XIX. századi metszetek hangulatát idéző kissé reszketeg vonalháló fogja őket közre. Az ebben úszó, néha ellipszissé lapuló pixelek annyi titokzatosságot hordoznak, hogy önkéntelenül is szörnyű és gyönyörű következményeket jósolunk mögéjük.

Ezeken a grafikákon az a legfeltűnőbb, hogy kerülnek minden modellszerűséget. Icsu – hála Istennek – nem óhajt ítéletet mondani Jóról és Rosszról, nem kíván láttelepet nyújtani világunk állapotáról. Ezt mintha rábízná másik sorozata rejtett főszereplőjére, Szent Mihály arkangyalra. A Sátánnal küzdő rettenthetetlen harcosra s a lelkek szigorú mérlegelőjére, aki mindazonáltal mint erősen androgin jellegű, lányos arcú ifjúként jelenik meg a nyugati típusú ikonográfiai hagyományban. E lapokon nem marad más belőle, mint a két serpenyő vagy az sem, csupán egy függőleges vonal. A vonal két oldalán ugyanazok a bumfordi és bohó egyedek nyüzsögnek. Ahogy az egykori Utolsó Ítélet-ábrázolások kavalkádjában is a véletlen vagy a művészi önkény vág rendet az üdvözültek s az ördögök karmai közé jutók tipológiailag szinte felcserélhető képviselői között, úgy a kegyelem vagy a kárhozat itt is kiszámíthatatlan – sorsunk foglyai vagyunk.

Szóval mit lehet tenni, hogy Szent Mihály mérlegén egyensúlyba kerüljön a kis részletformák kibontásának a középkori miniátorok pazarló alázatosságát öröklő művésze s az erőteljes kompozíciók, a pontos gesztusok alkotója? Talán ehhez hasonló műveket kellene létrehozni. Talán éppen ilyeneket.

Budapest, 2002. III. 12.

Molnár Icsu István: VÁROSOM, rézkarc-installáció, 1999–2002, részlet

Szigethy Gábor

A KOSSUTH-NÓTA SZÍNEVÁLTOZÁSA

Kossuth Lajos azt üzente...

Kossuth Lajos gyakran üzent. Volt, amikor az üzenetet hallották az itthon élő magyarok, volt, amikor csupán azt, amit hallani akartak. Gyakran előfordult, hogy Kossuth Lajos nem üzent; a nevében üzentek olyanok, akikre a kutya sem figyel, ha saját nevükben próbálnak ígét hirdetni a Kárpát-medencében függetlenségről, szabadságról, jobb jövőről álmodó magyaroknak.

Putnoki József nevét már a XX. században megjelent szaklexikonok sem tartják számon, a XIX. század végén az irodalmi életünkre vonatkozó minden apró adatot lelkiismeretesen összegyűjtő Szinnyi József is csupán egy művét említi (*Rósa Sándor*, 1848), pedig a derék atyafi 1848-ban ontotta a népszerű, ponyván árult verses politikai műveket. *A nagy Kossuth Lajos – Putnoki Józseftől*. Megjelent és kapható 1848 nyarán Bucsánszky Alajosnál, Buda-Pesten, Kerepesi út 1508. szám.

A kötet címlapján kalaplengető magyarok körében áll Kossuth Lajos: „Elmentek a lábát csókolni hozzája, / Nem hagyta! mindnyájok kezét szorította.”

A lábát nem hagyta, a kezét meg – a régi metszetek tanúsága szerint – nem tudta elrejteni a férfiak és nők csókjai előtt. A ponyvakiadvány címlapja is azt üzente:

*Kossuth Lajos a miniszter.
Isten után ő a vezér.*

Sőt, akkoriban és még száz év múlva is sokan gondolták úgy: *Kossuth Lajos a király!* 1952-ben egy magát negyven évesnek mondó nyírségi parasztember, Nagy Ignác arra emlékezett, hogy katona korában, 1923-ban találkozott egy, az országúton magányosan bandukoló öregemberrel, akinek ötvenhét éves volt az unokája, nyolcvanhét a fia, és az öreg vándor azt mondta neki:

„– Én is katona voltam, de akkor még Kossuth volt a király.

Mondom neki:

– Nem volt az király, az kormányzója volt az országnak.

– Maga tudja vagy én? – dohogott rám. – Én voltam a katonája.”

Az 1923-ban fia életkora alapján legkevesebb százhárom éves apóának szíve joga úgy emlékezni Kossuth Lajosra, mint a magyarok királyára.

A józan-okos, élni szerető, nagy kort megélt Gyulai Pál emlékbeszédében (1894. április 11.) olyan arcképet fest Kossuth Lajosról, amelyért sem Ferenc József, sem az olvasók nem kövezik meg a tegnap politikusára emlékező irodalomtörténészt: „Nagy szónok volt, e század legnagyobb szónokainak egyike, s Társaságunk koszorújának szalagján, melyet ravatalára küldöttem, méltán fénylett e mondat: »Kossuth Lajosnak, a nagy szónoknak«”.

Gyulai Pál szerint Kossuth Lajos a század nagy szónoka volt. A százhárom éves öreg katona szerint magyar király.

Mindkettő tévedett.

Mindkettőnek igaza volt.

Kossuth Lajos nagy szónok volt, szavára megmozdult, föltámadott a tenger. Errefelé ezer éve Isten után az első ember a király, s ha Kossuth Lajos Isten után a vezér, akkor természetesen ő a magyarok kegyes és tisztelt uralkodója.

A magyar szabadság pünkösdi királyságában.

Aztán beköszöntött hazánkban az ősz. A józan-okos, élni akaró ifjú Szilágyi Sándor 1849 őszén írott könyvében (*A magyar forradalom férfiai*, Pest, 1850) olyan arcképet fest Kossuth Lajosról, amelyért sem Ferenc József, sem az olvasók nem kövezik meg a tegnap diadalairól mesélő történészt. „Kossuth nagy szónok, mint Rienzi volt, sok esze, akarám mondani lángesze van, mint ennek, de individualitás, mint e tribun, fénylő, az igaz, de individualitás.”

Ami volt, elmúlt. Aki akarja, a Bach-korszakban el is felejtheti Kossuth Lajost. Aki meg nem akarja, mondhatja magáról, hogy ő bizony *Kossuth-kutya*. Mint az a szurtos kölyök, aki nem akart a Lánchídon hídpénzt fizetni, s miután a strázsával tisztázta, hogy lovak és ökrök után fizetni kell, kutyák után viszont nem, átszaladt a hídon, s visszakiabált a meredten bámuló silbaknak: „Úgy én sem fizetek, mert én Kossuth-kutya vagyok!”

Tíz év múltán, 1861. március 16-án, Jókai Mór lapjában, az *Üstökös*ben jelenhetett meg az anekdota, s példányomban egy korabeli újságolvasó lapszéli jegyzete arról tájékoztatja az utókort, hogy az akkurátus hídparancsnok a történetek után egy cédulát akasztott az egyik oroszlán szájába: EZEN HÍDON KOSSUTH-KUTYÁKNAK IS FIZETNI KELLETIK!

1851-ben rend volt a birodalomban.

Kossuth Lajos azt üzente...

Aki hallotta, aki tudott róla, nem verte nagydobra.

Kossuth Lajos azt természetesen nem üzente meg Pest-Budára, mi történt Párizsban, a császári palotában, 1859. május 5-én. Az ifjú Napoleon herceg fogadta a volt magyar kormányzót, s Magyarország sorsáról tárgyaltak. III. Napoleon császár hajlandó támogatni a független Magyarországot, ha Magyarország királyság marad.

Kossuth rövid gondolkodás után válaszol.

„...az alkotmányos monarchia egészen megegyezik nemzetem hagyományos érzelmeivel. Magyarország egész múltja monarchikus s egy ezredéves történelem mély nyomot vés a nemzet jellemébe. Én magam republikánus vagyok, de mindenek felett hazafi vagyok. Hazámat fölibe helyezem elméleteimnek... A magyar kérdés nemzeti és állami lét vagy nemlét kérdése. Ez a főérdek, mely minden mást dominál. A kormányforma másodrendű tekintet.”

Egyértelmű ajánlatot tesz Napoleon hercegnek: „Ha mostani egyezkedéseink folytán Magyarország függetlenné lesz, ezt a császár pártfogásának, ezt viszont hercegséged közbenjárásának fogja köszönhetni, nem tartózkodom azon meggyőződésemmek adni kifejezést, hogy nemzetem hercegségednek fogja Szent István koronáját felajánlani.”

Másfélszáz év elteltével is örültségnek látszik az első pillanatban Kossuth ötlete: nehéz elképzelni Napoleon herceg fején Szent István koronáját.

De vajon akkor, ott, Párizsban, 1859. május 5-én miért és mennyire gondolta komolyan Kossuth Lajos a látszólag nagylelkű ajánlatot? És éjszaka, amikor a császárral tárgyalt?

Ha mostani egyezkedéseink folytán Magyarország függetlenné lesz...

Célszerűnek tartotta III. Napoleon 1859-ben, hogy az orosz hatalmi törekvéseket kordában tartó Habsburg Birodalom katonai erejét megroppantva létrejöjjön a *független* Magyarország?

Mire gondolt a herceg, amikor nagyvonalúan elhárította Kossuth Lajos ajánlatát? „Mi Bonaparték sokat tanultunk nagybátyánk történetéből. Megtanultuk nem csak azt, hogy mit kell, hanem azt is, hogy mit nem kell tennünk.” A magyar koronát köszöni, nem kéri, de Kossuth Lajost mégis audienciára kíséri a császárhoz. Franciaország hadat üzent Ausztriának. Napoleon császár reálpolitikus: a háborúban hasznára lehet a magyar emigráció katonai ereje és politikai befolyása. De amikor megítélése szerint Kossuth túl sokat kér – a francia–magyar katonai szövetség *nyílt* felvállalását! – okosan-óvatosan visszakozik. „Sohasem kell akarni a lehetetlent” – inti le a

francia-magyar szövetség, az Anglia diplomáciai megnyerése mellett óvatosan kardoskodó ifjú herceget („miközben cigarettjét a lámpa fölé tartja”), s valószínűleg már abban a pillanatban tudja: Franciaország rövid látszatháborúba keveredik Ausztriával, új politikai egyensúly-helyzet megteremtése érdekében az európai kontinensen, de ebben a katonai és diplomáciai csempatében csak másodrendű mellékszereplőként s ideig-óráig fontos Magyarország részvétele.

A császár erős kézzel kormányozza Franciaországot, 1859-ben szilárdan ül a trónon. Alapelve: *Sobasem kell akarni a lehetetlent!* – amit megszerzett, arra vigyáz; amit szeretne, azért nem kockáztatja azt, ami már a birtokában van.

De Kossuth Lajosnak 1859-ben meg kell kísértenie a lehetetlent.

(Nem sokkal korábban, 1857. május 6-án így ír naplójában Széchenyi István: „A magyar mindig kitűnően monarchikus nép volt... egy fiatal, egészséges, magyarul szóló, jó lovas király, uram Istenem, ugyan nem az-e, mi után eseng a magyar?...”)

A kút mélyén akarni kell a lehetetlent: bármi áron a felszínre jutni. Minden esélyünk megvan a visszazuhanásra, de ha el sem indulunk a megmászhatatlanul meredek falon, biztos, hogy megfulladunk.

Kossuth Lajos 1859. május 5-én éjszaka akarta a lehetetlent.

III. Napoleon császár nem akarta.

Nem született meg a független magyar királyság, s nem lett királya sem francia herceg, sem magyarul szóló jó lovas a reménytelenségbe lassan bele-rokkanó magyaroknak.

Aki itthon élt, arra lehetett büszke, hogy pusztá létével őrzi, védi, megtartja Magyarországot. Itt élünk, ez a hazánk: *van* Magyarország. S a lelke mélyén ki jobban, ki kevésbé szégyellte magát: 1848-ról, a szabadságharcról, a magyar függetlenségről hallgatott, mert arról az életben maradás érdekében hallgatnia kellett.

Élt: megtartotta a hazát, elárulta a szabadságharcot.

Aki emigrációban élt, arra lehetett büszke: őrzi, védi, hirdeti a forradalom és szabadságharc eszméit, a magyar függetlenség gondolatát. Élünk: *lesz* Magyarország. S a lelke mélyén ki jobban, ki kevésbé szégyellte magát: ami otthon történt, arról hallgatott – szabadságban élt, nem szívesen gondolt arra, hogy akik őrzik, megtartják a hazát: rabok.

Élt: hű maradt márciushoz, elárulta októbert.

Aztán a kiegyezés után hirtelen nagyot fordult a világ.

Eddig senki nem akarta a lehetetlent, most mindenki azt akarja.

Kiegyeztünk: mindenki *hazafi* akar lenni. Forradalmár hazafi. Császárhű hazafi. Negyvennyolcas hazafi. Negyvenkilences hazafi. Hatvanhetes hazafi.

Kossuth Lajos azt üzente...

Most mindenről lehet beszélni, írni, ígét hirdetni, amiről eddig nem lehetett.

Áldor Imre szerkesztésében 1867-ben megjelenik egy kellemesen kézbe simuló, aranyozott kötésű könyv: *A forradalom költészete*. A forradalom lázas napjaiban született versek, melyeket két évtizedig tilos volt kinyomtatni, olvasni, idézni.

Most kinyomtatják, olvassák, idézik Dózsa Dániel *Kossuth lovagok dala* című költeményét: „S akár élünk, akár egyig meghalunk, / Kossuth lesz és a szabadság jelszavunk.”

Akik ezt 1849-ben komolyan gondolták, készek voltak életüket áldozni a magyar szabadságért.

Akik ezt 1867-ben fennhangon idézték, készek voltak nagyon őszintén tisztelni az elmúlt nagy idők emlékét.

1849-ben Kossuth lovag, aki harcol, s életét kockáztatja a hazáért.

1867-ben lovagnak s Kossuth hívének érezheti magát, aki tiszteli a régen halott harcosokat.

Kiegyeztünk: béke van. Boldogan emlékezünk a letűnt időkre.

Kossuth Lajos azt üzente...

Hiador új *Washington*nak nevezte 1848-ban Kossuth Lajost: *Háromszáz évig várt rád nemzeted!* Sárosy Gyula *az égből küldött nagy Kossuthról* énekelt. Liszniai Kálmán így rajongott: *A felhőkhöz jártál iskolába...*

Új Washington – lelkesedtek a negyvennyolcas hazafiak Áldor Imre kötetét olvasgatva. Jó nekünk ez az Amerika? – morfondíroztak a hatvanhetes magyarok. *A felhőkhöz jártál iskolába* – így igaz, az ég küldte-adta nekünk Kossuth apánkat, értelmezték a verssort a negyvennyolcasok. Felhőkakukvárban üldögélő fecsegő – fordították a régi verssort kiegyezés-kori magyar nyelvre a hatvanhetesek.

Kossuth Lajos azt üzente...

Aki 1871-ben Tóvölgyi Titusz népszerű történetkönyvét lapozgatta – *A magyar forradalom és önvédelmi harc története 1848-1849-ben* – boldogan, önfeledten emlékezhetett a forradalom napjaira. Arra természetesen igyekezett nem gondolni, hogy szabadságharc helyett *önvédelmi* harcot kell írni, mondani, és Czuczor Gergely híres verse, a *Riadó* nemcsak Áldor Imre kiadásában, de a költő 1899-ben megjelent *Összes költői műveinek* díszkiadásában is csak megcsonkítva olvasható; 1867-ben: *Nem kell zsarnok nekiünk, csatára magyarok!*; 1899-ben: *Nem kell zsarnok...! csatára magyarok*; 1848-ban: *Nem kell zsarnok király, csatára magyarok!*)

Kegyes királyunkat szidni tilos, arra pedig emlékezni sem célszerű, hogy kegyes királyunk volt az, aki vérbe fojtotta forradalmunkat és szabadságharcunkat.

Kegyes királyunk hivatalnokai, akik szorgalmas és lelkiismeretes lakájként szolgálták királyunkat Haynau rémuralma idején, a Bach korszakban és az átmeneti időknek elkeresztelt hatvanas években, most nagyon vigyáznak arra, hogy senki ne emlegesse uralkodónk rémtetteit, és hogy az ő szolgálalkú sunyiságukra is borítson fátylat a jótékony feledés.

Ebben az országban nem volt, nincs, nem lesz *zsarnok király!*

Éljen Kossuth Lajos! (Halkan és zárójelben tegyük hozzá: *Turinban!*)

Kiegyeztünk: béke van. Kossuth Lajosról beszélni, írni, ígét hirdetni – bármit lehet.

Tóvölgyi Titusz 1871-ben szentképet fest. „Kossuth járt mindenütt elül tűzoszlop gyanánt, s néhány nap múlva talpon állt az egész nemzet!” Kossuth a *nép lelke*, korunk magyar Mózese. 1848-ban.

„Vessétek le saruitokat! Térdepeljetek le!” Kossuth a próféta. 1848-ban.

„Hanem mint egy üstökös, mint egy világító csillag jelent meg az emberiség egyik büszkesége, a népszabadság imádásra méltó szelleme: Kossuth Lajos.” Kossuth a megváltó. 1848-ban.

1867-ben, s az elkövetkező évtizedekben oltárkép, amely elé minden rebellis hajlamú magyart oda lehet térdepeltetni csöndes imádkozásra.

Kossuth Lajos azt üzenté...

Aztán amikor a volt kormányzó emlékiratai három kötetben, 1880–1882-ben idehaza megjelentek – *Irataim az emigrációból* –, s mindenki elolvashatta az 1859-es év politikai történéseinek dokumentumait, felhördült a fél ország: örület! Szent István koronája egy Napoleon herceg fején 1880-ban nagyon sokan szégyellték, hogy 1859-ben nem merték akarni, hinni a lehetetlent, és mindennapi kenyerükért, koncert, hatalomért tudomásul vették a lehetségest.

Ha Kossuth Lajos 1859-ben merész képzelőerejű, okos politikusként taktikázó hazafi, akkor ők gyáva, szolgálalkú vagy összetört gerincű nemzetárulók. Ha ők a Bach-korszakban hazafenntartó szorgalmas hivatalnokok, cenzorok, katonatisztek, akkor Kossuth hazaáruló, de legalábbis felelőtlenül politizáló oltárkép.

A fél ország imádta, a fél ország átkozta a turini magányában, emlékeiben bolyongó, aggastyánná szomorodó Kossuth Lajost.

Az igazi politikusok mindig arra figyelnek, aminek lennie kellene: a jövőt tervezik, a holnapról álmodnak.

A parlamenti percemberkéek mindig arra figyelnek, ami van: tudomásul veszik a lehetségest, a haza helyett felépítik a házukat.

És a politikában szentképekre mindig szükség van.

Valamikor Kossuth Lajos azt üzente, hogy elfogyott a regimentje. És titkon, magukban azt dúdolták a magyarok: *Ha még egyszer azt üzeni, mindnyájunknak el kell menni.* Hittek abban, hogy Kossuth Lajos üzeni fog. És hittek abban, hogy bátrak lesznek és hősként (újra) harcba indulnak, kivívni Magyarország függetlenségét, szabadságát.

De kiegyeztünk, most béke van.

Ferenc József és Kossuth Lajos egymás mellett: szentképek a falon.

Ilyenkor szokták a törpék a maguk érdeke szerint átfesteni az óriásokról készült oltárképeket.

Némely Bach-huszárok még azt is elhiszik (mindenesetre elhitetik) magukról: ők csinálták negyvennyolcban a forradalmat. Mindent a hatalomért!

A hajdani negyvennyolcasok meg egyenesen Kossuth Lajosnak képzelik magukat. Mindent a szabadságért!

*Kossuth Lajos azt üzente,
Pécs városnak nincs követe.
Ő még most nem jöhet haza.
Jó követet kér a haza.
Éljen Irányi!*

Kossuth Lajos nem léphet magyar földre, így a nevében 1868-ban mindenki azt üzenhet az embereknek, amit akar. S ha Kossuth Lajos *üzeni*, a hamis prófétáknak is hisznek a városokban éppúgy, mint faluhelyen. Kényes ízlésű, iskolázott emberek merenghetnek dolgozószobájuk mélyén, íróasztaluk fölé görnyedve a világ forgandóságáról, az emberek hiszékenységéről, a politikusok szemérmetlen gerinctelenségéről, köpönyegforgatásáról, de a (Berettyóújfalun) kortes körúton járó 1869-ben megtapsolják, ha Kossuth Lajosra hivatkozik.

*Megízente tőle Kossuth,
Hogy csak tűrjük még a borút,
Felvirrad még a magyarra
S szabad lesz, ha akarja.
Éljen Csanádi.*

Nagykállón már Kossuth neve sem hangzik el, elegendő, ha a Kossuthnóta dallamára éneklük a szavazókat lelkesítő rigmust.

*Benne sose csalatkozunk,
Körül tehát sorakozzunk;
Magasan lengjen a zászló:
Éljen Bőszörményi László,
Éljen a nemzet!*

Ki tud ennek a nótának ellenállni? Könny szökik a derék magyarok szemébe, dúdolgatják a Kossuth-nóta dallamát, és megszavazzák követnek a derék Böszörményi Lászlót.

Kossuth Lajos azt üzenté...

Irányi Dániel hívei Pécssett biztosra akartak menni, nekik Kossuth kevés, a korteshadjárat vezére az élő szent mellett egy halott angyalt is csatasorba állít.

*Akasztófán és golyóval
Kivégzettek lelke szólal:
Föl, pécsiek, hí a haza,
Itt az idő, most vagy soha!
Éljen Irányi!*

Remek ötlet: a *Nemzeti dal* egy sorát a *Kossuth-nóta* dallamára énekelni. Remek és hasznos politikai ötlet: Petőfi Sándor és Kossuth Lajos nevében ígét hirdetni a Kossuth és Petőfi szavára éhes embereknek.

Egy politikusnak okosan mérlegelnie kell a folyamatosan változó körülményeket. 1861-ben még arról vitatkoztak az országgyűlésben a követ urak: felirat vagy határozat formájában terjesszék az uralkodó elé kérésüket vagy követelésüket. Kossuth és Petőfi neve akkor még nem volt szalonképes a politikai mindennapokban. De hát változtak az idők.

Éljen Kossuth Lajos! Éljen Petőfi Sándor!

Volt, aki már negyvennyolcban (titokban) hatvanhetes volt.

Volt, aki hatvanhétben lett (hirtelen) negyvennyolcas.

És ha a hajdani Bach-huszárok most nagyhangon Kossuth régi híveinek kiáltják ki magukat, a hajdani negyvennyolcasok még Kossuth Lajos *csárdás kiskalapját* is meglengetik a választók előtt.

Aztán Irányi Dániel az országgyűlésben negyvennyolcasként belesimul hatvanhétbe.

Böszörményi László negyvennyolcasként tiltakozik hatvanhét ellen: börtönben pusztul el.

Csanády Sándor („a Ház órája”), szorgalmas és pontos, szürke képviselőként szürke negyvennyolcas haláláig.

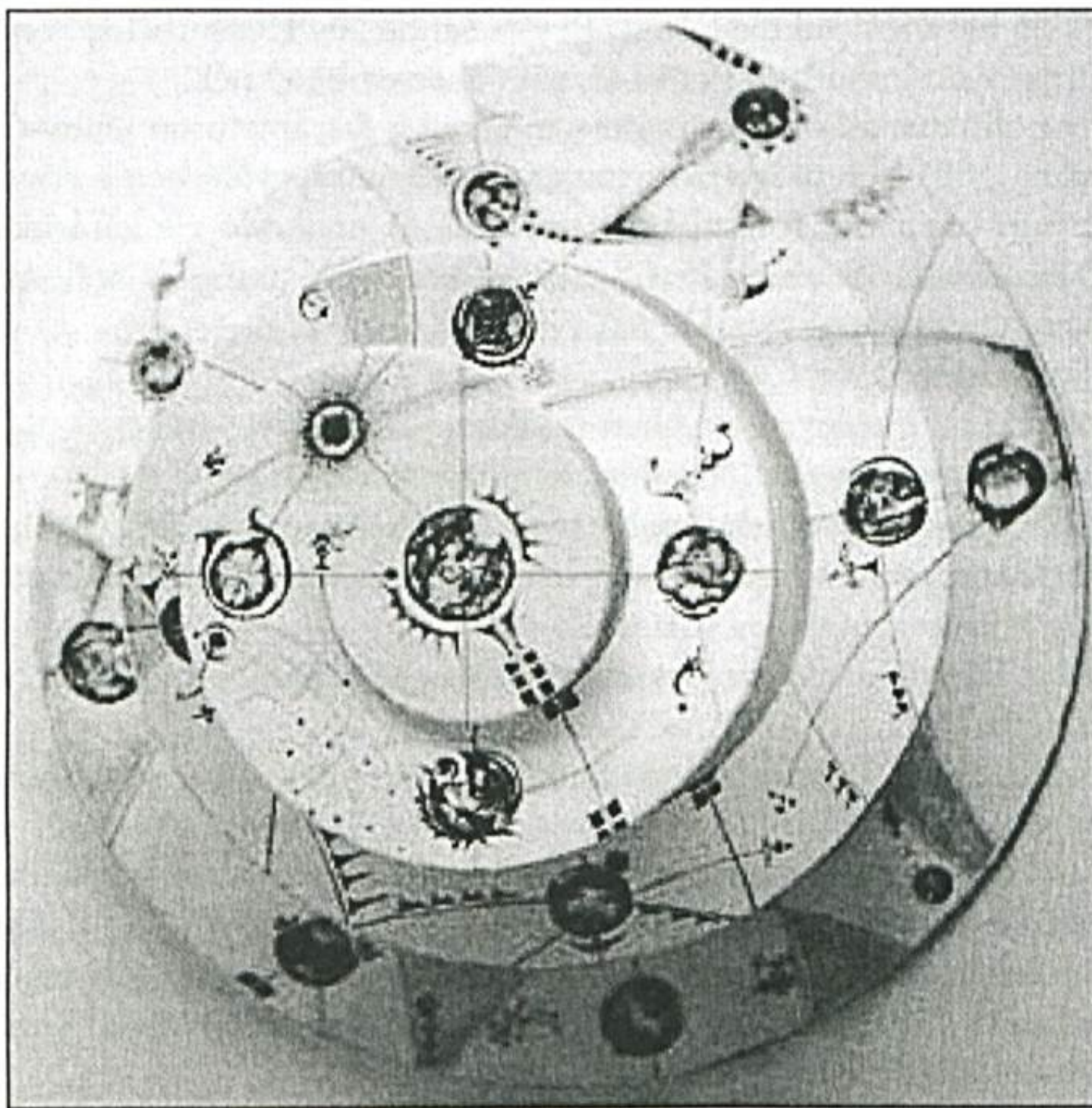
A róluk szóló hajdani kortesnóták szövegét ma a tudós etnográfus, Dégh Linda 1952-ben megjelent gyűjteményében olvashatjuk. Régi nóták régen halottakról.

Kossuth Lajos pedig még mindig a kortársunk.

„Mikor Kossuth kikiáltotta a szabadságharcot, a következőket mondta:

– Harcoljatok fiaim, mert vége az uraságok világának. Nem lesz többé úr, egyenlőek leszünk.

Én magam hallottam, éppen répát mentem temetni.”
Így mesélte a nyolcvankét éves Márton Mihály 1947-ben, Öreglakon,
Somogy megyében.
És amíg kiballagott a szőlőbe, dúdolgatott magában.
Kossuth Lajos azt üzenté...

Molnár Icsu István: KIRÁLY I., Ø 200 mm, rézkarc, térben, 2002

LÁTJÁTOK FELEIM?

– Kossuth Lajos sírboltjánál –

Ne haragudj Apánk –
csonka utódokra – hisz
láthattad – látható a
gorcső alatti puhulás
puhítás mert ott a
„szép új világban” nem
tudhattad a párizsi
árulást csak szagáról
sejthetted – míg itt:
kőbe vésett sírod alatt
láthatjuk – látjátok
feleim mik vogymuk?
isa (szeg) és az ostrom
után fél lábbal bent –
fél lábbal ott: honnan
vétettünk s beérkeztünk
a nagy álom-cellába –
honnan csak lefelé vagy
fölfelé: a kifelé – és
ama űrbéli akolban hallja
akinek van kopoltyúja –
hallja az égzengésen túli
megváltó hangorgiát...

KÖRBEZÁRTAN

Rájöttem Uram
a Megváltó miatt ké-
sik: körbezártan

szaggatott ruhá-
ban kenyérral kezében
Heródes tankja

előtt mond imát
míg Jeruzsálem földje
vérét issza – hisz'

háza lerombol-
va – homlokán kereszttel
Barabásr vár...

Kerék Imre

JOHN KEATS: AZ ŐSZHÖZ

– verselemzés –

Párák és érett ízek évszaka,
jössz s hő híved, a sárga nap, örül
s összefogtok s áldott fürtök soka
csügg a szőlőn a nádtetők körül;
mohos ágat dús almasúly töret
s zamat tölt minden őszi magvakat,
dinnye dagad, feszül cukros bele
a mogyoróknak s száz bimbó fakad:

késő virág, minőt a méh szeret,
s már azt hiszi: örök a méz-szüret,
mert nyári sejtje csordultig tele.

Ki nem látott még téged? – Kiszököm
s megleslek gyakran csűrök közelén,
ülsz gondtalan a téres küszöbön
s hajad lágyan leng a cséplés szelén,
vagy épp aratsz és mákillat hatol
hozzád s elaltat és nem éri már
sarlód a szomszéd, rezge fű-kalászt;
vagy főd, mint fáradt béresé, hajol
patak tükrére s friss italra vár;
vagy bor-prés mellett les lassú, sóvár
szemed, hogy végső cseppjét hullni lásd.

Hol a tavasz nótái? Mind halott?
Mi gondod rá! Van néked is zenéd:
míg esti felleg sző be halk napot
s a tarlón rózsák színét szűri szét,
a parti fűzfák közt busongva dong
a szúnyograj, mely száll, meg szétomol,
mert kapja-ejti kényén könnyű lég;
kövér nyáj béget s visszazeng a domb,
tücsök cirpel, veresbegy is dalol:
finomka fütty a szérűskert alól
s gyűlő fecskék zajától zúg az ég...

(Tóth Árpád fordítása)

Ki tudja, hányadszor olvasom újra Keats *Az Őszhöz* című költeményét. Újra meg újra rákényszerít, hogy megpróbáljam fölfejteti kielemezhetetlen varázsának összetevőit, s mindegyre csak homályos sejtelmem alakul ki róla legföljebb. A helyszín, a kor, amelyben íródott, akár a miénk is lehetne, talán ezért nem veszíti el érvényességét máig sem, ezért időtlen; a költő személyiségétől immár függetlenül, önmagában is megálló, végsőkéig csiszolt műtárgy, amilyennek szerzője is akarta, szánta. Talán ezért is megunhatatlan számomra.

Sajnos, nem tudok angolul. De ismerve Tóth Árpád kivételes mester-ségbeli fölkészültségét, a legnehezebb feladatokhoz vonzódó vállalkozó kedvét, s bámulatos műfordítói virtuozitását, nyelvismeretét, meggyőződésem, hogy műfordítóink közül senkit sem predesztinált ennyire a sorsa arra, hogy Keats méltó fordítója lehessen. A két költő közti alkati, szemléletbeli rokonságról nem is szólva. Sejtésem azt súgja, hogy Keats szövege az eredetiben nem lehet sokkal szebb, művészebb, nyelvileg telítettebb, s hogy Tóth Árpád tolmácsolása a megismételhetetlen csodák közé tartozik a magyar műfordítás történetében.

Sűrű szövésű, komplikált hangszerelésű költemény ez. Mintha egyszerre kölcsönözne a zene és a festészet eszköztárából: csupa szín és hangzás, csupa konkrét mozzanatokból fölépített eleven érzékletesség. A rafináltan elhelyezett rímekkel átszőtt strófaszerkezet sokszólamú zeneisége, a nyelv tobzódó színpompája, a költői képek végsőkig sűrített tömörsége a költői mesterség teljes vértetében élénk lépő költőt mutatják, aki a reneszánsz-kori nagy elődök alázatával, odaadásával, minden apró részletre kiterjedő műgonddal formálta meg utolsó nagy ódáit, melyek sorában *Az Őszhöz* talán a legemlékezetesebb darab.

Ugyanakkor ez Keats legszemélytelenebb verse: a romantikus költő saját énjét csaknem teljesen háttérbe szorítja, mindössze egy utalással jelzi jelenlétét az őszi tájban, a második strófa elején: „Ki nem látott még téged? – Kiszököm / s megleslek gyakran csűrök közelén.” Különben hagyja, hogy maguk a dolgok beszéljenek helyette, maga az életteli konkrétumokból megérezkített világ szóljon önmagáról sokrétű, láttató erejű tárgyilagossággal. Mintegy megelőlegezése ez a költemény a modern XX. századi ún. személytelen lírai törekvéseknek, az első személyben szóló vallomásosságot lehető teljességgel kiiktató objektív lírának, mely legföljebb csak nagyon áttételesen közöl valamit a költő egyéniségéről. Persze ez az *én* ezért teljesen kiküszöbölhetetlen a versből, ha csupán a háttérben van is jelen: a világ, a valóság a maga tényeivel, jelenségeivel mégiscsak az ő szubjektumán át szűrődik tudatunkba. Ezt érezteti az egész költeményen rejtetten végighúzóódó elégikus dallam: a beteljesedés, a gyümölcsök érettsége, ízeik túlcsonduló édessége, a késő virágokon szüretelő méhek, a parti fák közt busongva dongó szúnyograj, a bégető kövér nyáj, a vörösbegy finomka füttyének képei mögül az elmúlás előérzete ívódik lassan érzékeinkbe, mígnem a költemény utolsó sorában teljesen elsötétül a kép: „s gyűlő fecskék zajától zúg az ég...”, s valami megnevezhetetlen, baljóslatú szorongás hatalmasodik el a vers olvasóján. A hármas ponttal jelzett lezárás minden patetikus tirádánál hatásosabban sejteti: mindez a pompa csupán időleges, ezután valami más

következik: a beteljesedés után jön a gyors hanyatlás, a fenyegetően közeli vég, amikor a romlás erői a természet fényeit-színeit kioltva birtokukba veszik a tájat. S óhatatlanul emlékezetünkbe idéződik, hogy Keats ezt a költeményét a korai halál biztos tudatában álmodta papírra, benne az élettől búcsúzik.

Valószínűleg a termés-betakarító évszak változatos impresszióit láthatóan gyönyörűséggel leltározó költő felfokozott életszeretetének és az elmúlás szorongató sejtelmének egyidejű kettőssége nyűgözhetett le ebben a versben, amikor először olvastam középiskolás koromban, udvarunk hátsó zugában meghúzódva a hamvaskék gyümölcsökkel roskadó szilvafa alatt. Kőhajításnyira tőlem ugyanúgy feszült cukros bele a mogyoróknak, s dús almasúly törette a mohos ágakat öreg almafánkon, a szőlőlugasban ugyanúgy csüggött az áldott fürtök soka, mint Keats versében. Távolabb, a berekben nyírek, nyárfák óriási lángoló fáklyái lobogtak, aranysárga kukoricával, kövér, vörösen világító tökökkel rakott szekerek gördültek hazafelé az utakon, anyám dióverő póznával ütögette a kesernyés illatú levelekkel sűrű ágakat a diófán, s a repedt burkukból kitüremlett csonthéjú gömböcskék zörögve gurultak szerte a fű közt. Boldog voltam. Vers és valóság egymásba mosódott bennem. A zizegő könyvlapok fölött sárga lepke rebegett halk zizegéssel, ahogy fölnéztem egy-egy pillanatra, rézcsőrű rigók surrogtak tova kertünk fölött...

S most, Keats verset újraolvastva, ismét hatalmába kerít a régi ősznek minden íze, színe és illata, a létezés teljességének mámoros érzése, ami rohanó tempójú, zűrzavaros, ügyekkel-gondokkal zsúfolt mostani hétköznapjaimban, sajnos, egyre ritkábban adatik meg már: a nyugodt szemlélődés, a harmadik évszak termő csöndjében való feloldódás kegyelme.

IRÉNE

– Anyám, a hetedikesek szagatják a bibliát!

– Tudom, leányom. Tavaly harminckét szentírást kellett újrakötnetni, az idén még csak május van, de már huszonegynél tartunk. Kétszer újrakötik, harmadszor megy a zúzdába.

– A biblia?

– Minden könyv, ami szétszakad. Ha bibliát zúzatunk, aznap este mindig külön fohászt mondok a világ széttépett könyveiért, és titokban reménykedem, hogy egy zúzómunkás kiemeli a papír halomból és hazamenti.

– Harminckettőt nem lehet évente!

– Igen, nem lehet. Egyet... és azt elajándékozza a szomszédnak, a famíliának, a plébániának.

– Szakadt bibliákat, anyám?!

– Hallgasson, advocata diaboli!

A két apáca csöndben válogatta a megrongálódott könyveket: a szentírásokat, az imagyűjteményeket, a szótárakat és a diáklányok kötelező olvasmányait. Az ablakon behullott a kora esti napfény, egy-egy madárhang is beszűrődött a félhomályos könyvtárszobába. Emerencia nővér szórakozottan forgatta a zárda rendtartásának egy régi példányát, lám, ez diákkézbe se került, mégis, hogy előregedett. Hiszen már ötven éve, hogy kiadták, ötven év, egy fél évszázadnyi idő! Lesz-e ő valaha is ötven éves? És akkor ő is foltos lesz és öreg, akár ez a könyv, és kötőbe küldik, vagy mehet a zúzdába? Lopva Annunciáta anyára nézett, aki messze túl az ötvenen, talán a hatvanon, vagy akár a hetvenen is. Iszonyú magasságok ezek, akár a hófödte hegycsúcsok. Keze ráncos és bőre szikkadt, de a fegyelme, de a figyelme... Az apácáknak nincsen kora. Igaz, de ahogy az éveik nőnek, a bölcsességük is nő, azt mondják.

– Anyám...!

– Leányom...?

– Járt itt egy férfi...

– Talán egy ember, leányom!

– Igen, persze, anyám, de... férfiember.

– Mi a férfinek csak ember mivoltára lehetünk tekintettel, de ezt ön is tudja, Emerencia nővér.

-
- Sőt, nem is férfi volt, hanem fiú. Valakinek a fia.
- A fia? De hiszen minden férfi valakinek a fia, leányom.
- Ez a fiú már öreg volt fiúnak, és férfinak is idős, anyám.
- Ön túl sokat foglalkozik ezzel az idegen férfival, beszélgessen el róla a gyóntató atyával.
- Önnel, anyám! A férfi valójában ismeretlen számomra, s ahogy én ismerem, úgy akár ön is ismerheti őt, anyám. Vagyis...
- Vagyis?
- Vagyis a férfi, a fiú... az anyját kereste.
- Honnan tudhatná ön, leányom, hogy ki a férfi édesanyja? És miből gondolja, hogy én tudom? De legfőképpen miért nálunk keresi, egy apáca-iskolában?
- Emerencia nővér szórakozottan letette a szakadt gerincű könyvet, aztán sietve ismét fölkapta, de haszontalan lomnak érezte a kezei között. Annunciáta anya szigorú szeme a fiatal apáca arcát fürkészte.
- A férfi édesanyja – iskolánk növendéke volt.
- Óh! – Annunciáta anya két könyvcsomóra fektette kezét, és szembe fordult fiatal rendtársnőjével.
- Egy idős férfi édesanyja? Bizonyára fiatal korában...
- Kislány korában, anyám. A férfi ma talán már ötven éves is elmúlt. Öregebb, mint ez a könyv! – tette hozzá nyomatékkal Emerencia nővér.
- Annunciáta nővér évtizedeket pergetett vissza emlékezetében, leányarcok és diáknevek ezreit helyezte készenlétbe kimeríthetetlen tanári memóriájában.
- Akkor bizonytalán már az édesanyja is idős asszony lehet. Sőt öreg...
- Óh, nem, anyám, már egy évtizede meghalt. Édesanyjának későn született fia volt a férfi. Ötven év, meg még előtte is vagy negyven...
- Akkor én erre a leányra aligha emlékezhetem! – a megállapítás tárgyilagos volt, Annunciáta anya némiképp megkönnyebbült. Ha emlékezett volna az egykori tanítványra – évei számáról árulkodik, ha nem emlékezik – memóriája gyöngeségét kellett volna bevallania.
- Azt mondta a férfi, a fiú... – Emerencia szinte kereste a szót, hogy az idők mélységét kellőképpen éreztesse: – ...azt mondta, még a nagy háború előtt járt ide az édesanyja. Annak pedig, anyám, annak pedig...
- Kilencven éve, lányom! – A döbbenet csendje ült a könyvtárszobára, csak az Inn folyó vég nélküli mormolása hallatszott, és a toronyóra kondult bele a némaságba, mintha a száguldó időt akarná tetten érni. – Kilencven év, jó három emberöltő. Járt vajon itt azóta a kislány, már mint nagylány, mint felnőtt? Vagy csak a fia, megöregedvén? Miért nem jött eddig, és miért jött most egyszerre? – érdeklődés ugyanannyi volt

Annunciáta nővér szavaiban, mint szemrehányás. Az idős apáca röstellte kíváncsiságát, fonák dolognak érezte, hogy ő kérdezgesse ezt a szinte még gyermekkorú nővért. Az ismeretlen férfi képében azonban mintha a történelem kopogtatott volna be a zárda kapuján. – És hogyan találta meg önt, leányom? – a kérdésben már benne rejlett a feddés réme.

– Laudetur Jesus Christus! Így köszönt rám az iskola kapujában, és bizony manapság világiak ritkán szólalnak meg latinul. Tudja, mit sejtek, anyám, a férfi talán nem is volt biztos benne, mit kell köszönni!

– Hogyan?

– Igaz is, elfelejtettem mondani, nem német volt a férfi, hanem... magyar. Ein Mann aus Ungarn.

– Magyar? De hiszen akkor a kislány is, az édesanyja, a mi hajdani növendékünk...

– Igen, anyám, magyar volt ő is.

– Egy magyar férfi, aki fölkereste anyja gyerekkori iskoláját. – Annunciáta nővér a keskeny ablakon át kinézett az alkonyatba, de mintha inkább az idők távolába nézett volna. – Tudja, leányom, milyen távol van innen Magyarország? És milyen távol volt kilencven évvel ezelőtt?!

Emerencia nővér hirtelen geográfiai emlékei között kezdett tallózni. Mint nyelvtanár, többször utazott Európában, zarándokúton is járt Rómában, Assisiben, de útjai sohasem irányultak az Alpoktól keletre. Egyszer Bécsbe, három napra, még kislány korában, a távoli hetvenes években.

– Igen, Magyarország, az messze van – mormogta meggyőződés nélkül. – És mutatott egy képet, egy fényképet az iskoláról, ahová az édesanyja járt. Vagyis, hát, erről...

– És milyen volt az iskolánk kilencven év előtt?

– Akárcsak ma, talán ha akkor ódonabb volt. Ma vidámabbak a színei. Mintha kilencven év alatt megfiatalodott volna. – Emerencia nővér mosolygott. – A sziget, az iskola, a zárda, minden a régi. Ahogy ő látta, a magyar lány. Aki, ha most visszatérne, mindent rendben találna.

– És aki megőrizte volt iskolája képét kilencven éven át. Megőrizte, és a fiára hagyta. Egy fényképet, amelyik végigkísérte az életét. Pedig egy élet nagyon hosszú, leányom, hosszú bizony. Hány évet járhatott ide, hozzánk? Hozzánk, mondom, pedig hát hol voltunk mi még akkor, amikor ő már régen befejezte a tanulmányait, itt, Neuhausban.

– Talán lehettek tanárai, akik még önt, anyám... – de elharapta a mondatot, és elhessegette a gondolatot a fiatal Emerencia nővér. Annunciáta anyja azonban bölcsőbb volt annál, mintsem hogy megneheztelt volna a fiatalra, aki rémüldözött az idősebbek korától.

– Az ő tanárai később talán valóban az enyémekek is lehettek, mi pedig a magukéi. Maga pedig talán a férfi unokáját tanítja majd egyszer, leányom.

Emerencia elmélázott a hallottakon, bár aligha hitt az élet ilyen különös körforgásában. – Meg aztán mesélt is a férfi, a fiú. Az édesanyjáról. – tette hozzá sietve. – Mesélt a kislányról, aki ősszel egy szót se beszélt németül, karácsonykor pedig már rá kellett szólni, mert fecsegett óra alatt. – Annunciának mintha mosoly suhant volna át az arcán. De a szeme bizonyosan földerült. – Meg aztán mondott egy furcsa történetet a hunokról. Vagyis arról – így mesélte a férfi –, hogy amikor történelemből a hunokat tanulták, a magyar kislány felugrott a padból, toporzékolni kezdett, és azt kiáltotta sírva: Nicht Barbaren, nicht!

– És a történelemtanár mit csinált a gyerekekkel? Aki, ugyebár megzavarta az órát? – Annunciáta nővér kérdésében de sok válasz lehetősége rejlett!

– A tanárnő odament a leányhoz, a fejére tette a kezét, és csöndben visszaültette a helyére. Ez 1912-ben történt - mesélte a férfi.

– Jó iskolába jártunk, leányom, mind a hárman – könnyebbült meg Annunciáta nővér.

– Anyám, ugye a hunok barbárok voltak? De hiszen, Krisztus után a harmadik században mi mások is lehettek volna?! – kérdezte és felelte meg a saját kérdését Emerencia nővér.

– Barbárok, leányom, amiként barbárok voltak mindannyian, akik nem voltak benn a Római Birodalomban.

– A germánok is?

– Hát, benn voltak a Római Birodalomban?

– Abban nem. De, hát, azért csak kevésbé voltak barbárok, mint a hunok. És azt tudta anyám, hogy a magyarok a hunokat rokonaiknak tartják? Sőt, Attila hun királyról magyar gyerekeket neveznek el máig is?

– Hát, ha rokonok, ha az őseik!

Emerencia elhallgatott, és maga elé képzelte egy hun módra befont hajú lányt, az osztályteremben meg a kápolnában. – Anyám, lehet, hogy a férfi még köszönni se tudott, mert hogy neki is hun volt az őse?

– Lehet, hogy németül nem tudta, hogy mondják: Gelobt sei der Jesus Christus! De nyilván tudta magyarul, a saját nyelvén, és tudta latinul is.

– Lehet, hogy a Vater Unser-t se tudja?

– Németül biztosan nem. Vagy talán az édesanyja megtanította rá. De az csak afféle tanult szöveg, nem szívből jövő beszéd.

– Azért Isten ugye meghallgatja, ő ért magyarul is?

– Leányom, gondolja meg mit beszél!

– Anyám, talán nem is úgy gondoltam, de egy franciával, vagy egy olasszal csak gyakrabban találkozom, a nyelvüket is értem...

– A magyarnak a nyelvét nem érti, az se a miénket. Aztán – hallotta! – egy fél év múlva mindent értett. Ha maga bekerülne egy magyar iskolába, megtanulná maga is a hun ivadékok nyelvét.

Emerencia torkára forrott a szó. – És ott mit tanulnánk?

– Nyilván ugyanazt, mint nálunk. Csak ott a germánok volnának a barbárok.

– Na, de anyám!

– ...és ott maga ugrana ki a padból, és kiabálná, hogy: Nicht Barbaren, nicht!, csak éppen magyarul tenné – és Annunciáta anyja is elképzelte a pulykavörös Emerenciát egy iskolában, valahol a Tisza partján (ugye, az a magyarok folyója?), és határozottan felvidult.

– De, hogy nem értik meg, hogy az ő őseik barbárok voltak? Azóta ez már tudományosan bizonyított tény.

– A barbárság alkalmasint kultúrnépekről is kiderülhet, leányom. És jóval későbbi századokban is felütheti a fejét a barbárság. – Hallgattak, csak a kezük járt. Válogatták széjjel a használhatót a pusztulásra ítéltől, a könyvet a papírrongytól.

– Anyám!

– Leányom?

– Ugye, a magyarok kommunisták?

– Bizonyára vannak közöttük.

– Az is olyan, mint a barbárság?

– Olyasmi, leányom. A magyarok között ugyanúgy talál igaz embert, mint a többi nép között. Meg hitványt is... Keresztények ezer éve. És közülünk való, bajor herceglány volt az első királynéjuk, a passai Gizella.

– Nem tudtam, anyám.

– Akkor mostantól úgy gondoljon növendéktársunkra, mint az ő le-származottjára.

Az egyik könyvből apró szentkép hullott ki, és az ablak tövéhez vitorlázott. Emerencia utána hajolt. A képen Mária volt, a gyermek Jézussal, Correggio festménye. Emerencia zavartan tartotta a kezében a képet.

– Mária népének tartják magukat. Azt a képet pedig tegye az oltárra, valahová a Szűzanya lábaihoz, annak a lánynak az emlékére. Mi tudni fogjuk, miért van ott a kép.

– Úgy lesz anyám, mi tudni fogjuk. – Fűzfavesszőből font, nagy kosárba rakták a könyveket, amelyeket a kötőnek szántak, és műanyag zacskóba, amelyek a zúzdába kerülnek.

A kosár és a zacskó már sötétben maradt, a nap lebukni készült a közeli bajor falucska tetői fölött.

– Mostanában miért nem tanulnak nálunk magyar lányok?

– Maga mondta, leányom, hogy Magyarország messze van. Amióta én itt tanítok, egyetlen magyar diákunk se volt.

– Kilencven éve talán közelebb volt Magyarország, mint manapság, nem gondolja, anyám? Pedig azóta repülőgép, gyorsvonat...

– Magyarország nem tagja az Európai Uniónak.

– Miért, mert ők hunok voltak?

– Talán, mert a történelmük nem úgy alakult.

– Irénét mégis elhozta egyszer az édesapja, vagy a mamája, és itt hagyta, egy félévre, egy egész évre. Magyarországra nem lehetett hazautazni egy hétvégére.

– Iréne?

– Igen, így hívták a kislányt, a férfi édesanyját. – Emerencia mint nagy titkot osztotta meg szerzett tudását Annunciáta anyával.

– A család neve?

– Azt már elfelejtettem. De megnéztem, ott van a réges-régi tablók között, a felső folyosón. Akik még a nagy háború előtt... Így mondta a férfi.

– Igen, leányom, jól mondta. Mondott még valamit a férfi, a fia?

– Csak, hogy az édesanyja sokat mesélt Neuhausról, egész életében. De többet sose látta, a háború után határok és falak emelkedtek. Betonból, szegénységből, rosszakaratból. Ő nem jöhetett keresztül rajtuk. Magával vitte Neuhaust, azt a régit. A fia pedig most látni akarta a várost, ahol az édesanyja valaha boldog gyerek volt. Ezt a mai Neuhaust. És azt mondta: megnyugodott. Most már igazán elhiszi. Zavarban volt, időnként kereste a szót, egy félóra után elköszönt. Akkor is latinul. Bement a kápolnába.

– Imádkozott?

– Nem tudom. Előre ment az oltárig, és szembefordult a padsorokkal. Mosolygott. És közben folytak a könnyei. Nagy, felnőtt embernek...

Csönd volt a könyvtárszobában, nagy felnőtt csönd. Csak távolról hallatszott be az Inn folyó végtelen és szüntelen mormolása. Az Inn, amely kétezer éve mossa és rombolja már a zárdaszigetet, amint tette a hunok idejében is, csak akkor még úgy hívták: Aenus folyó.

BETLEHEM

Fenyődeszkát, topolyát és rétegelt lemezt készített ki maga mellé. Előkotorta a szekrény tetejéről sárga fedelű füzetet – befőttes gumi fogta össze, hogy ne peregjen szét, ami benne van – s kivette belőle a karácsonyi képeslapot. Rajta Szűz Mária a Kisjézussal, Szent Józseffel, meg a többiek a szegényes istállóban: a napkeleti bölcsek, a pásztorok, és az állatkáik is, persze. Rég takargatja, van már tíz éve is, ha nem tizenkettő. Kisiskolás volt a lánya, ő küldte nekik, mikor jutalomkiránduláson volt Lengyelországban. Krakkóban, ha jól emlékszik – ni csak, itt is van: „Kegyelmekben gazdag szép karácsonyt kívánok Nektek Krakkóból: Zsóka.” Rég itthon volt, mire a lap megjött, mégis hogy örültek neki az asszonnyal. Be is rakta aztán Örzse a Bibliában, azt mondta, ott a helye a szent képeknek. Csakhogy a Bibliát magával vitte szegény asszony a sírba – ez volt a kívánsága, hogy temessék el vele együtt azt is – így hát ő kivette belőle a képet az utolsó pillanatban: egyformán emlékezteti majd őt a lányára is meg a feleségére is. Mert Zsóka közben férjhez ment, egy katonatiszt vette el. Messze laknak, túlfelén az országnak, oda szólította Lajost a kötelessége, ötször-hatszor, ha látja őket évenként.

Vagy még annál is ritkábban.

Ő még aztán csakat gondolkodott rajta, hogy újránősüljön-e. Volt itt a szomszéd faluban egy hasonlóan korán megözvegyült fiatalasszony, azt nézte ki magának, végül aztán mégsem kérte meg a kezét. Egyszer zavaros magyarázatot adott neki az asszony egy kora reggeli – bár inkább hajnalinak mondanám – látogatót illetően. Nem is nézett aztán más fehérnép után, h már Örzse így itt hagyta őt magára.

Elmerengett, míg tartotta kezében a képeslapot. Nem így képzelte el egykoron az életét. Tavasszal tölti csak az ötvenhármát, s már egyedül van, mint az ujjam. Bányász volt, első vájár a frontfejtésen, míg le nem nyugdíjazták, mikor bezárt az utolsó akna is a környéken, de annak is hat éve már. Igaz, van egy csöpp unokája, most múlt öt éves. Milyen szép Mikulást rajzolt most neki neve napjára. Szánkóval, rénszarvasokkal, mellé meg egy kislányt is, hosszú szőke copfosat, épp, mint ő maga. Kiszínezte, s odaírta nagybetűkkel PAPA + JUDIT. Mert írni is tud már a kicsi szentem, egyem

meg a szívét. Farag is most neki olyan betlehemi jászlat, hogy messze földről csodájára járnak, csak időre elkészüljön vele. Odaállítja majd a fa alá, az lesz az első, amit észrevesz, ha betoppan a kis aranyos. Ha pedig még jönnének, mert visszatartaná őket apjának szolgálati beosztása, hát istenemre mondom, vonatra ül ő maga, s elutazik abba a messzi Zalába, elviszi kisunokájának az ajándékot, ha így kell lennie, ha már így írták meg neki a csillagok.

De akkor is megépíti Juditkámnak a Jézuska születését.

Megkereste apjának egykori suszter-dikicsét, abból köszörül ki magának faragókést. Az öreg Benkénél látott valaha ilyet – gyerekkorában még – azt képzelte most maga elé vissza, aszerint alakítgatta-köszörülte az acélt, mígnem azt tartotta a végén a kezében, amire eredetileg is gondolt...

Nehezen ment neki, nagyon nehezen a faragás. Nem úgy engedelmesskednek már neki ezek a göcsörtös ujjak, mint valamikor, meg aztán nem próbálkozott még ő ilyesmivel. Uram, Isten, jövő karácsonyig sem készül el vele, nem most két hét alatt!

Tévedett. Az első éjszaka – hajnali háromig ült a suszterszék horpaszában – elkészült ugyan Mária fából faragott szobrocskája, de azt másnap elhajította. Segítségül szegődhetett ugyanis mellé odafentről a Jóisten, így hát ráérezett egyszeriben a dolgok nyitjára. Attól kezdve pedig kedve szerint formázta az alakokat. Lemondta Miska sógornál a szokásos estéli ultipartikat, s faragott, szögelt, ragasztott naphosszat. Feje fölé tűzte rajzszeeggel a karácsonyi képeslapot, onnan merített, ha nem tudta, merre tovább. Gipszből formázta az istálló fölötti barlangot, s megjárta az erdőt is, hogy száraz mohaszálakkal bélelhesse annak mennyezetét. Vékonyka kötőféket font a kisborjú fejére, közvetlenül József háta mögött, s ezüstből festett csillagot a szent éjszaka sötét hátterébe. Még meg is világította a szereplőket egy ki lámpával, amit a barlang falába rejtett el. Elemről működik, itt van, ni csak, a kapcsolója.

Szép volt ez a betlehem a térdeplő alakocskákkal a Kisdéd körül, szebb, mint amit valaha is el tudott volna magának képzelni. Igazi ajándékot készített nagyapja a kis Juditkának így karácsonyvárás időszakán...

*

Életének legszebb karácsonyát élte meg ezen a télen. Nem jöttek el a lányáék, ünnepek utánra ígérkeztek, de arra már ő maga mondta, hogy ne jöjjenek. Ő menne inkább, ha nem zavarna, szent este előtti napon érkezik, megérdeklődte a vasútnál. A délutáni gyorsal, a pestivel.

Háromszor is telefonoztak egymásnak Zsókéval, mielőbb elindult. Először Miska sógor kopogott át hozzá, mikor a lány hívta, de másik két alkalommal ő ment el a postára. Terike osztálytársa volt a lányának, tudja a számot; ámbátor ő is vitte magával, egy kuperta hátoldalán felírva, golyóstollal.

Darabjaira szedte szét elutazása előtt a Betlehemet. Nem volt nehéz dolga, számított rá: akár ő, akár a gyerekek szállítják, mindenképpen darabokból kell megépítenie. Így diktálta neki a későbbi raktározhatóság, a praktikum is. És mert nem talált olyan papírdobozt, amibe nyugodt szívvel becsomagolta volna – hej, földúlta pedig érte nemcsak a saját padlását, hanem a Miska sógorét is – a nagy ABC-ből kapott végül igazán kedvére valót, a felvégiből. Szivacsdarabokat a barlang felépítményének megóvásához, meg minden mást aztán a háztartási bolt vezetője adott neki, csak a szomszédba kellett értük átmennie.

Két teljes napja maradt előkészülni az útra – másfelet ebből a Betlehem csomagolására fordított. Óvatosan, többszöri rétegbe bebugyolálva minden egyes darabot. Megszámoznia őket nem látta szükségesnek: ha álmából felköltik is összerakja, akár csukott szemmel is.

Úgy feküdt le, úgy hajtotta nyugodalomra utolsó este a fejét, hogy rendben tudta Kisjézuskát és az ő minden társát a két papírdoboz oltalmában. Befűtött a melegvizes katlan alá, s feredőt vett, tetőtől talpig tartót. Illatosat, bódítót, méltót a bedobozolt karácsonyi ajándékhoz. Aztán pedig – bár nem húzta fel ébresztőre a vén vekkert – olyan jól aludt, mint amelyet csak ritkán szokott ebben a szalmával megtömött, de tollas derékaljjal bélelt nyirkorgó ágyban.

Másnap aztán – hóna alatt a két méretes papírdobozzal felkapaszkodott a hajnali buszra: ezzel utazik Budapestig, ott meg átmegy metróval a Délibe, s indul is tovább. A két papírdobozt berakatta a buszpilótával a padló alatti csomagtartóba. Igaz, Kisjézuskát előzően mégiscsak magához vette. Végig húzta rajta az ujját, s betette őt kabátjának bélésébe. Oda valahová, ahol a szívét érezte dobogni...

*

Sok év eltelt az egykori, betlehemes karácsony óta. Nagypából fehér hajú, reszketeg öregember lett. Unokáját féltő-szerető, jóságos öregember. Judit abban a korban járt most, mint amiben édesanyja volt, mikor Krakkóból küldte haza a képeslapot.

Csak éppen a körülmények nem voltak ugyanazok.

Magányosan élte mindennapjait az öreg, távol a lányától, távol a kishúgától, s távol mindenekfölött Örzsétől, a feleségétől, akinek sírját

látogatni jelentette számára a legkedvesebb időtöltést. Elment időközben Miska sógor is, agyonvágta most harmad éve a villám. Szénát gyűjteni ment ki reggel, másnap találtak rá, alig ismerték meg, olyan fekete volt.

Öregapónak egyhangúan teltek a napjai. Nemigen látogatja őt a család. Se' a lánya, se' Judit, kisunoka. Igaz, nem is igen van rá idejük. Juditka második a gimnáziumban, az anyja meg dolgozik. Reméli, hogy dolgozik. Mert válófélben vannak a fiatalok, hébe-hóba ha kap róluk egy-egy írt.

Csakhogy örökkévalóság ilyen állapotban minden egyes szent napja az Istennek, nem még hogy egy egész hónap. Nagyapa hát buszra szállt megint, s anélkül, hogy telefonozott volna előzően a lányának, elutazott Budapestre, hogy ott gyorsvonatra szálljon, s tovább utazzék a déli pályaudvarról a messzi Zalába. Délután tette le a vonat, ő pedig onnan jól ismerte a járást. Egyébként pedig ingyen utazott egész' idáig, s a helyi járaton szintén nem kellett fizetnie.

Szomorú kép fogadta az öregembert túlfelén ennek a kis országnak. Megtalálta, hát már miért ne találta volna meg lányáéknak lakását. Szép családi házat emeltek ők – még az együttlét idején – a kertvárosban: öröm volt odamenni. Nagyapó most mégsem találta benne örömét. Mert magát a lakást zárva találta, s bár sokáig csöngetett, senki nem nyitott neki ajtót. Estefelé járt az idő, akárhogy is dolgozik a lánya, Juditkának rég itthon kéne lennie.

De nem volt itthon ő sem.

Nagyapó kiment az udvarra. Takaros melléképület egészítette ki a lakóházat, annak találta nyitva egyik ajtaját az öregember. Afféle lomtár volt az, sok-sok hiábavalóságot tartottak benne az otthoniak. Spirituszégőt talált benne az öregember, evőkanalat görbített nyéllal, meg injekciós fecskendőt. Mellette három tüvel. Italos palackok egészítették ki a képet összevisszaságban szétdobálva, meg – benn a sarokban – a valamikori betlehem – darabjaira törve. Alig lehetett ráismerni.

Nagyapót szíven ütötte, amit talált. Szomorú volt, s mert szerettei még sokáig nem jöttek haza, a szembe'szomszédhoz kéredzkedett be. Ismerte az öregasszonyt, jókat beszélgettek mindig is, ha erre járt látogatóban. De ő is csak azt tudta alátámasztani, amit már egyébként is sejtett unokájáról az öregember. Így aztán – mikor végül mégiscsak kigyúltak a túloldali fények az ablakban – szívében azzal a kemény elhatározással indult át nagyapó az úttes-ten, hogy magával viszi – bizony, hogy magával viszi egyetlen szem unokáját, és kerül, amibe kerül, visszahozza őt a jó útra, igaz embert farag belőle.

– Adja még nekem hozzá erőt, elegendőt, Istenem – fohászkodott az öregember félhangosan maga elé, s ismét megnyomta a ház falán a bejárati csengő gombját...

Taar Ferenc

KIRUCCANÁS MAGYAR MÓDRA

Vasárnap. Havas, szeles idő. Délelőtt tíz körül jár, igyekezni kell tehát, mert a termálfürdő csak tizenkettőig van nyitva, sőt – egy nagyorrú, veres ember szerint – már féltizenkettőkor kikurgatják az embert a vízből.

A pénztárnál vidám társaság. Vidékről jöttek, valahonnan a Hajdúhátról, vagy a Nyírség széléről. Jókedvűek, pirosak, vastagok, egészségesek, középkorúak. Nagyokat kocognak. Élvezik a helyzetet, hogy kiszabadultak az asszonyi felügyelet alól, ráadásul még otthon, indulás előtt be is kaptak a buszban egy kis „előgyújtást”, hogy teljes legyen a férfimulatság. Most hát jöhet a víz, a gőzölés, némelyiknél a fogyókúra. Van közöttük harminc körüli fiatal is, meg deres fejű is, valamint egy még igen jó tartású hatvanas-hetvenes, bizonyos Anti bácsi. Értik egymást félszavakból. Nem alkalmilag verődtek össze, alighanem egy brigádba tartoztak, amíg volt téesz, s miután az megszűnt, a barátság megmaradt, gyakran járnak össze otthon névnapokon, disznótoron, sörözésre, egy kis beszélgetésre, ami adódik.

Unott arcú, sápadt szőke nő ül a pénztárban, ujjai sebesen járnak, föl sem pillant, úgy közli, foghegyről:

– Ma gőz nincs!

– Hogy-hogy nincs? – löki tarkójára a kucsmáját egy langaléta, bajuszos, láthatóan ő lehetett a brigád vezetője korábban.

– Úgy, hogy nincs!

– Ssssssszazannyát! – rántja a szemére a kucsmát a hosszú – pedig ippenséggel a gőzír jöttünk be! Hogy az Isten hová tegye magukat! – s ránéz a mögötte állóra. – Most, mi legyen emberek?

Legyintés. Dörmögés, köhécselés, vállhúzás. Mindegy most már, ha itt vannak, az van, ami van!

Hamarosan következik a második bosszúság is!

A kabinos tárogatja a karjait: sajnós, már nem tud mindenkinek száraz kötényt adni, legfeljebb vizeset, ha megfelel. Fene megette, persze, hogy megfelel, ha nincs más!... Meg aztán látnivaló, hogy az a zsebkendőnyi kis kötény nem is arra való, hogy eltakarja elől amit kellene, hanem mindenki kézben hordja, nehogy elveszen. Így aztán a férfinép pucéron jön-megy, elől semmi, hátul semmi, kötény a kézben.

Hamarosan ott áll a társaság körben, meztelenül. Így még soha nem látták egymást. Zavarban is vannak, amit úgy vezetnek le, hogy lökdösődnek, marhászkodnak, nevetgélnek, megjegyzéseket tesznek, evvel leplezik a zavarukat. Különösen az öreget – Anti bácsit – macerálják nagy kedvvel, mert az öreg nem volt hajlandó meztelenre vetkőzni, így aztán fekete klottgatyában álldogál közöttük, s ez most annyira kirívó itt, mintha fekete varjak között egyetlen egy fehér álldogálna. Na, kapja is a megjegyzéseket!

– Minek takargatja, amit már úgy sem érdemes!?

– Tudhatná, hogy nem rőfre mírlik az embert!

– Miazisten! Magának extra jár? Gatyában divatozik itt?

Minden egyes megjegyzés után robban a nevetés, egymást csapkodják, dülöngélnek. Az öreg nem szól semmit, csak álldogál összefont karral s elnézően mosolyog, csöndesen megvonva a vállát, mintha mondaná: mit tudjátok azt, ti kölykök, hogy az én időmben még a hites felesége előtt sem vetkezett meztelenre a férfiember!?!...

...Aztán megindulnak libasorban az ajtón túlra, mert kurta az idő!

Nagy, köralakú, köves térségbe jutnak. Innen nyílnak oldalt a gőzkamrák. Ám, előtte itt meg kell merítkőzni! Na, itt aztán, a kis medencében kitör belőlük a játékos kedv, csapkodják a vizet, fröcskölik egymást, fújnak, vakkantgatnak, kukorékolnak és prüszkölnek, locsolják egymást és lenyomkodják a víz alá. Különösen aztán ott legnagyobb az élénkség, ahol két kicsi medence van egymás mellett. A különbség közöttük mindössze annyi, hogy az egyikben jó negyven fokos forró víz gőzölög, a másikban meg alig 15–20 fokos, s ha a forróból átugrik az ember a hidegbe, még élteben megtapasztalhatja, milyen érzés, amikor az emberben „megáll az ütő!”...

...Jóllehet a pénztárosnő odalökte nekik, mint kutyának a csontot, hogy nincsen gőz, kiderül, hogy mégis csak van, legfeljebb ő nem tud róla. Van bizony, de még milyen! Sистерgés, sípolás, az ülődeszkák közeiből csak úgy süvít elő a forró gőz, nem is igen látják egymást a vastag párában. Amikor ide belép az ember, ledobban a forróságtól. Nehéz még a lélegzetvétel is! Amikor meg leülni próbál, nyomban fel is pattan káromkodva, mert a forró deszka szinte megégeti ott, ahol a leggömbölyűbb. Persze, ez is ok a nevetésre, élcelődésre. Lassan-lassan azért mindnyájan leereszkednek a forró deszkákra, aztán ülnek, ülnek, mint fecskék a dróton, izzadnak, hallgatnak, miközben fentről csöpög rájuk valami, lehet, hogy a lecsapódott pára, de az is lehet, hogy valami más... Kicsire nem néz az ember! Egyre többen préselődnek be a kamrába. Már patakokban folyik mindenkiről az izzadság. De

hiszen éppen ez benne az élvezet! Vagyis az, hogy itt apránként megfő az ember. Aki pedig nem bírja ezt a Gyehennát, káromkodik egy nagyot és kimegy, avval, hogy az is bolond, aki ide belép! A megjegyzés vegyes fogadtatásra talál.

– A gőz pedig mindenre jó! Kívül, belül használ! – állapítja meg egy reszelős hang, valahonnan a felső lépcsőről.

– Igen! – feleli rá egy másik hang és fejével a kókadtan ülők felé vágva - Ezeknek más okból is jó! Nézze csak – súgja a szomszédjának – némelyiknek akkora segge van, mint egy igáslónak. Másikon meg reng a háj...

Aztán eldicsekszik valaki, hogy ő már szaunázott is! Hát az mi az Isten csudája? Mint mondja, ott nők és férfiak együtt gőzölnek, locsolják egymást, meg csapkodják vesszőkkel, nincsenek elkülönítve.

– Oszt... pucéron vannak mind? – hörgi egy vastag hang kéjesen a köd mélyéről.

– Na, nem... ámbár annyi az mán manapság, mint a semmi!

Lassan-lassan lejár az idő. Megunják a gőzt. A társaságnak mehetnéke támad. Elég mán ebből a sok vízből, gőzből, zajból!...

A kabinos megköszöni a borraivalót és megkérdezi, miért nem veszik igénybe a masszírozást, hiszen az fiatalít, nincs jobb annál a világon!

– Na, Anti bácsi! – fordulnak az öreg felé. – Magára mán úgyis ráfér egy kis „pótlás”!

Nagy röhögés.

Az öreg elfintorodik:

– A fene meg fogdostatná magát mással! – aztán hozzáteszi: – Nem mondom, még ha nők csinálnák!?

Na, erre megint robban a nevetés. Ni csak! A vén kujon! Ehhez vóna kedve! Hiába, na, a vén kecske is megnyalja a sót!...

Kint az előcsarnokban várni kell. Nem szabad csak úgy, átmenet nélkül kilépni a hideg, szabad levegőre. De, nem is iparkodik kifelé senki. Ott tolong a társaság a büfé körül. Arcuk majd kicsattan a pirosságtól, a szemük élénk, a hajuk még vizes, a kedvük itt megint bukfencet vet: hát már hogyan! Jó hideg sört mérnek!

– Hé, emberek! – áll eléjük a hosszú, bajuszos. – Nem abban egyeztünk meg, hogy sörözés pedig nem lesz?

Na, igen. Igen, való igaz, de valahogy pótolni kell a vízvesztéséget, az a forró gőz kivett belőlük minden folyadékot, kiszívta még a lelküket is, hát legalább egy-egy üveggel... mi az? Semmi!...

A hosszú hátralöki a kucsmát, legyint, elfordul.

– Kell nektek „fogyókúra”, meg gőzfürdő – egy nyavalya!

Evvel el is intéződött a dolog. Hallatlan élvezettel illesztik szájukhoz az üveget, a szemüket is lehunyják, úgy nyelik a sört. Aztán meg előkerül egy kis harapnivaló: sült hús, fasírt, pogácsa. Nem, dehogy, nem esznek ők sokat, éppen csak harapnak valamit, hiszen várja őket otthon az asszony jó ebéddel. De azért szépen eltakarítják az ennivalót az utolsó morzsaig. Bekattintják a bicskájukat, majd sorban fölállnak a mérlegre: lássuk, mennyit használt a gőz, mennyit fogytak?

Nevetnek, s halkán káromkodnak: fene megette ezt a mérleget! Még többet mutat, mint a gőzölés előtt!...

Solymár József

PYGMALION UTOLSÓ SZERELME

Hasztalan igyekeznek az élők, a holtak mindig többen lesznek. Mennél jobban szaporodnak, mennél szorgosabb igyekezettel töltik be a Földet, annál inkább növelik az eltávozottak seregét.

Sokan azt hiszik, hogy az emberiség egyenlő az élők mindenkori csapatával. Ez pedig nem így van, mert a születések és a halálozások nem óráról-órára, még csak nem percről-percre, de pillanatonként változtatják meg, hogy hova tartozik. Három nagy csoportba soroltak be minket az istenek. Vannak a még meg nem születettek, a születésre várók, az élők, az elevenek, akik most tapossák a Földet, és az elhunytak, akik már eltávoztak, ki tudja, hová.

Nem tudhatjuk, hányan vannak a még megszületendőek. Ha az élők rosszul birtokolják a Földet, csapatuk könnyen fogyatkozhat. Az élők azt hiszik, övék itt minden, pedig arasznyi létük csupán átmenet. A megszületendőek és az elevenek is fogyatkozásra vannak ítélve, csak a holtak bizodalmának lesz napról-napra több lakója.

Az emberiség története leginkább egy homokórához hasonlatos. Oda-fenn vannak a várakozók, ott, abban a kis szorosban a létezők, és lent gyűlnek, egyre gyűlnek az eltávozottak porszeméi. Ezt a homokórát pedig nem fogja megfordítani soha, senki.

És milyen az ember? Próbálna megkapaszkodni, hogy ő ne hulljon alá, vagy ha mégis osztoznia kell a közös sorsban, legalább maradandó emléket szeretne hagyni maga után. Boldogok azok, akik nem gondolják végig a közös sorsot, s beérik azzal a reménységgel, hogy a hálás gyermekek sírkövet állítanak, s legalább rövid időre őrzik az eltávozott emléket. Mások abban bizakodnak, hogy ők kiváltságosak: olyan tetteket hajtottak végre, olyan munkát hagytak maguk után, amely sok-sok nemzedék múltával is méltóvá teszik őket arra, hogy emlékezetüket megőrizték. Ám, ahogyan egyre több porszem hullik le a homokórán, mind kilátástalanabbá válik ez az oly keserves, oly nyomorúságos igyekezet. Nincs azoknál szánandóbb, mint akik elhitték és megpróbálták elhitetni, hogy méltók arra, hogy az utókor megőrizze emlékezetüket. Ezért harcoltak, ezért kínlódtak, ezért nem élvezték az élet örömeit, s aztán osztozniuk kellett a közös sorsban. Az idők múlásával egyre nehezebb kiűnni és megkapaszkodni ott, ahol a homokóra leginkább összeszűkül. Az első porszemeknek talán szerencsájük volt, ám kérdés, hogy valóban szerencse-e ez a szerencse.

A hálás utókornál nincs hálátlanabb. Jaj annak, kinek emléke fennmarad! Nevével, történetével úgy játszadoznak, mint macska az egérrel. Lám, a derék Pygmalion sem sejthette, mi lesz a sorsa. Élte a maga életét, s amikor meghalt, azzal a gondolattal távozhatott az árnyékvilágból, hogy utódai és népe talán egy ideig még emlékezni fog különös történetére. Aztán Ovidius, a római költő, nagy művének, az *Átváltozásoknak* megírásakor jónak látta a hajdanvolt ciprusi nagyúrnak furcsa történetét is megörökíteni. Pygmalion históriája tovább élt, egyre inkább átalakult, végül lett belőle egy londoni nyelvtanár, majd musical-hős, aki a virágárusból lett úrikisasszonnyal ugrabugrált hosszú évtizedeken át a világ színpadain.

Már Ovidius is hamisított, s ez a hamisság az idők múlásával egyre csak növekedett, fokozódott.

Eljött az ideje annak, hogy próbáljuk a rárakódott hamisságoktól megtisztítani Pygmalion történetét. Azzal a reménytelenséggel tesszük ezt, hogy a múlt mindenkor az elevenek hatalmában van és marad. Igazából csak az a boldog, akik időben elfelejtettek.

*

A föníciaiak, midőn birtokukba kívánták venni a tengert, az első kolóniájukat Ciprus szigetén, a mai Páfosz városának helyén alapították. Jól választottak, mert a tengeri viharok ellen biztonságot adott az öböl, s nem csak a föníciaiaknak, de bárkinek, aki Európa, Egyiptom, vagy Kis-Ázsia

között hajózni kívánt, megbízható állomás volt ez a kikötő. Vizeit még a kalózok is tisztelték, kerülni akarván a háborúságot, hiszen elegendő zsákmányt találtak odakint, a nyílt tengeren.

A telepések tartották a rokonságot a föníciaiakkal, de az a szál, amely odakötötte őket, egyre inkább vékonyodott. Egy tengeri kikötőben sokféle népség megfordul, és sikerült barátságos kapcsolatokat teremteni a sziget régi lakóival is, akik számára jólétet hozott, hogy gyümölcsöseik, földjeik termékét jó áron el tudták adni a városban és a kikötőben.

A föníciaiaknak még jelképes adót fizetett a kolónia, de ezt szinte észre sem vették, hiszen a kikötőben megforduló hajóktól sokkalta nagyobb haszonra tehettek szert. Erős, biztonságos volt a kikötő, állandó őrséggel, saját hadihajókkal és hajóépítő műhelyekkel, s fölötte erős volt a város is, biztonságos falakkal.

Pygmalion ősei az első telepésekkel helytartóként érkeztek, de az idők múlásával már fejedelemnek nevezték őket, és ennek is tartották magukat. Palotájuk oly gazdagon díszített, minden pompával berendezett volt, hogy gazdagságuknak aligha volt párja a nagy tenger partján. Lakóhelyüket egybeépítették a templommal, és az uralkodó egyben bölcs előrelátással a főpap tisztét is betöltötte. A templom igazából a palota része volt, az egybeépült két rész között díszes átjáróval.

A templom legnagyobb kincse egy istennő-szobor volt, amelyet Pygmalion ősei még Föníciából hoztak. Asztarté testesítette meg a szobor, kit Kis-Ázsiában Istár néven is imádtak, s aki a szerelem, a szerelmesek oltalmazója volt. A szobor nem volt nagy, csupán embernagyságú. Ám nemcsak csodálatos szépségével érdemelte ki az emberek bámulatát, hanem anyagával is. A föníciai művész elefántcsontból faragta ki Asztartét, és a felhasznált darabokat olyan finoman csiszolta össze, hogy csak szorgos vizsgálódások után lehetett volna észrevenni, hol vannak a gondosan megmunkált csatlakozások.

Effajta leskelődésre azonban senkinek nem volt módja. Legfeljebb azoknak a papoknak, akik az istennőt a különböző ünnepekre újra, meg újra más-más, de mindig aranyszálakkal gazdagon ékesített ruhákba felöltöztették, és a legdrágább ékszereket aggatták reá.

Asztarté, a város és a kikötő védelmezője, szelíd istennő volt. Tiltotta a véres áldozatokat, nemhogy ember, de még semmiféle állat oltáránál való megölését sem igényelte. Azt szerette, ha virággal, gyümölccsel veszik körül. Mivel a szerelem istennője volt, annak örvendezett, ha oly férfiak és nők fohászkodtak hozzá, akiben égett a vágy, akik el akarták nyerni kiszemelt új kedvesük hajlandóságát, vagy megőrizni azokat az érzelmeket, amelyeket

sikerült feltámasztaniok. Asztarté áldását adta mindarra, ami a város ágyai-
ban, kerevetjein történik, és papjai, papnői sem voltak tartózkodóak, ha az
istennő számára valaki efféle áldozatot kívánt bemutatni.

Pygmalion már ifjúként is méltónak mutatkozott arra, hogy ha eljön az
idő, a város, a kikötő ura és Asztarté főpapja legyen. Még atyja életében
teljesítette az uralkodó családdal szemben támasztott legfontosabb köve-
telményt: magához méltó feleséget választott, és két szép fiúgyermeket
nemzett. Felesége korán meghalt, és ezután már nem választott új asszonyt.
Nem akarta, hogy viszály támadjon a fejedelmi méltóságot illetően az utó-
dok között. Bölcs döntés volt ez, amellyel a város minden lakója egyetértett.
A szerelmi örömeiket nem tagadta meg magától. Kedvére válogatott a szol-
gálólányok, a rabnők, és Asztarté papnői között, és boldog volt, akit ő
ágyába hívott. A város szépei is szívesen felkínálták magukat, de
Pygmalionnak volt annyi esze, hogy ellenállt az olyan asszonyok és lányok
csábításának, akikre a város tekintélyes polgárai vigyáztak, mert tudta, hogy
egy uralkodót akkor gyűlölnék meg igazán, ha mások asszonyára, leányára
veti a szemét.

Pygmalion uralkodását arra a bölcs gondolatra építette, hogy ha rendben
mennek a dolgok, nem szabad semmit sem megváltoztatni. Minden felada-
tát tisztességgel ellátta, ha kellett, tanácskozott a város bölcs öregjeivel, ren-
det tartott a kikötőben, Asztarté előtt bemutatta a szent áldozatokat, és
nagyon ügyelt arra, hogy soha senkit oktalanul meg ne bántson.

*

Férfiévei vidáman, csaknem gondtalanul teltek. Hálótermét, ruháskam-
ráját egy egyiptomi rabnő gondozta, aki – atyja útmutatása szerint – az ifjú
Pygmaliont hajdan bevezette a testi szerelem rejtelseibe. Ez a nő akkor
virágzó asszony volt, jóval idősebb, mint tanítványa. Korábban kezdett
tehát öregedni is. Az első ölelés birtokosaként nem szerelem, inkább vala-
miféle anyás érzelem támadt fel a rabnőben, ráadásul örvendett annak, hogy
az uralkodó házában ily megtisztelő, bizalmi feladathoz jutott. Némán,
szinte észrevétlenül kilesve Pygmalion távollétét, takarította a nagy hálóter-
met, tisztán tartotta a fekhelyét, s gondoskodott arról, hogy a ruháskamrá-
ban is minden friss és jóillatú legyen. Pygmalion jóformán meg is feledke-
zett a rabnő létezéséről.

Igaz, nappal nem szívesen tanyázott a hálólhelyén. Szeretett csavarog-
ni a városban és a kikötőben. Ha kedve úgy tartotta, nekiállt kockázni a
hajósokkal, arra azonban mindig ügyelt, hogy ne fajuljon el a játék. A
feltett összegeket az alkalmi társak erszényéhez, pénzeszacskójához

mérte, s ha valaki rokonszenves volt neki, egy kis csalással úgy intézte, hogy ellenfelének legyen szerencséje.

Gyakorta betért a csapszékekbe is, a fügebort sem vetette meg, de sem tántorogni nem látta soha senki, sem ostobaságokat nem beszélt. Az italtól – ha lehetséges – még méltóságtejjesebbé vált.

Volt egy olyan szenvedélye, amelyet megmosolyogtak a város lakói. Gyakorta felkereste a Mesterek utcáját, ahol volt egy-két olyan műhely, amelybe nem csak betért, hanem maga is megragadta a szerszámokat, és szorgosan munkálkodott. Az ezüstműveseket szerette meg az elefántcsont faragókat. Ha egy-egy nő különösen kedvére való volt, saját kezűleg formált nyakéket, és mindenki elismerte, hogy olyan elefántcsont figurák kerültek ki a keze alól, amelyek egy jó művésznek is becsületére váltak volna.

Furcsa szokása volt az is, hogy étkezni igazából csak egyedül szeretett. Azokon a lakomákon, amelyeken illett részt vennie, csak üldögélt, tessék-lássék nyúlt az ételhez. Annak örült, ha egyedül maradt az eléjett tálnak. Ilyenkor kézbe kapta a sült ürücombot, jóízűen harapdálta a zsíros falatokat, mert nem a tenger ajándékaihoz, a halakhoz meg a rákokhoz vonzódott, szívesebben ette a jól felhizlalt négylábú állatok húsát. Esti magányos étkezései után az italt is bátrabban fogyasztotta.

Olyankor is mértékletes maradt, ha nőt rendelt az ágyába. Gondosan fürdött, de az illatszerekkel óvatosan bánt. Hamar megtanulta, hogy a szeretkezésből a túl sok épp úgy ártalmas, mint a túl kevés. Az sok csömört okoz, a kevés viszont ügyetlenné teszi a férfit.

Volt még egy olyan tulajdonsága, ami miatt tisztelettel adózott saját magának. Az ágyban nem voltak szokásai. Minden nőt szemügyre vett, s mindig ágybéli vendége természetéhez, várakozásaihoz igazította: kivel, hogyan, milyen rítus szerint vezeti az Asztarténának hozott áldozatot. Volt, akinek többet adott, volt, akinek kevesebbet. Volt, akitől többet kívánt, volt, akitől kevesebbet.

A szerelmi játékok során hamar észrevette, hogy a nőknek leginkább a keblét szereti, aztán az arcukat, és ágyékuk tája iránt mindig valamelyes borzongást érzett. Kívánta viszont, hogy a nők is jól érezzék magukat, örvendjenek, ha vele vannak, és orrában jóleső érzést támasztott az asszonyok illata.

Pygmalion hosszú éveken át nem érzékelte az idő múlását. Rend volt a városban, a kikötőben, a palotában és rend volt Pygmalion lelkében is.

*

Midőn haja és szakálla őszülni kezdett, Pygmalion még örvendezett is, hiszen ez csak növelte uralkodói tekintélyét. Testének vaskosodásával is

keveset törődött, nem evett kevesebb birkahúst, a boroskupákból pedig talán még többet ürített ki, mint korábban. Csak akkor ijedt meg először, amikor észrevette, hogy lába dagadozni kezd, mert tudta, hogy ez már az elmúlás első üzenete. Ám a tudós papok készítettek számára olyan főzete- ket, hogy bizalom támadt lelkében, de aztán rájött, hogy vastkosabb lábbal is le tud bandukolni a kikötőbe.

Az igazi gondot az jelentette számára, hogy az ágyban nem úgy történtek már a dolgok, ahogyan ő akarta, eltervezte. Mivel, ha nem is bölcs, de okos ember volt, abba még belenyugodott volna, hogy ritkábban hívjon magához hálótársat, de az nagyon elszomorította, hogy nem tudott uralkodni férfias- ságán, nem tudta kivárni asszonyai sikongását, s egyre inkább erőt vett rajta a kudarc érzése. Töprengett, vajon mi lehet az ok, s végtére rájött, hogy undorodik a nők szagától.

Pygmalion egyre kedvetlenebbé vált. Asztarté papnői, ágyasai haszta- lan várták, hogy valamelyiküket estére magához szólítsa. De elmaradtak lassan a majd mindennapos kalandozásai is. Nem ment kockázni a ki- kötőbe, nem tért be a csapszékekbe, az ezüstművesek és elefántcsont faragók műhelyeit sem kereste fel. Napokon át magányosan üldögélt palotája kertjében, és csak a legszükségesebb uralkodói és főpapi fela- datokat látta el. Várta, egyre csak várta, hogy történik valami, ami visszavezeti régi, örömteli életébe.

*

Asztarté tavaszi ünnepe közeledett, midőn a szerelem istennője új ru- hát és virágfüzért kapott, hogy aztán ünnepélyesen körülhordozzák a városban.

Asztarté öltöztetésénél – mint főpapnak – Pygmalionnak is jelen kel- lett lennie. Midőn az istennő szobrát lemeztelenítették, hogy megkapja új, díszes, aranyhímes áttetsző ruháját, Pygmalionban erős vágy támadt, hogy megérintse a szobrot. Eléje lépett, két karját imára tárta, majd oda- borult az istennő elé, és mindkét kezével megragadta Asztarté elefánt- csont szobrának lábait. Hosszú ideig így maradt. A szertartást végző papok és papnők nem értették, mi történt. Pygmalion, amikor felemel- kedett, csak annyit mondott: Üzenetet kaptam, titkos üzenetet. Az isten- nő kedveli városunkat.

Asztarté szolgálói gondoskodtak róla, hogy az esemény híre gyorsan elter- jedjen a városban, és az istennő tavaszi körmenete még soha nem volt olyan pompázatos, mint ezen alkalommal. Mindenki azt remélte, hogy a boldog idők után még boldogabbak következnek, és Asztarté szobra úgy

emelkedett az ünneplő tömeg fölé, mintha titkos ígérete máris beteljesedett volna.

*

Ezek után senki nem csodálkozott azon, hogy éjszakánként Pygmalion kinyitatta a palota és a szentély közötti kaput, és hosszú órákat töltött egyedül az istennővel.

A város népe meg volt győződve arról, hogy az uralkodó és a főpap ilyenkor titkos szertartásokat végez az istennő szándéka szerint, hogy a nagy ígéret mielőbb beteljesedjék.

Pygmalion pedig, egyedül maradván Asztarté szobrával, egyre szemérmetlenebbül tapogatta az elefántcsont szobrot. Előbb csak simogatta, aztán már csókolgatta is az istennő kebleit, hasát és combjait, s közben szerelmes szavakat suttogott. Végül ujjai Asztarté ágyékát is megközelítették, és boldog volt, mert csak a hervadó virágok illatát érezte.

A város népe örömben úszott, s mindenki szentül hitte, hogy oly időknél néznek elébe, amikor a világ minden tájáról jönnek majd a különböző népek képviselői: a föníciaiak, az egyiptomiak, a görögök, a szigetek képviselői, és az ő városuk lesz minden népeknek ura és parancsolója.

*

Ha Pygmalion beéri ennyivel, ha valamit elárul abból, hogy milyen ígéreteket kapott az istennőtől, még sokáig látogathatta volna a szentélyt. Am, ha egy vágy terjeszkedni kezd, nehéz annak gátat vetni. A szerelmes férfi, avagy már csak volt férfi a fejébe vette, hogy az istennőt ágyába viszi.

Tudomására hozta Asztarté papjainak, hogy az istennő új kívánsággal állt elő: át akarja vitetni magát a palotájába, annak is a hálókamrájába, mert további kívánságait Pygmalion álmában kapja meg majd tőle. A papok és a papnők talán megdöbbenek, de nem merték kimutatni kételyeiket. Asztarté új ruhát kapott, és a legnagyobb ünnepélyességgel, szent szertartások közepette vitték át az elefántcsont szobrot Pygmalion hálótermébe.

A szobor nehéz volt. Pygmalion nem tudta volna egyedül ágyába cipelni. Be kellett hát avatnia tervébe hűséges egyiptomi rabszolganőjét. Ketten is csak nagy nehezen tudták Asztartét felemelni, és elhelyezni a díszes nászágynon. Így teljesedett be a mohó öregember kívánsága, és együtt tölthette az első éjszakát a szoborral. Kora hajnalban aztán újra jött a rabszolganő, és visszaállították az istennőt a helyére.

Az egyiptomi asszony nem tisztelte Asztartét. Az ő istenei otthon maradtak a Nílus partján. Nem félt az égiek haragjától, de tudta, hogy ezt a játékot nem lehet sokáig folytatni. Megmondta Pygmalionnak, hogy most már búcsúzzon el a szobortól, és vitesse vissza a szentélybe. Pygmalion azonban már inkább őrült volt, mint józan, és a reggeli napfénynél sem jött meg az esze. Nem akart megválni az istennőtől. Így hát Asztarté ott maradt a hálóteremben, és újra, meg újra Pygmalionnal töltötte az éjszakát.

A hálóterembe az egyiptomi nőn kívül senki sem léphetett be. A titkot mégsem sikerült megőrizni, mert a papok, a papnők és a város népe egyre gyanakvóbb lett. Nem volt nehéz kitalálni, milyen gyalázatos dolgok történhetnek éjszakánként Cyprus csillagos ege alatt. Ráadásul váratlanul tűz támadt a kikötőben, és kint a legelőkön a nyájakat dögvész pusztította. A suttogás egyre erősebb lett, és a lázadó népet mind nehezebb volt kordában tartani.

Pygmalion is feleszmélt ámokfutásából, és nem látván más kiutat egyre szorongatóbb helyzetéből, azon kezdett töprengeni, hogy a szégyen elől csak úgy menekülhet, ha elszánja magát, és kiissza a méregpoharat. Ráadásul már az istennőt sem szerette.

*

Ekkor sietett segítségére az okos egyiptomi rabnő. Midőn tapasztalta, hogy nem kell segítenie már esténként Pygmalionnak, hogy az istennőt ágyába helyezték, sem reggel, hogy a szobor szokásos helyére visszakerüljön, bátorságot vett magának, s megkérdezte az uralkodót, hogy szólhat-e. Amikor erre engedélyt kapott, illő tisztelettel a következőket mondta:

– Uram, látom, hogy gondok gyötörnek. Én ifjú korod óta melletted vagyok, és segíteni szeretnék. Lehet, hogy túlságosan merész gondolataim támadtak, akkor taszíts el magad mellől, és én elvégzem a legalantasabb munkát, amit csak ebben a házban végezni lehet. Küldj el magadtól vagy végeztessél ki. Ám azt hiszem, tudom, hogyan lehetne megszabadulni abból a nehéz helyzetből, amelybe jutottál. Nem kell hozzá semmi más, csak engedd meg, hogy szokás szerint bejőjjek az esti őrsváltás előtt, és éjszakára ruháid kamrájában elrejtőzzek.

Pygmalion gyanakodva nézett az egyiptomi asszonyra, a nő pedig elmondta a tervet, amelyet az uralkodó előbb fondorlatosnak, szinte kivihetetlennek tartott, ám mennél inkább töprengett, annál inkább belátta, hogy szerencsés kivitelezés esetén csak így tud megszabadulni

abból a kilátástalannak tűnő helyzetből, amelybe természetellenes vágya belevitte.

*

Miután az uralkodó és a rabnő megkötötték az egyezséget, előbb a palotában, majd a városban és a kikötőben is suttogni kezdtek, hogy Pygmalion nem csak a szobájában tartja az istennő elefántcsont szobrát, de éjszakánként az ágyába is viszi. Asztarté elefántcsont szobra pedig különös változásokon megy át. Az elefántcsont melegedni kezd, mind ruganyosabbá válik, s rövid idő múltán teljességgel megelevenedik, és Asztarté, minden szerelmi fortély tudója a legcsodálatosabb örömeiben részesíti a kiválasztott férfit.

Az emberek hitték is, nem is az elterjedt híreket. Voltak, akik gyorsan le akartak számolni az istennőt meggyalázó uralkodóval, mások viszont, akik hitelt adtak a mende-mondának, kiválasztottként, sőt istenként kezdték tisztelni Pygmaliont is.

Így következett el a teljes holdtölte éjszakája, midőn varázslatos fényben ragyogott a tenger, a sziget, a város és a palota. Ünnepeles csend uralta az egész környéket. És ebben a méltóságteljes csendben egyszer csak előbb nyögések, aztán sikolyok hallatszotta ki Pygmalion hálóterméből, majd csengő női hangon egy szózat röppent fel és szállt messzire.

– Boldog ember vagy Pygmalion! Fiút fogantam tőled, aki egykor nemcsak a sziget uralkodója lesz, de az egész világe! Most örökre elbúcsúzom tőled. Szobromat pedig, hogy az emberi szemektől rejtve maradjon, takard le aranyos lepellel, így vigyétek ki a tengerre, és ott, ahol a vízből kettő szikla áll ki, süllyesszétek el mindörökre. Te pedig esküdj örök hűséget nekem, tartóztasd meg magad a női testeknek még csak az érintésétől is, mert ha ezt a kívánságomat megszeged, szörnyű halálnak halálával halsz. Oltáromra pedig színezüstből készült új szobrot rendelek, annak a szövetségnek bizonyságául, amelyet veled és városoddal kötöttem. Így legyen, mert ezt én így akarom!

Az istennő szavát sokan hallották, és reggelre kelve az egész városban elterjedt a hír. Azok, akik korábban is úgy sejtették: csoda történik a palotában, boldogan ünnepeltek, de a gyanakvók kétségei is eloszlottak.

Pygmalion pedig másnap a palotába rendelte a város legjobb ötvöseit, és megrendelte az istenasszony ezüst szobrát. Arról is intézkedett, hogy a legnagyobb bárkát készítsék elő a szertartásra, díszítsék és virágozzák

fel oly gyönyörűen, ahogyan csak az emberi képzelet és ügyesség megen-
gedi.

*

És a bárka valóban kifutott a tengerre. Rajta voltak Asztarté papjai és papnői, a város előkelőségei, Pygmalion testőre, és ott volt ünnepi díszruhában maga az uralkodó is. Az istennő szobrát sűrű leplekkel letakarva vitték magukkal.

Ünnepi énekeket dalolva, virágokat, gyümölcsöket és szopós bárányokat áldozva hajóztak a kettős szikla közelébe, ahol Asztarté kívánsága szerint a szobrot a tengerbe dobták. Pygmalion rezzenetlen arccal, nagy méltósággal ülte végig a szertartást. Egyetlen szó sem hagyta el az ajkát.

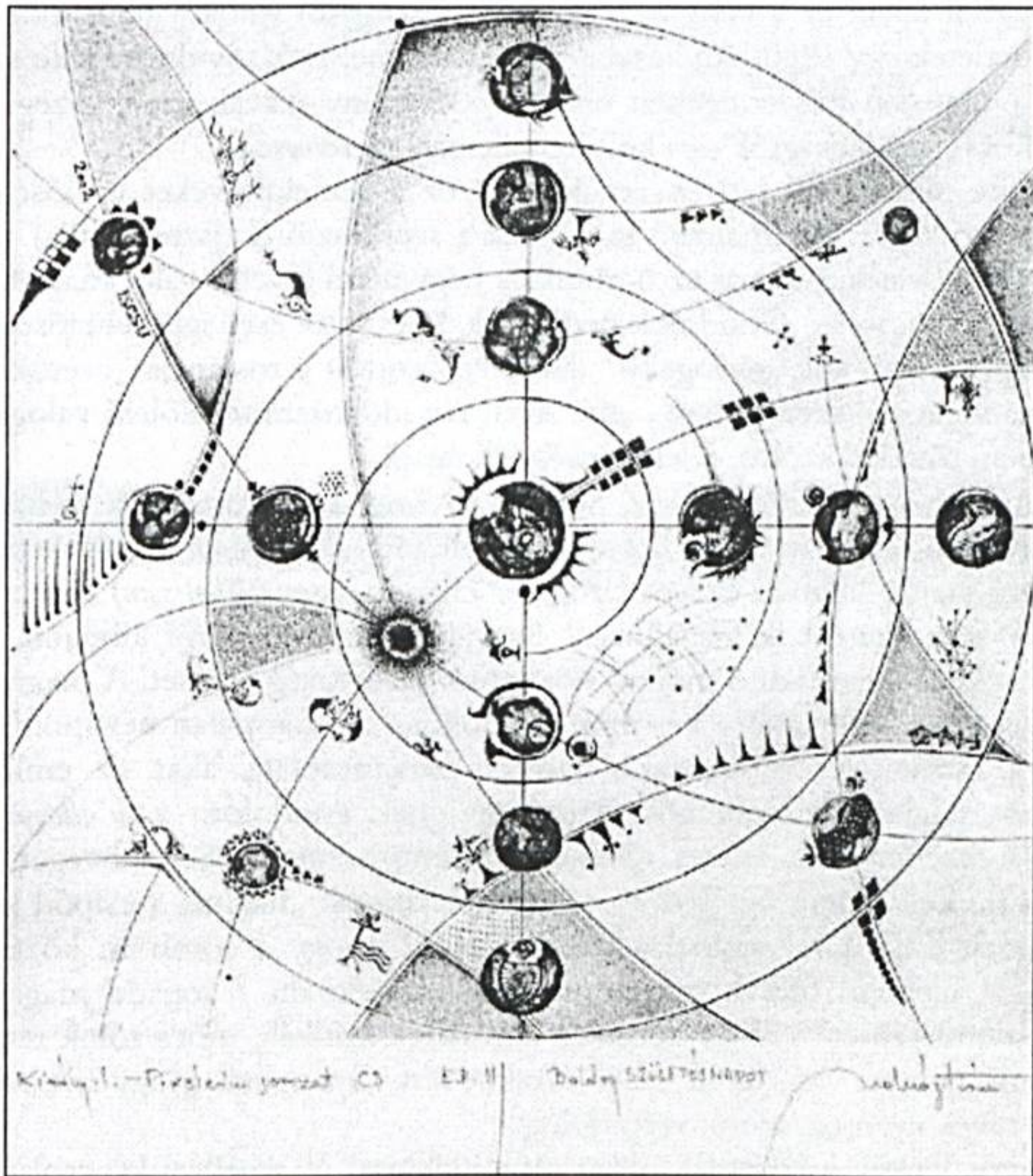
Híre, neve, tekintélye nemcsak saját alattvalói körében növekedett meg, de a hajósok hírét vitték a távoli kikötőkbe is milyen csodálatos események történtek Cypruson. Asztarté tisztelői – márpedig a szerelem istennőjének sok-sok híve volt szerte a világban – nemcsak csodásnak, de igaznak is hittek, ami történt vagy történhetett.

Az istennő új ezüstsobrát a legnagyobb ünnepélyességgel állították a régi elefántcsont alak helyére, s mindenki, aki megfordult a kikötőben, alkalmat keresett rá, hogy imákkal és adományokkal megnyerje Asztarté jóindulatát.

A legenda soha nem ment teljesen feledésbe. Emberek születtek és hal-
tak, és a városban sokáig várták, mikor jő el Asztarté és Pygmalion fia, hogy az ígért aranykort elhozza. Több generáció váltotta egymást, amíg Asztarté kultusza hanyatlani kezdett. Ám ott, a kettős sziklánál kiemelkedett a vízből egy új kultuszt teremtő istennő, aki Ciprust mindörökre a szerelem szigetévé tette.

*

És Pygmalion? Őt soha többé nem látták sem a városban, sem a kikötőben. A fejedelmi és a főpapi méltóságot idősebb fiára, örökösére ruházta. Ő maga egész nap a palota egyik hűvös kertecskéjében heverészett, és mutatójával nyomdosta puffadozó lábát. Mikor meghalt, uralkodóhoz méltóan sírkamrájába vitték, ahol arany álarcot kapott. Végső akarata szerint fia, a már megvénült egyiptomi rabnőt gazdagon megajándékozva bocsátotta útjára.

Molnár Icsu István: KIRÁLY I., 200x200 mm, rézkarc, 2002

„AKÁRMI LETT ÉS ÚGY AHOGY”

„Én nem eleve elhatározott szándékkal lettem »kísérletező költő«. Hanem... Így történik velem. Valószínűleg nem gazdagságból, inkább szegénységből fakad ez a kényszer.” Somlyó Györgytől valók a fenti mondatok: részletek egy 1980-ban készült interjúból, melynek rövid töredéke az új kötet (*Abol van*) fülszövegében olvasható. Szerény szavak ezek, „szegénységről” és „gazdagságról” – a költőre jellemző szerénység.

Öt év terméséből lett összeválogatva ez a remekműveket is bősséggel tartalmazó kötet. Itt emelném ki rögvest a szerkesztő (Leiszter Attila) felelősségét: ha valakié, akkor az ő munkája hagy némi kivetni valót maga után eme könyv kapcsán. Gondolok pedig arra, hogy – az esetleges lehetőségekhez képest – túl sok „gyengébb” darab csúszott át a rostán (a „gyengébb” szó szándékosan idézőjelben), amit ilyen tág időtartamot felölelő válogatás esetében, röviden szólva, felelőtleneknek tartok.

Mindent összevetve, persze, Somlyó György a tőle megszokott magas színvonalon, kápráztató (és helyenként félelmetes) mélységgel, alázattal ír. A kötet elején kiemelt helyet elfoglaló címadó vers (*Abol van*) képei („a kádból sem akaródzik kiszállnia / hagyja hogy teste körül kihűljön / a víz” egészen megrendítő módon közvetítik az öregség érzését. A magányt. A téma vissza-visszatér a későbbi darabokban is, számtalan nézőpontból, akár a társas élet (divatosabb szóval: párkapcsolat), akár az emlékezés/nosztalgia szemszögéből. Átütő erejűnek gondolom a *Változat az Énekek énekéhez* című verset, idézném szívem szerint a teljes szöveget, ám ehelyt be kell érnem egy kisebb részlet citálásával: „hajlítsd a csípőd köré szavaimat / [...] / szorítsd a lábaid közé / ahogy a combom közéjük szorul / ha nem tudlak magammal megajándékozni / fogadd magadba sóvár nemlétemet”. Ilyen versekre nincsenek kritikák, nincs róluk recenzió sem, persze: van, ez itt, csak: értelmetlen. Gyönyörű. Hogy *volt, van – volna, vanni*, ilyen egyszerű; szép dolog.

Sajnos létezik a kötetnek olyan része (ciklusa) is, amellyel kapcsolatban nagyon is van kritika, van recenzió, persze: van, ez itt, értelmetlenül is. A *Tominak – Tomiból* című ciklus, véleményem szerint, ilyen. Ezeket a verseket Somlyó György az unokájának írta, úgymond gyerekversek, és – Somlyó

egyéb verseivel ellentétben – meg sem közelítik a nagy elődök, mint például Weöres Sándor (akiről bizonyos források azt állítják, hogy nem is annak szánta a *Rongyszőnyeg* darabjait, nem gyerekverseknek stb.) vagy Szabó Lőrinc (Lóczi-versek) színvonalát, illetve elbűvölő felszabadultságát és természetességét. A Tomi-versek erőltetettnek tűnnek inkább (lásd még egyszer a fentebb már említett szerkesztői felelősséget). Elég, elég. Én, kivételesen, dicsérni jöttem Caesart.

Egyéb kedvenceimről szólok, engedtessek szólnom, például a *Kurtág György ...pas á pas – nulle part... című, Samuel Beckett francia verseire írt kompozíciójának (Op. 36, 1993–1998) szövegei* című több részes „opuszról”. Zene ez, nagy zenére írva. Zene nőkről, éjszakai lámpagyújtásokról, mosolyokról. Magával ragadó.

Említésre méltó – akár irodalomelméleti jelentőséggel is felruházható – a kötet első versciklusának (*Pharmakon*) második darabja, mely *A költészet* címet viseli; a végéről idézek: „Ennek a (valóban?) átmeneti időnek – / csak a költészet a költészet”. Jegyzem: az egész ciklus (nem hosszú, öt vers csupán) az alkotás, a mű (és persze a művész) úgynevezett „műhelytitkaival” foglalkozik. Nem könnyen emészthető és – a szó legjobb értelmében véve (ha lehet „jó értelemről” beszélni ilyen kérdésekkel kapcsolatban) – nem könnyen megírt versek ezek, de még a konzekvens és kíméletlen önirónia mögül is elő-elővillan a szerző költészetbe vetett kikezdhetetlen hite.

Jó alkalmat biztosítanak, egyebek mellett, ezek a versek arra, hogy visszatérjek az írásom elején idézett interjú-részlethez, konkrétan ahhoz a kérdéshez, hogy mitől is „kísérletező” költő Somlyó György. Mi lehet eme kísérlet(ek) lényege? A „körüljárással” kísérletezik Somlyó, és: minden költő a „körüljárással” (is) kísérletezik, ha úgy vesszük. Mégis: a forma, a zene, a szavak egyediek, mint minden nagy költészet esetében. Részemről ennyiben tekinthető „kísérletinek” ez a költészet – s tovább gondolva nem is az. Hiszen mi is bizonyíthatná jobban azt, hogy ez a kísérlet nem pusztán kísérlet maradt, mint az a tény, hogy Somlyó György költészete mára már megkerülhetetlen, állandósított érték. Ennek a gazdag életútnak újabb mérföldkövéről adatott írnom a fentiekben. Elmondhatom: gazdagabb lettem. Lettünk.

„AKÁRHOGY VOLT ÉS LESZ AKÁRMI 6 NEM LEHETETT MEG NEM TALÁLNI 6 AZT AMI MEGTALÁLTATOTT 6 AKÁRMI LETT ÉS ÚGY AHOGY” (*Gnóma*)

(Somlyó György: *Ahol van*, Pécs, 2002., 120 oldal, 1 200 Ft)

Nyilas Attila

EVANGÉLIUM

Petőcz András *Majdnem minden* című kötetéről

Megjelent; ott voltam ez év április 8-i bemutatóján az Írók Boltjában, ahol szert tehettem egy példányra, amit ezúton is köszönök. Elfogultságomról pedig annyit, hogy nincs, illetve nem volt, vagy ha igen, kicsit talán inkább negatív (szakmai ártalom?); másrészt viszont elfogult voltam, vagyok az irodalom szenvedélyes szeretete miatt minden írói-költői vállalkozással kapcsolatosan, eleve heroikus kísérletnek tartván őket – talán jót is tesz néha a környezet közönye, mint nem irodalmi irodalomkritika. A könyv egyébként nem drága, 2 900 Ft (nemrég közel ennyit fizettem egy ebédért), nagy alakú, vastag, keménytáblás, szép tipográfiájú, élőfejes, s behatóbb tanulmányozás után is gondosan szerkesztettnek bizonyul, amiért az Ister Kiadót, személy szerint pedig Baranyai Szilviát elismerés illeti (s nem volna szép mellőznöm Balázs Áron tipográfusi érdemeinek említését) – efféle kivitelezésű könyvért a fenti ár kétszeresét-háromszorosát is el szokták kérni, s még azt sem sokallom, legfeljebb leteszek a vásárról. (De miért kell annyi könyvet birtokolni? – El voltunk mi itt kényeztetve könyvárak terén a *szóban*.) S azért sem drágállom a *Majdnem mindent*, mert mint a címe is jelzi, megtalálható benne Petőcz András egész eddigi költői művének java része, ami az ő könnyű kezének köszönhetően tekintélyes szövegmennyiséget jelent; aki megveszi, Petőcz tizenhárom kötetének *majdnem* teljes anyagához jut, s hozzá még új verseihez, melyek önálló kötetként is megállnák a helyüket.

De mit jelent ez a *majdnem*?

Természetszerűleg nincs a kötetben Petőcz prózája, lévén *összegyűjtött és új versekről* szó, a kötet összeállítása *óta* keletkezett versei, s mivel a nyitó időhatár 1984, kimaradtak talán a fül jegyzékében nem, a 168. lapon kezdődő alcsoport bevezető szövegében azonban említett *Összegyűjtött tyroclonista versek* (Bp., 1983) darabjai, ám az is lehet, hogy ennek anyaga – részben vagy egészében – bekerült a *Non-figuratív* című kötetbe (1989), s ennek megfelelően a *Majdnem minden* vonatkozó verscsoportjába. Mert az összeállítás szerkezete általában ezt az elvet követi: egy-egy korábbi kötetnek egy-egy, az illető kötet anyagának majdnem egészét felölelő verscsoport felel meg a *Majdnem minden-*

ben. Kivétel a *Csutorás Gergely ébresztése* című kötet (1991), ennek nem felel meg önálló verscsoport, illetve csak egy szinttel lejjebb, a *Mesék a Foci tér 5.-ből* egyik alcsoportjaként. Ugyanez igaz a *Micimackó és barátai* című kötetre (1996). A *Madarak tornya* című verscsoportnak viszont nem felel meg önálló kötet, ez új anyag; s nem felel meg önálló kötet a *Függelék* két csoportjának sem; függelékbe kerülésük fő oka az lehetett, hogy míg másutt, ha némely szöveg rá is játszik más szerző hangjára, vagy más Petőcz-szövegektől eltérő poétikai jegyeivel új költői személy létesülhetőségét mutatja, ám e *játékok* mindvégig megmaradnak Petőcz András szerzői neve alatt. A függelék két csoportjához viszont két külön szerzői név (*Annette Labelle* és *Seymour Glass*) tartozik, amivel Petőcz a mi portugál Pessoaánk hagyományát folytatja. (Petőcz, betartva saját játékszabályát, a „fiktív” szerzőket is megemlíti a könyv végén, az idézetek jegyzékében.) A *Labelle* néven elgondolt költői személy közelebb áll ízlésemhez, míg *Glass* alakja már Salingernél sem szimpatikus, jóllehet azért, mivel magát Salingert sem szeretem, lényegében egyetértvén Frank Kermode Salinger-kritikájával, amely *Mi a modern?* című kötetében olvasható (Európa, 1980). Seymour Glasst Salingernél is okoskodó figuraként ismertem meg (csodagyerek-féle volta mit sem javított ázsióján), s ennyiben hitelesnek érzem az ő nevében írt verseket Petőcznél, valamint amerikaiságukban is, már amilyen *amerikai*-fogalmam van nekem. – A petőczy belső megújulás vagy variáció s a (fiktív) szerzői személy képzése közötti átmenetnek tekinthető a *Medúzában* az *Orlando*-ciklus (s volt már négy *Orlando*-vers az *Európa metaforájában* is) klasszikus szereplírája, más költők hangjának a Petőcz-versen való átszűrődésével pedig lépten-nyomon találkozhatunk, hogy most csak egyet említsek, Nemes Nagy Ágnesének az *Ekebatana rettegése* című csoportban, amely szintén a *Medúzában* van.

Az írógépellt félelem című kötetrel való tesztelés eredménye: egy kivétellel minden szövege benne van a *Majdnem mindenben*; az *Érintés* című „rádió-performance” maradt ki, a vizuális munkák közül pedig, ha jól látom, hét. Utóbbiak joggal, mert *lettrista* értelemben sem tekinthetők költeményeknek (vagy csak igen körülményesen), az előbbit viszont sajnálom. Igaz, maga a *mű*, performance-ról lévén szó, amúgy sem kerülhetett volna be, legföljebb dokumentációja, vagy ha *akusztikus* versnek tekintem, ahogy ezt az avantgarde terminológiájában szokás használni, a papíron látható jelek szerepe csak ahhoz hasonlatos, mint a kottáé a zenében; ugyanez a dilemma áll fenn a *Roncsolt szöveg/Akusztikus* (sic!) csoport összes darabjával kapcsolatban, autentikus kiadásuk talán CD-melléklettel lett volna megoldható. Gyanítható, hogy a többi kötetből *Az írógépellt félelem*éhez hasonló arányban kerültek be munkák; a *Majdnem minden* jól, igen jól reprezentálja Petőcz eddigi

költői művét, melynek átfogó bemutatására, értékelésére e recenzió keretei között semmiképpen sem vállalkozhatom, s máris Vilcsek Béla nemrégiben megjelent kismonográfiájához irányítom e tárgyban az olvasót.

Szeretnék azonban néhány benyomásomról számot adni, legelőbb is szöveggyűjtemény-élményemről. Szeretem a szöveggyűjteményeket. Végig lehet őket olvasni „lineárisan”, de talán jobb nézegetni, ízlelgetni, keresgélni bennük. E tevékenység velejárója rendszeren a felfedezés izgalma, miként s hogyan emelkednek ki egyes darabok a többi közül. A válogatás-típusú kötetekben érezni szoktam valami visszatetszőt, közkeletű kifejezéssel élve, mikor valaki „megmondja a tutit” (még ha ez a valaki maga a szerző is). Másrészt fájó bennük a kedvencek hiánya. (Mint a Kemény István-féle, amúgy remek Ady válogatáskötetben *A pócsi Máriáé.*) Petőcz András *Majdnem mindene* közt sorra fellelhetni régiúj kedvenceimet, hogy csak néhányat említsek: a női fenékről szóló *Intim értekezés* végén a kétértelműség remek pillanatát, a *Zárójelversek* közül a két „Indián Lány”-osat (*op.* 12. és 13.), az *Európa metaforája* kötet címadó (címe gyüttállásban levő) versét, vagy a *Vissza az égbe* magával ragadó Tandori-parafrazisát. Különösen közel áll hozzám Petőcz költészetének repetitív vonulata, olyanfajta versei, melyek közül néhány címe alatt szerepel a *meditatív* megjelölés, ami viszont ellenérzést ébresztett bennem, mert hát ha az, minek odaírni, aztán meg melyik vers nem meditatív? Ilyenek *A láthatatlan jelenlétből* (1990) a *Moccanatlan: és minde-niütt*, az *Európa metaforájából* (1991) a *Futásom, idegen tájban*, aztán *Az írógépellt félelemből* (1992) a *Hajnali hó-zuhogás* és maga *Az írógépellt félelem*, melynek első két versszakát jó érzékkel tették annak idején a kötet borítójára:

*Nem tudhatom, nem akarhatom
mindazt, amit
nem tud, nem akarhat
bárki.*

Nem tudhatom, nem akarhatom.

*Végtelen mozdulattal közelít,
aki végtelen
mozdulattal közelíti a
pillanatot.*

*Visszafogottan, tétlenül élek,
mozdulataim
visszafogottsága, apró rebbenése-
tétovasága
magához ölel: önmagamhoz.*

Az avantgarde jegyében induló szerző költészetében eddigre végbement valamiféle klasszicizálódás, ami természetesen nem jelenti azt, hogy a háttérbe szoruló poétikai megoldások közül ne köszönne vissza hol ez, hol az. Érdeemes visszanézni a korábbi dolgokra (és jó, hogy ezt itt meg lehet tenni), mi az, ami izgalmasnak mutatkozik ama kedélyborzoló munkákból. Nem annyira az *Emlékezés Jolánra*, melyet a fülszöveg „versfotó”-nak nevez, s majdnem meztelen hölgy látható rajta szépen teleírva, betűkbe „öltöztetve”, sem a lettrikus vagy akusztikus költemények (illetőleg utóbbiak dokumentációi), de még csak a kassákos *! Az idő papagájosan akkor* kezdetű (fél)hosszúvers sem; jóval inkább azok a Petőcz által *non-figuratív*nak és *tyroclonistának* nevezett munkák, amelyek – elméleti megfontolások nyomán – kikezdi, megbolygatják hagyományos szövegfogalmunkat, pl. azt, hogy egymást követő mondatokat automatikusan (és a pszichológiában *egészlátás*-nak nevezett jelenségnek megfelelően) egy szövegnek tekintünk; vagy amelyek a szövegek önszerkesztő jegyeit vonják jelentésjátékba. Számomra a két legkedvesebb ezek közül *A betűtől a mondatig* és *A szöveg átlényegülése* (a több hasonló című munka közül a 180. oldalon látható). Szeretem még az „a”-sorozat második darabját, melyet magamban fölfelé guruló a-keréknek nevezek, valamint a *Pár-beszédet*, melyben egy önismétlésekből épülő („azt mondom néked azt mondom bizony mondom néked” stb.) szövegre (vagy annak részére) az alapénál nagyobb betűvel saját része(i) vannak montírozva; az eljárást különféle betűméretekkel ismételve bonyolult, ám a szemnek (legalábbis az enyémnek) kellemes (szöveg)kép alakult ki, s vizuális elemként megjelenik az „a”-sorozatból ismerős („fölfelé guruló”) a-kerék (207. o.). A következő oldalon a három különböző méretű betűvel sorjázó szavak közül a kisebbek „fejjel lefelé” láthatóak. Vitathatatlan, hogy irodalom és képzőművészet határán mozog a *Pár-beszéd*, vagy inkább mindkettőbe beletartozik, ám azt hiszem, efféle művet a legjobb létrehozni, jó lehet még nagy méretben, anyagszerűen birtokolni, azt szemlélni, terében élni (ha a lakás mérete ezt megengedi), s ezekhez képest harmadrendű egy ilyen képet könyvben nézegetni, bár ez utóbbit sem tartom haszontalan foglalatosságának, miként reprodukciókat is szívesen vesz kézbe az ember fia. Más kérdés, van-e a *Pár-beszédnek* eredetije, létrejött-e anyagszerűen, mielőtt képe könyvbe került volna, avagy nyomdai eljárás terméke, tehát a könyvpéldányok tekinthetők az „eredetinek” – s ez a kérdés az úgynevezett művészkönyvek, a könyvtárgy-művek birodalmába vezetne bennünket, de ezt a szálát most elejtem, mert Petőcz mint költő érdekel elsősorban. A *Majdnem mindenben* szépen nyomon kísérhetjük a *bizony mondom* alakváltozásait; ez egyébként a Megváltó evangéliumos szavainak idézése-parafrazeálása, mint

erre a *2000 éves szonett* címe is utal *Az utazó búcsújában* (1996); de – szerencsére – Petőcz lírájában semmi nyoma megváltó hajlamnak, inkább mintha amoralitás lengné be. Versének hőse afféle Everyman, ugyanis a *Non-figuratív* utáni kötetekben is megmarad a szövegek petőczy értelemben vett non-figurativitása: „a személyiség, az ember eltűnik, a »figura« kilép a költészetből, a szöveg [...] »nem-személyessé«, »nem-alak-központúvá« válik” (188. o.). Ezt-azt persze megtudunk a lírai énről; pl. nőkről rendre mint testekről vagy tárgyakról beszél – pl.: „Így [/] szóltam akkor, ahhoz a testhez” (*Désirée óhajtása*) –, mutatkozzanak bármily kívánatosaknak, legjobb esetben mint hangulatokról, s tartok tőle, Petőcz András sok munkája nem állná ki a feminista irodalomkritika tűzpróbáját. Sőt, mikor Orlando mint nőről beszél magáról, ugyanebben a tónusban teszi. Ellenpélda is akad azonban, s a Petőcz-líra újabb fordulata után a nő-kérdés több öniróniával, számomra megnyerőbb módon kezeltek.

Ez az újabb, ám régóta érlelődő fordulat pedig – érzésem szerint a Kemény István-típusú lírával való interferencia révén is – már *Az utazó búcsújában* jelentkezik, de megdöbbenő módon ölt testet a *Mesék a Foci tér 5.-ből* „gyerektörténeteiben”. Így hívom én ezt: Petőcz *coming out*-ja, előjövetele. Az Everyman leveti maszkját, és kiderül róla (amit persze végig sejtettünk mi), hogy egy közülünk, nemcsak úgy esendő, ahogy az választott pózának megfelel, hanem úgy, miként mindannyian. Megjelenik a narrativitás, az önéletrajziség, s most, hogy tudjuk, ki van a maszk alatt, legalábbis én jóval többet vélek tudni róla, játéka mélyebb értelemmel telik. A *Medúzát* nem egyenletes, de jó kötetnek tartom. A már ott megkezdett amerikai ciklus *a napsütötte sávban* című kötetben teljesedik ki. A tematizált emberi kapcsolatok finom árnyaltsággal vannak megrajzolva; a nyelvhasználat ökonomikusabbá válik; s a szabadversek így mintha jobban megfelelénének saját ideájuknak, mint könnyedén szonett-szerű formába tördelvén. (De: nagyon szeretem pl. a *Japán szonett* című verset.) Az amerikai díszletek meg szerintem jobban állnak Petőcznek, mint korábban a franciák. S a hozadék, úgy látszik, visszaforgatható Petőcz hagyományosabb verstípusaiba; pl. a *Madarak tornyában* a „zárójelversek” is mintha új fényben tündökölnének; s így Petőcz *egész* eddigi költészete mintha igazabbá, bölcsebbé vált volna. Őt pedig – dacára a *wapos* allűröknek – jelentősebb költőnek tartom most, mint ezelőtt bármikor.

Hát ez lett volna a *jó hír* tolmácsolásomban; várom a leveleket.

(Petőcz András: *Majdnem minden*, Budapest, 2002., 590 oldal, 2 900 Ft)

(NÉHÁNY) DOLOG A BERETTÁS KÖNYVRŐL

„Ilyen az ember.”
Márai Sándor: *Füves könyv*

☺ (irigylős) dolog a fejtűdől

Van egy reklám, szerencsére nem tudom, mit akar eladni, kétszer tén, ha véletlenül láttam belőle részletet: fejtűkhöz csapnak az emberek, valami árut a polcról levéve, „hogya ez nem nekem jutott eszembe”, vagy valami ilyesmi. Nos, olyan fejtű immáron nekem is szükségeltetne: itt van egy dolog, amit nagyon irigylek Péterfi Andrásról és Benedek Szabolcsról. Írtak közösen egy művet, *Berettás könyv* lett a címe.

☺ (szócikk) dolog a címmel

Megkérdeztem Benedek Szabolcsot, miért lett berettás a *Berettás könyv*. „A könyv címe Péterfi András ötlete, mivel ő nagy fegyverbuzi (a Beretta egy pisztolymárka), és ragaszkodott a címhez. Megsúgom, tervben volt egy beretta-szócikk megírása is, de ez elmaradt.” Nos, megsúgom, ennek a válasznak jobban örülök, mintha kaptam volna egy tényszerű szerzői magyarázatot, mert így magam elmélkedhetek rajta. Nem a tényszerű szerzői magyarázaton, hanem a berettán. (Nincs berettás szócikk; a mű éppúgy viselhetné címül a *Füvetlen könyvet*, mint pl. a *Receptkönyvet*? Dehogya viselhetné. Ez berettás könyv, és kész. További címtöltekeknek lőttek.)

☺ (fűtött) dolog a berettával

Mit tudok a berettáról? A berettáról tudom, hogy micsoda, számítógépes (h)őskorszakomból (1993, a merevlemez negyven megabájt és lazán ráfér minden) ismerős néhány videójátékból (de azért becsülöm, hogy Benedek megírta, sose lehet tudni ezzel a vasstibivel, gondolhatta magában). Az Internet Explorerbe beütöm, szoktam így, beütni, találomra, hogy www.beretta.hu. Igaz, hogy ez az oldal a frappáns „töltés”-sel nyit (meg kell mondjam, nem gyakran látok a neten ilyen jó gegeket), de itt a beretta egy

kazánmárka. Kazánmárka, tetszenek érteni. Nem szoktam így, tetszenek érteni, találmra, meglepődni. Péterfi és Benedek jól befűtöttek nekünk. Nálunk (ha valaki berettálni akar: Miskolc, Mátyás király út 13.) központilag fűtenek, a nyaralómban meg, mivel nyaraló (ha valaki berettálni akar: Hernádkak, Ifjúság út 5.), a szalonnasütésre használt fahasábokkal. Szoktam így, fűteni, mivel van. Aztán meg: beretta, mondja a fiam a beretvára („Haragszik rá, mint borbély az Ön-beretváltkozóra” – kéretik Arany tanár úr szavainak szólásba emelése). Aztán meg: „Az olasz Beretta cég termékpalettája nagyon széles. Megtalálható kínálatában a golyós és sörétes vadászfegyvertől kezdve a pisztolyon át a géppisztolyig, sőt a golyószóróig minden fegyver. Az 1957-ben, 87 éves korában elhunyt Pietro Beretta hatalmas fegyvergyártó birodalmat hagyott hátra maga után, melynek termékei méltán tettek szert világhírnévre.” – olvasható a neten. A fűtésről jut eszembe Vörösmarty. „Üdvözle fűt, fát, réteket”. Persze, jut még majd másról, más is.

☉ (megtartó) dolog a Zbrojovkával

Szorosan a tárgyhoz tartozik, egy recenzióban fontos ilyeneket említeni, apámnak is volt, nem recenziója, hanem fegyvere, míg le nem adta, egy – azt hiszem: – Zbrojovkája (mi a faszért nem húzza alá ezt a helyesírás-ellenőrzőm?; a faszért-ot bezzeg aláhúzza), egyszer, még kisfiú koromban, engedte is, hogy a kezembe vegyem, de nem bírtam fél kézzel megtartani, olyan nehéz volt. Ha már a húzás, meg az alá: van egy kedvenc Csokonaim, ebben a májkroszofit meg a sobrákot húzza alá: „Senki nem ruházza rám a sobrák nevet, / Faszariságomért huncut aki nevet.”

☉ (túl direkt) dolog a fölfogással

Nevet adjunk a berettásnak: tartható. Ezt a könyvet meg bírom tartani, fél kézzel is, pedig nehéz. Nem súlyra persze, hanem mondani-jának való-jára, már ha lehet ilyet mérni. Miért ne lehetne? A lektűrre mondják, hogy könnyű olvasmány. Hát ez ha akarom, könnyű, 'megértelektűr', ha akarom nehéz, az (is) benne a jó. Fölfogás kérdése. Ha akarom, fölfogom. Hónom alá, vagy bal kezembe, szaunába menet (fontos a szauna), bal kéznél legyen Tapolcáig (fontos a Tapolca). Ebédelni is magammal viszem, ma a Megyeházán (fontos a Megyeháza) ebédeltem, magammal vittem. Fontos persze, hogy a balomon. Sólet közben berettáztam. Le is sóletoztam, ezt a részt, „A pornográfáról”: „A tévé képernyőjét a monitor váltotta föl, az irodákban az íróasztal alá, a szőnyegre rejszolunk. (Ezt ki kéne húzni. Túl direkt.)” Igen, ott van a babszem-maradvány, pont ezen. (Ezt ki kéne húzni. Túl direkt.) Fontos a fölfogás, ugye mondtam.

☉ (szeles) dolog a lektúrral

Tehát, ha akarom, fölfogom, mondjuk nehéznek, ha akarom, mondjuk könnyűnek. Találtatik benne súlyos mondani- és ennivaló. Nem csak most már, hogy a bab is. Ha akarom „lektúr”, ha akarom, számot tart ’művészi értékre’. „Sok világ van alattam, fölöttem”, mondta a szögedi. Ha akarom, fölfogom a nyaralóig, a nyaralóban, ahol most nem kell fűteni, nyár van, következésképp. Szoktam így, fölfogni. A szaunában nehezen megy, a fölfogás, ott a szerzősége fő a fejem. Ott a bejárat mellett ki van írva, hogy sajtóterméket nem vihet be az ember. A könyvtermék nincs megtiltva, mégsem akartam, a babozás után, még csöpögtetni is, hát hogy nézne az ki. Ja, a *Berettás könyv* berettául néz ki. Van egy beretta a címlapon. Ha a Keletiben árulják, nem a berettát, vagy a címlapot, hanem a berettás cím-lapos (ha-ha, ha rossz lenne a cím, most jól jönne ez) könyvet, ezért is sokan megveszik. Ahol pisztoly van, ott fogyás van: „volt találkozásunk / Híd karfáján és pisztoly csövén”, ha már juhászgyuláztunk. Szóval vinnék bár, a népek, a könyvet, a Keletiből is.

☉ (érdekes) dolog a szerzőséggel

Közös könyv, amely konkrétan nem árulja el, hogy melyik írásnak ki a szerzője. Egyértelműnek tűnő utalásokat tesz-tehet, melyből akár egyértelmű következtések is levonhatók. Pl.: a Péterfi András által írt *Előhang* címe normál, szövegteste dőlt betűs, a Benedek Szabolcs által jegyzett *Utószó* címe dőlt, szövegteste álló betűs, s az egyes – a szerzőség tekintetében (nem minden kétséget kizáróan, de feltehetően és érezhetően is) egymást váltogató – írások hasonló módon tipografizáltak. (A logikás rendőrviccek ilyesmiről szólnak. Attilául: „A líra: logika; / de nem tudomány.”)

☉ (érdektelen) dolog a szerzőséggel

De ez logikául utalhat akár ugyanennek az ellenkezőjére is: hiszen egyiket sem, másikat sem támasztja alá semmilyen konkrét ’hivatkozás’. Hacsak az nem, hogy a szerzőket ismerő olvasó számára nyilvánvaló, hogy ki milyen zenét hallgat, házastársától melyikük vált el, ki lakott közülük 18 éves koráig Szolnokon, kinek volt szódásüveg-szemüvege. Adott egy téma, melyről – hangsúlyozom: valószínűleg – mindketten, felváltva írnak.

☉ (egyedi) dolog a közösséggel

Többek között közös bennük, hogy fiúk, nem igazán kedvelik a kortárs költészetet, ellenben a Neoton famíliával jól elvannak, s hogy a hátsó borító található fotón nem kazánnak látszó tárgy van a kezükben.

☺ (gyümölcsöző) dolog a dőléssel meg az állással

DÓLT elsőre líraibbnak, elvben esszéesebbnek, ÁLLÓ prózaibbnak, elevenen „eszesebb”-nek, bölcse(lkedő)bbnek tűnik. Másodjára is. Sőt, ha folyamatosan olvasom a könyvet, a tűnés sokadszorra is ez. DÓLT e szerkesztés linearitásában többnyire megkapó líratöltéssel dúsitott prózavers-szerű kisesszéekkel jön, ÁLLÓ töprengő-elmélkedő, finoman didaktikus értekezésekkel. Nem meglepő módon, ha egyszer a kötet páros oldalait, azaz kizárólag DÓLT-et, vagy a páratlan oldalakat, azaz kizárólag ÁLLÓ műveit olvasom egymásutánban, megerőszakolva az egyenközűséget, ez a „jövés” fölhangosodva hallik. Máskor meg épp halkulva. Ezért is izgalmasabb a paralel szerkesztés: gyümölcsözőbb őket felváltva olvasni ugyanarról a témáról, így az egymástól hol homlokegyenest eltérő, hol össze-összejátszó ’témakidolgozások’ egyszerre teszik olvasmányossá, szórakoztatóvá és „mélyenszántóvá” is a művet. Ez egy szép dolgozatba illő mondat volt – mondtam már, hogy a lektűr, meg az irodalom magasa.

☺ (szemrevaló) dolog a vasárnap

Ha már a gyümölcsözés, meg a szántás: pór módján mondhatom, hogy vasárnap nevű napról ritkán olvasni ily szemrevalót: „Hajlamosak vagyunk nem észrevenni, hogy a vasárnap a sírszagú hétfő eseménytelen előszobája. A legokosabb lenne átírni a naptárban mondjuk keddek, és bemenni dolgozni. [...] Az egyik legjobb, ősi fegyver a reggeltől estig tartó döglés, lehetőleg szexszel fűszerezve – de legalább tévével, édességgel, kávéval és cigivel –, este pedig egy-két kedves vendég, akikkel nem kell sokat törődni, de segítenek oldani a jeges ürességet. Semmi esetre se mi menjünk látogatóba, mert az általában szintén öngyilkos hangulatba kerget majd minket.” – írja DÓLT. Pollack Mihályról, meg a vasárnapról: Attila, midőn megáll a Pollack-tervezte Nemzeti (Múzeum) előtt, örömeiben imígyen szóla: „Bor, téged vasárnapollak.”

☺ (vesevelős) dolog a témaválasztással

Sokhelyütt tudni lehet, mert mint a fényben lebegő ’pór’, ráesőfényben kiviláglik, melyik témát melyikük vetette fel. (A pénz bizonyára nem veti föl sem őket, sem a kiadót, vékony kartonált kötésben jön a beretta. De a buszozást jól bírja, a sólettel is elvan.) Ahol DÓLT hozott formájánál lényegesen „líraibb”, ott ÁLLÓ nem filozofál oly vesévelősen – és fordítva. ÁLLÓ – szörnyű, de kihagyhatatlan zavarral: – a neki nem fekvő témákat hajlamos elintézni egy-két hányavetin odavetett mondattal. DÓLT, ha nem kedvére

való a tárgyalandó ügy, 'mindössze' visszafogottabban lírizál, vagy szimplán csak cinikus: ő az, aki határozottabban akarja és/vagy tudja takargatni, hogy nem övé a témaötlet. Pl.: ÁLLÓ „A kameraállások váltogatásáról” foghegyről mindössze azt mondja: „Majd ha egyszer filmezésre adom a fejem, kitálalom, mit jelent. Addig viszont nem szeretnék hülyeségeket mondani.”; DÓLT „A gombfociról”, ahogy szarkazmusát nem titkolva próbál erőt venni magán: „Szerintem ellenállhatatlanul bájos, amikor meglett férfiak táblázatba rendezik gombfocicsapataik eredményeit, és izgatottan szaladgálnak a gombokkal megrakott asztal körül.”

☉ (sziszegős) dolog az istenről meg a botról

Fölszisszenek, milyen szép, amit az „Arról, hogy Isten néha bottal ver”-ben művelnek (pl.: DÓLT: „Néha pedig sárga pénzutralványokkal és narancsbőrös seggekkel. De leginkább nincs jelen, és – számos más haverunkhoz hasonlóan – főleg ez teszi érdekessé.”), vagy „Az elveszett otthon utáni sóvárgásról” szóló opuszban (pl. ÁLLÓ: „Szolnokot nem vesztettem el, én döntöttem úgy, hogy otthagynom. A sóvárgás is alábbhagyott. Mostanában ott vagyok otthon, ahol Te vagy, úgyhogy elkezdtem sóvárogni megint.”) Kígyózó sorokban, ilyenekért kéne, hogy álljon a nép, akár a Keletiben is.

☉ (komolytalan) dolog az eszembejutásról

Elő-előfordul, hogy ÁLLÓ magához nem méltó szólamokban ír: „Kevés jobb érzés van annál – ha van egyáltalán –, mint amikor a férfiember a legszentebb női szentélybe (legyek direkt:) ürit. Imádom. Bizonyára ti is.” („Az óvszertelenségbe vetett hitről”. És itt most fokozottan nem arról van szó, hogy ebből nem derül ki, hogy az írónak melyik a szent, a szentebb és a legszentebb női szentély: a szájluk, a segglyuk vagy a vulvaluk. (Zalán a *Papírváros* második részében a „rendesebb kielégülésről” írván nőben történő magelhagyást hoz szóba: lám, mily finomságokkal gazdagítható az ürités tárháza.) Az a baj, hogy a – sok szentezés miatt is csúnya – „legszentebb női szentély” frázisa miatt válhat fájdalmasan egy-értelművé, hogy miről van szó – vagy miről akar-lyuk, hogy mélyen szó legyen. Tetejébe sajnos a „bizonyára ti is” bizalmassága abszolút lyuk-idegen itt. (Meg máshol is. A lyukról jön ide Petőcz szép szava *A titkos szeretőből*: lyuksógor. Sajna most is ilyen eszembejutós vagyok.) Mindjárt más, amikor „A nők elsárkárcányosodásáról”-ban azt írja: „Különbözőek vagyunk, akár az égen a csillagok. Ahogy Önöknek tetszik, uraim.” (Istenem, de jó, hogy vannak ezek a csillagok, mennyi mindent lehet hozzájuk hasonlítani. Kéne egy

magyar-líracsillag, csillag-líramagyar szótár. Első javasolt szócikk: „Péterfi-Benedek az angol”, aki a szeméremdombra ment föl, de a Sam Araim hegyről jött le.)

☉ (komoly) dolog a szőrözéssel

Volt szemérem, most jöjjön a szőrözés: bizonyára nincs sok 'utómunka' az ÁLLÓ-szövegeken. Nem tudni pl. miért hagyja el ebben a mondatban a határozott névelőt: „Legyünk szelídek, mert a világ vad, és ha őrizni akarunk valamit emberi mivoltunkból, annak a szelídség egyik mérföldköve” – pedig ennek, mivel az „Arról hogy miért legyünk szelídek” egymondatos, velős leírásáról van szó, annak az egy mondatnak halálpontosa(bba)n kellene hangoznia. Igen, a szelídség után hiányzik „az” – mint most innen. Onnan tudom, vagy onnan nem, hogy a *Füves könyv*ben az ilyesmik is pontosak.

☉ (első komoly) dolog a füvesről is

Ja igen, a *Füves könyv*. DÓLT *Előhangjában* és ÁLLÓ *Utószavában* is nevesített ez a Márai mű, mely a *Berettás könyv* „ihlető forrásául” szolgált. Precíz, szép kifejezés: ihlető forrásául. Nem egyszerűen *az* ihlető könyvről, vagy *az ihlető* könyvről van szó, hanem (át)tételesen is jelezve: a forrás-műről. Aki ismeri ezt az alapművet, annak ehelyütt szükségtelen 'hasonlítgatni', aki meg nem ismeri, annak egyenesen felesleges. A lektőrök zabálói között feltételezhetően többen lesznek olyanok, akik éppen a *Berettás*-nak köszönhetően néznek utána a *Füves*-nek. S persze sokan lesznek olyanok, akik ennek köszönhetően veszik elő azt újra, vagy legalább fölébred bennük a vágy, hogy a közeljövőben elővegyék. Persze, ha az 'elsőolvasók' valami nagyon hasonlót várnak, csalódní fognak.

☉ (második komoly) dolog a füvesről is

A *Füves* könyvet a *Berettás könyv* után megismerőkben talán csak annyi analógia ébred, hogy ÁLLÓ az, aki (Márai-)modorosabb, DÓLT sokkalta lazábbra veszi a figurát, 'ránézésre' majdhogynem csak az átörökített formai keretet „költi tele”. A „Márai-modort” az átlagnál behatóbban ismerők ÁLLÓ írásaiban találnak számos kézenfekvő, érdekes, faggatható, továbbgondolható Márai-nyomokat, DÓLT-ében kevésbé konkrét, ám annál izgalmasabb áthallásokat. Nem tudni, hogy az a finom remiszcencia-háló, amely kitapinthatóvá válik DÓLT írásaiban, a sok Márai-olvasás következménye-e, avagy valamiféle 'otthonról hozott' (mondjuk úgy: ön-kéntelen) intelligencia eredményezi. Gyaníthatóan az utóbbi:

DÓLT (előnyére is!) sokkalta ösztönösebb, mint szerzőtársa. Az, ami ÁLLÓ írásművészetében érezhetően már 'beállt', jellegzetesen mechanizálódott (pl. az olvashatóság „tart-hatósága”, a spontán gördülékenység „elől-járósága”), az DÓLT-nél jóval esetlegesebben (hogy kapkodóbban-e?, nem tudom, de hogy kevésbé összefogottan, az bizonyos) van jelen.

☉ (első és utolsó komolytalan) dolog a füvesről is

A Márai-kutató irodalmi muzeológusok kézlegyintenek: körükben ez nem lesz hivatkozási alapja a Márai-hatástörténetnek. De ez kit érdekkel? Ezek a fiúk nem Máraihoz, hanem magukhoz akartak többet adni. És azokhoz az olvasókhöz, akikhez eljut a könyvük. Szorítok nekik, hogy minél többekhez. Márminthogy, jusson el. Nem a dolog, hanem a könyv. (T)árazzuk be: csak 1480 Ft.

☉ (jó-ságos) dolog

Sehogy nem jön ide, és szerencsére ennek sincs semmi köze az egészhez: az 1480-ról is eszembe kellett hogy jusson valami. Igaz, nem beretta, de Benigna (leendő anyukák és apukák, ez a női név [jóságos, jóakaró] ma is benne van a Magyar Utónévkönyvben!), aki ebben az esztendőben kötött házasságot Kinizsi Pállal. Ha már az évek: ezt '88-ban jegyeztem meg, mikor gyermekirodalomból kollokváltam. A *Berettás könyv* nem lesz gyermekirodalom, de Benignás, mint jó-ságos, igen. Kinizsiből sör lett, Berettából könyv. Egészségünkre.

(Péterfi András–Benedek Szabolcs: *Berettás könyv*, Budapest, 2001, 202 oldal, 1480 Ft)

EGY BRIDZSPARTI A PURGATÓRIUMBAN

Jóllehet egy szerzőről, illetve egy szerzői életműről készült monográfia értékelése kapcsán nem okvetlenül az adott könyv műfajának eldöntése számít az elsődleges feladatnak, Kelecsényi László Ottlik-monográfiája esetében azonban a műfaji labilitás és szinkretizmus olyan módszertani kérdéseket vet fel, amelyek alapvetően érintik az elemzett művek megközelítésének és értékelésének módjait, s ilyenformán magyarázatul szolgálhatnak a könyvben megrajzolt Ottlik-portré kontúrjaira és az életmű aktuális recepciótörténeti helyzetéről adott áttekintésre vonatkozóan egyaránt. Maga a szerző három műfaji kategória bevonásával próbálja meg elhelyezni művét a tudományos és belletrisztikus műfaji hagyomány rendszerében. Említi a *monográfiát*, amely, véleménye szerint, sorra veszi és rendszerezi a műveket, kimutatja a hagyományba való beágyazottságukat („hatásokra mutat rá”), megvan azonban a veszélye, hogy „múzeumi kegyhellyé változtatja a holt író”. Másodikként az *életrajzot* említi, amely jobb esetben az egyéni létezés esetlegességein túl valamilyen általános tanulságokkal is szolgálhat, utolsóként pedig az utótörténet „regényes nyersanyagáról” esik szó, ami itt nem arra kíván utalni, hogy regénnyel van dolgunk, a szerző egyes elemzői eljárásait figyelembe véve azonban erről a lehetőségről sem feledkezhetünk meg teljesen. Nem mondhatjuk, hogy a könyv Ottlik Géza életrajza, a szerző ahhoz túl nagy teret szentel a szövegek filológiai és intertextuális mutatóinak és a művek értelmezéstörténetének, „regényességet” emlegetni pedig, kifogásként és bókként egyaránt, csak itt-ott, némely tisztázatlan (életrajzi vagy konkrét szöveghelyeket érintő) részlet kapcsán volna indokolt. A könyv alcíme szintén a biografikus és a textuális szempont ellentmondó feszültségében olvasódik, hisz az „életei” utalhat egyrészt a „regényes” utóélet (befogadástörténet) egyes szakaszaira, az elhallgat(tat)ás, a kritikátlan bálványozás és a rosszindulatú elmarasztalás egymást követő periódusaiban bekövetkezett „pokolraszállásokra” és ismételt „feltámadásokra”, másrészt pedig – noha a könyvet elolvasva ez kevésbé valószínű – az életrajz megírásához fűződő metodológiai kétely is kiolvasható

belőle (alternatív életrajzok). Érdeemes tehát az említett három műfaji meghatározás mentén jellemezni a könyvet, szembesítve az Ottlik-filológia eddigi eredményeivel.

Szegedy-Maszák Mihály már csupán csak egy függelék erejéig térhetett ki az időközben hozzáférhetővé vált Ottlik-hagyatéokra, a művek értését tekintve azonban ez számára nem járt különösebb változással: „lényegében nem változtatta meg az életműről korábban kialakult véleményemet”¹. Kelecsényi László már olyan szövegek birtokában írhatta meg monográfiáját, amelyek korábban nem voltak hozzáférhetőek. Kérdés, hogy ez a tény mennyiben járul(hat) hozzá az eddigi Ottlik-értés(ek) átrendeződéséhez. Már csak azért is indokolt hermeneutikai követelményekkel fellépni a könyvvel kapcsolatban, mivel ezt maga a szerző is szorgalmazza: „Nekünk, olvasóinak is meg kell tanulnunk az ő lapjai köztött járni, *szövegeit értelmezni és megérteni*” (Kiemelés: B. K.). Ha röviden áttekintjük azokat az életrajzi és filológiai adalékokat, amelyekkel Kelecsényi szolgál, a kérdésre nem adhatunk megnyugtatóan igenlő választ. Megmaradnak a tényfeltáró aprómunka dokumentatív, az interpretációt tekintve inproduktív hozadékának az olyan adatok, hogy Ottlik már 12 éves korában írógépet szeretett volna, hogy a tanári jegyzőkönyvek alapján „közepes tehetségű” diák volt), hogy 1944–45-ben egy hatlövetű Smith and Wesson-ja volt, hogy a „mély, belső lelki összetartozásról árulkodó levelezésük tanúsága szerint” a szerelemnél „sokkal erősebb kötelékek fűzték össze őket” – ti. Ottlik Gézát és Debreczeni Gyöngyit, hogy első otthonuk a Pasaréten, a Riadó utca 2/C számú kétemeletes villában volt, hogy az *Iskola a határon*ban szereplő latin nyelvű idézet² a Római levélből egy kőszegi ház (Jurisics tér 7.) homlokzati kőpárkányán található, illetve az olyan írásos dokumentumoknak sincs különösebb jelentőségük az értelmezésemélet szempontjából, mint Ottlik sportkörü naplója és atlétikai eredményeket összegző jegyzetei, nem beszélve feleségének háztartási feljegyzéseiről. A recepció szempontjából már valamivel érdekesebbek és izgalmasabbak, bár jelentőségüket azért mégsem becsülném túl, az olyan források, amelyeknek köze van a művek (szöveg)genéziséhez. Kiderül például, hogy Ottlik anyjának 1924. január 29-én kelt egyik levelét beépítette a Budába, megismerhetjük az *Iskola a határon* címverzióit, a Dickens *Örökösök* című regényéhez írott fordítói jegyzetek struktúrája Kelecsényi szerint az *Iskola* „Mutatóját”³ vetíti előre, olvasható továbbá a könyvben az orosz fordítóhoz intézett levélnek az a részlete, melyben Ottlik a már említett bibliai idézetet magyarázza, mint ahogy Ottliknak a magyar irodalomról adott elgondolkoztató ranglistája is, amelyet egyik feljegyzése őrzött meg. A pályakezdet meghatározása

szempontjából már fontosabb az a tény, hogy 1933. január 19-én jelent meg Ottlik első újságcikke, és hogy az 1942 és 1947 közt született publicisztikai írásainak nagy részét beemelte a *Próza* című kötetébe. Kelecsényi, Szegedy-Maszákhoz hasonlóan, említést tesz Ottliknak három sikertelen színdarabjáról és három regénytöredékéről, hozzátéve még azt, hogy 1947-ben Ottlikban egy folytatásos regény ötlete is felmerült (a forrást, ami alapján ezt állítja, sajnos nem közli). Inkább csak derűs életrajzi csemege az a két adat, melyek szerint Ottlik magyar–francia–matematika szakra szeretett volna beiratkozni az egyetemre, de mivel ilyen kombinációra nem volt lehetőség, lobbanékony természetére jellemző gesztussal kihúzta a magyart és a franciát, s így lett matematikus, illetve, hogy mikor első angol irodalomra vonatkozó fordítói megbízatását kapta, nem igazán tudott angolul, közben tanult meg. A felkutatott szövegforrásokból levont következtetések olykor meglehetősen meredeknek, merésznek tűnnek, nemegyszer azért, mert nehezen bizonyíthatóak. Árulkodó e tekintetben a szóválasztás is (A kiemelések: B. K.): „A szerelem, a nő, a testiség nem sokat jelentett Ottlik hőseinek, mert – *joggal gyaníthatjuk* – nem sokat jelenthetett alkotójuknak sem”; „...az az érdekes ebben az üzenetben, hogy Ottlik már ismerte, és a *szavaiból kicsengően sejthető*, hogy valamelyest bensőséges kapcsolatban állt Debreczeni Gyöngyivel”; „*Alapos okunk van feltételezni*, hogy Fül Zsiga maga szerző”; „...*talán nem légből kapott belemagyarázás*, hogy az 1965-ben forgatott Szegénylegények múlt században játszódó parabolájába Jancsó Miklós Ottlik-élménye is belejátszott”. Az előbbi példákhoz hasonló, amikor egy publikálatlan írásába Ottlik korabeli félelemérzését olvassa bele („Félelmét *pontosan mutatja...*”), amikor egy életrajzi ténnyel magyarázza a *Buda* fogantatását (kiadói szerződés) és kezdőmondatát (1958-as költözés Budára), illetve amikor „túlfinomított” fogalmazásban próbálja hitelessé tenni a szerzői szándékkal implicit módon azonosított egyéni olvasatát. Az *Iskola...* címéről írja: „Azért abban is *van*, hacsak egy *aprócska, rejtett* utalás. Egy *picike* célzás Trianonra. Annyira *rejtett*, hogy *alig észrevehető*. *Finom* utalás a tényre, hogy Kőszeg szabad királyi városa a század húszas éveire határvárossá lett.” Nem teljesen világos továbbá, milyen okból kapcsolja össze a szerző azt a tényt, hogy Ottlik Géza nem lehetett jelen édesanyja halálos ágyánál egy cédulára írt feljegyzéssel, amely a *Továbbélők* kéziratlapjai között őrződött meg. Milyen összefüggést lát a szöveg és a biográfiai adat között? Referenciálist vagy metaforikust? Inkább a fiktív, regényszerű megjelenítés kategóriájába sorolható Kelecsényinek az az eljárása, hogy a múlt valamely tisztázatlan, feltáratlan összefüggését „egyéni leleményét” is latba vetve „világítsa meg”. Ez történik, amikor József Attilának *Osztás után* című szonettje kapcsán

gondolkodik el azon, vajon Ottlik ismerte-e a költő ominózus versét, és az vajon hathatott-e rá, illetve, hogy találkozhattak-e egymással. Kemény dió, már csak azért is, hogy az ilyen jellegű „hatásvadász” kérdéssel nem juthat tovább a feltételezések, a kevés meggyőző erővel bíró közvetett bizonyítékok körén, s gyakran torkollik olyan „fantáziákba”, mint amilyen József Attila és Ottlik Géza találkozásának „így is történhetett”-szerű rekonstrukciója. Meglehetősen kérdéses, vajon elbírja-e egy, a forrásoknak, tényeknek, adatoknak kitüntetett figyelmet szentelő monográfia a „mi lett volna, ha” gondolatával eljátszó imaginatív játékokat. Egy „regényes(ített) életrajz” talán. Esetleg. Ez is a könyv azon ellentmondásai közé tartozik, amelyek a műfaji ingadozásból vezethetők le. Messze meggyőzőbb a szerző argumentációja akkor, amikor megmarad az igazolható adatok, a rendelkezésre álló dokumentumok szintjén („Nézzük a csupasz tényeket.”). Így képes magabiztosan cáfolni az *Iskolát* ért, inkább csak rosszindulatú találgatásokon alapuló plágiumvádakat. Kimutatja, hogy már a 30-as évek végén (tehát még Örley István életében) egy félbehagyott regénytöredékben („*Délután csöpögni kezdett az eső...*”-kezdetűben) felbukkan a talált kézirat motívuma, amelynek aztán a *Továbbélők*ben Szabek Miklós, az *Iskolában* pedig Medve Gábor lesz a „szerzője”. Kevésbé valószínű tehát, hogy a Medve-kéziratot Örley Istvántól kapta volna Ottlik. Ezt azóta már mind a kéziratok különböző átírásait, javításait, ismétlődő helyeit figyelő filológiai dolgozatok⁴, mind az életműben megfigyelhető regényepoétikai következetességet és folytonosságot kimutató elemzések⁵, kritikák⁶ is megerősítették.

*

Több új szemponttal szolgálnak az Ottlik-olvasás számára azok a szerző által felvetett irodalmi és művészetközi szempontok, melyek újabb kontextusokat rendelnek hozzá az életmű szövegtörzséhez, így módon is gazdagítva a lehetséges értelmezési irányok eddig sem szűk skáláját. Ezért is érthetetlen a Szegedy-Maszák monográfiájával kapcsolatban megfogalmazódó kritika: „Minduntalan világirodalmi kitekintésekkel bátyázza körül, mintha Ottlik főművét Musil, Gide, Faulkner és mások prózájából kellene megértenünk, nem pedig *önmagából*” (Kiemelés: B. K.). Nem csak egy mérsékelt intertextualitás-elmélet nézőpontjából tekintve, hanem az olvasói-értelmezői empiriára hivatkozva sem állítható, hogy bármilyen művet „önmagából” értünk meg, minden szövegek közötti kapcsolatra, illetve korábbi művészi-recepciós tapasztalatra való tekintet nélkül. Ez a tétel nem is igazán szorul különösebb bizonyításra. Kelecsényi elemzései is ezt támasztják

alá. Ottlik első monográfusához hasonlóan ő is más szerzők műveivel párhuzamot vonva keresi a lehetséges kapcsolódási pontokat Ottlik és a magyar irodalom, illetve a világirodalom között. A korábban már felmerült, illetve a gyermek- és kamaszkor ábrázolásán keresztül evidensebbnek ható műveken kívül (*Törless iskolévei*, *A Flocsek bukása*, *Niczky növendék*, *Zendülők*, *A legyek ura*, *Szélvihar Jamaicában*, *A tizenöt éves kapitány*, *A város és a kutyák*, *Vásott kölykök*) új távlatokat nyithatnak az interpretáció számára a monográfus olyan felvetései, amelyek Ottlik egy-egy művét eddig elfeledett, vagy kevésbé hangsúlyozott művekkel léptetik dialógusba. Ilyen például azoknak a magyar regényeknek a sora, amelyek a katonaelet különböző szempontú ábrázolását nyújtják, mégha az *Iskolához* nem is mérhető színvonalon (Bóka László: *Alázatosan jelentem*, Soós László: *Febér pázsit*, Birkás Endre: *Elfelejtett emberek*, Mensáros Zoltán: *Böjti szél*). Külön kiemelném Kelecsényi indítványát Ottlik Géza: *Minden megvan* (1968) és Rónay György: *Parendowski és Eliza* (1971) című elbeszélésének együtt-olvasására. Kár, hogy ő maga ezt egy gunyoros gesztussal hárítja el: „A két elbeszélés párhuzamos olvasása érdekes tanulságokkal szolgálhat a manapság divatos intertextológiai kutatásnak. Mégsem szeretnék túlzottan messzemenő következtetéseket levonni belőlük.” Evelyn Waugh *Jámbor pálya* és Claude Simone *Történet* című regények újabb komparatív lehetőségeket jelenthetnek az Ottlik-recepció számára, noha az utóbbi mű adekvát és produktív összehasonlítása melletti érvek („Simone ugyanúgy szétzilálja a hagyományos történetmondást, mint a *Buda*, ifjabb korában [Ottlikhoz hasonlóan – B. K.] igencsak kacérkodott a festészettel, s elég későn döntött úgy, hogy inkább az írásnak szenteli életét.”), számomra legalábbis, véletlenszerűnek és esetlegesnek tűnnek. Újszerű, ahogy a szerző az Ottlik-művek egy-egy aspektusát, illetve a művek befogadástörténetének jellegzetes mozzanatait filmtörténetből vett példákkal hozza összefüggésbe. Ígéretesnek mondható az *Iskola* és Tarkovszkij *Tükör* című filmjének összevetése az emlékezéstechnika szempontjából – egy részletesebb elemzés keretében. Az Ottlik-próza további interszemiotikai kapcsolataihoz tartozik az irodalom és a bridzs közötti viszony. Ennek Kelecsényi László nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint az íróval foglalkozó más kritikusok és irodalomtörténészek. Az időközben magyarra is lefordított bridzs-könyvre (*Kalandos hajózás a bridzs ismeretlen vizein*, Európa, 1997), valamint az író, leosztásokat és a partik menetét rögzítő feljegyzéseire támaszkodva állítja, hogy Ottlik számára nem „magasrendű hobbiról” volt szó, hanem „az életművet kísérő, azt szervesen közrefogó, etikai

indíttatású játékszempléletről”. Olyan játéknak tekintette, amely „modellezi az életet”; a monográfus számára pedig az olvasás allegóriájaként is funkcionálhat: „Medve kézírata az asztal, Bébé a felvevő, Szeredy az ellenoldalon ül, s ki más is lehetne a negyedik játékos, mint maga az olvasó.”

*

A filológiai adatok ténszerűsége, az életrajzi mozzanatok helyenkénti élményszerű cselekményesítése és a szövegeket társító-viszonyító műveletek tárgyilagossága mellett nem válik a könyv előnyére az a gunyoros, ironikus, szarkasztikus hangnem, amelyet a szerző az irodalomelmélettel és a magyar posztmodern prózával szemben gyakorol. Nem a vita, az egyetnem-értés jogát vonom kétségbe, hisz a kilencvenes években az *Alföld* és a *Jelenkor* lapjain több polemikus írás is megjelent a kritika különböző (értelmező) nyelvei közti viszonyról, leegyszerűsítve az ún. „tudományos” és az „összestöbbi”⁷ kritika előfeltevéseiről, kompetenciáiról, céljairól, illetve az esszé műfajáról. Ezek a viták olyan kontextusokat is kijelöltek, amelyek, esetleg, Kelecsényi Lászlónak is lehetővé tették volna, hogy az elhangzott pro és kontra vélemények figyelembe vételével foglaljon állást. Nem tartom ugyanis korrektnek a bírálat argumentációjának egyoldalúságát, azt, hogy csupán a saját véleményét is – közvetve vagy közvetlenül – igazoló írásokból idéz, azokat parafrázálja, az ellentétes oldal érveit, megállapításait szinte teljesen mellőzi, vagy jobb (?) esetben néhány ironikusan megfejtelt kommentáló mondat gyűrűjében „hatástalanítja”. Az általa elmondottakhoz azért nem lehet érdemben hozzászólni, mivel a szerző anonim módon (konkrét nevek és címek említése nélkül), megtévesztően általánosítva „írja le” a „sápasztó teóriák”-at ismerő és alkalmazó kritikusok, irodalomtörténészek – Kelecsényi megfogalmazásában „fölösleges okoskodók” – tevékenységét. Ez pedig már csak a kritikai-értelmezői közösségek differenciáltsága okán sem felel meg a valóságnak. A posztmodernről adott „összefoglalása” – ugyanezen okokból – elnagyolt, megtévesztő. Nélkülöz minden hivatkozást – azóta alapvetőnek mondható – filozófiai, szociológiai, politológiai, esztétikai, irodalomelméleti és művészeti munkákra. Nem arról van szó, hogy *csak* így, kiterjedt bibliográfia apparátust mozgósítva lehetne írni a posztmodernről, mindenesetre, ha átranzformált, áthasonított formában is, de az ezekből nyert tanulságok be kell, hogy épüljenek egy rövid szintézis igényével fellépő írásba. Itt ezt nem tapasztaltam. Az irányzat művészetfelfogására vonatkozó megállapítása („»Mindenki művész« – ez lett a divatos jelszó. »Minden művészet, amit annak mondanak« – ez vált az esztétika első

és utolsó szabályáva.”) célt téveszt, hisz Marcel Duchamp és irodalmunkban Karinthy Frigyes (*Nibil* című vers) által hirdetett, a dadaizmus radikális elveiből eredeztethető tézisek nehezen mondhatók „posztmodernnek”. A személyiség szövegszerű felfogása korántsem divatos jelenség (az orosz formalisták és a prágai strukturalisták fogalmazták meg először) és nem azonosítható a *narratívával*, mint ahogy a fikció eljárásait vizsgáló-rendszerző narratológiai és kultúrantropológiai kutatások sem „játékelméletek”. A szerzőnek a magyar posztmodern regényről adott jellemzése szintén egyoldalú és némiképp anakronisztikusnak mondható. Úgy tűnik, mintha egy korábbi horizontról, mondjuk a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójáról fogalmazódott volna meg, s nem reflektálna azokra az időközben megjelent történelmi tárgyú és az önéletírás műfajait újraíró regényekre (Márton László, Háy János, Darvasi László, Láng Zsolt, Talamon Alfonz, Garaczi László, Závada Pál művei), amelyek a Kelecsényi és mások által is kifogásolt, hangsúlyozottan önreflexív-metanarratív-areferenciális szerveződésű művek kimerülő poétikájával szemben kínálják fel egy cselekményes-kalandos-történetelvű epika alternatíváját.

*

Zárlatként azt a kérdést szeretném megválaszolni, hogy vajon ez az újabb monográfia mennyiben módosítja az Ottlik-művek eddigi kanonikus rendjét. Jóllehet már egy ideje nem beszélhetünk valamiféle hallgatólagosan elfogadott rangsorról. Nemcsak a *Buda* felemás kritikai fogadtatására gondolhatunk itt, hisz már az *Iskola*, s ezen keresztül az egész életmű centrális helyzetét megkérdőjelező kritika⁸ is íródott, mégha ez, terjedelmi mutatói okán, nem is fogadható el érdemi hozzászólásnak. Kelecsényi László a következőképpen „méri be” az Ottlik-recepció jelenkori állapotát: „Az Ottlik-felejtés éveiben járunk. Életműve most került bele abba a purgatóriumba, melynek lángjai megvilágítják – és eldöntik – a kérdést, vajon látenszen klasszicizálódó (értsd: mindenkoron más és más, megújuló útmutatást adó) vagy apránként másodlagossá váló, pusztán irodalomtörténeti érdekű szerző válik belőle a XXI. században.” A monográfia szerzője a novellák és a *Buda* apológiája mellett talán akkor teszi a legmeglepőbb megállapítást, amikor a *Hajónapló* jelentőségét emeli ki az életműből, szorgalmazva annak újraértékelését: „A *Hajónapló* mondanivalója és szövegének, azaz már a tartalmának összetettsége miatt az életmű egyik csúcsának számít. Ottlik meg tudta valószínűsíteni benne azt a bonyolult szerkezetű, mégis átlátható rendet, amelyet a

Budában is szeretett volna viszontlátni. Az elbeszélés... legalább négy, de inkább öt gondolati réteget mozgat meg és sovány cselekménye... során görget maga előtt.” Azt, hogy az Ottlik-életmű a bálványemelés és rombolás végletes reakciói után sem veszítette el párbeszédképességét, bizonyítja például Tandori Dezső esszéje is, mely a művek teljesen más értékrendjét állítja fel: „Legtökéletesebb műve Ottliknak végsősoron a *Próza*; mert annyit céloz meg... amennyit okvetlen el is tud érni, túl is tud teljesíteni. The Real Ottlik: a *Próza* című könyv. The Essential Ottlik: a *Hajnali háztetők*.”⁹ Vitára indító megállapítások. Kiszámíthatatlan, hogy az eljövendő évek, évtizedek Ottlik-recepciója mennyire igazolja majd őket. Kell viszont látni, hogy tartósan egy olyan mű kanonizációja sem kényszeríthető ki, amelyet erre nem tesz érdemessé saját „hívóereje” a legkülönbözőbb korok értelmezői közösségei számára. Ahogy a tweed-zakós mester mondja: a regény „nyomdai termék, jelek kombinációja fehér papíron, amivel vagy amiből az olvasó csinál valamit. Van... minden könyvnek menthetetlenül egy tartósabb fajta hatása az olvasóra... bizonyos fokig megváltoztatja az életét... Teljességgel kiszámíthatatlan ez a hatása az írásnak, már csak ezért sem törekedhet rá az író szándékosan és tudatosan.”¹⁰

(Kelecsényi László: *A szabadság enyhe mámorja – Ottlik Géza életei*, Budapest, 2000, 321 oldal, 1 490 Ft)

JEGYZETEK

- ¹ Szegedy-Maszák Mihály: *Ottlik Géza*, Pozsony, 1994, 178. oldal
- ² Ennek a bibliai textusnak a hermeneutikai jelentőségét legutóbb Mártonffy Marcell tárgyalta: *Párbuzamosok találkozása – Az „Iskola a határon” biblikus értékeléséhez*. In: Uő: *Folyamatos kezdet*, Pécs, *Jelenkor*, 1999, 279–297. oldal
- ³ Balassa Péter ezt inkább a XVIII–XIX. századi *abbreviatúra* műfaji hagyományával hozza kapcsolatba. In: *A bolgár kalauz*, Budapest, 1996, 178. oldal
- ⁴ Korda Eszter: *Egy kézirat rejtélye és legendája – Ottlik Géza Továbbélők című kisregényéről*, Kortárs, 1999/8. szám, 83–92. oldal
- ⁵ Olasz Sándor: *A Továbbélőktől a Budáig – Ottlik regényszemléletének változásai*, *Irodalomtörténet*, 2001/1. szám, 115–127. oldal
- ⁶ Németh Gábor: *Elefes (Ottlik Géza: Továbbélők)*, *Jelenkor*, 2001/3. szám, 346–350. oldal
- ⁷ Takács József: *Válasz két bírálónak*, *Jelenkor*, 1996/6. szám, 564. oldal
- ⁸ Angyalosi Gergely: *Ezze van az embernek (Ottlik Géza: Buda)*, In: Uő: *Kritikus határmezsgyén*, Debrecen, 1999, 140–147. oldal
- ⁹ Tandori Dezső: *Lassabban, lejjebb, közelebbre (Buda-szövegmetaszetek)*, *Jelenkor*, 2001/3. szám, 342. oldal
- ¹⁰ Ottlik Géza: *Próza*, Budapest, 1980, 207–208. oldal

Oroszlánné Mészáros Ágnes

BACSIK KATALIN ESŐCSEPPEK CÍMŰ
VERSESKÖTETÉRŐL

*„A rímek csengése kibékít,
s ha fájna valami, sírhatok.
Reszkető kezemmel elértem
a fölöttem égő csillagot!”*

(Versírás)

Ars poeticának is beillik a fent idézett négy sor, hiszen az irodalom feladatát határozza meg, s arról tanúskodik, hogy a szerző tisztában van költészetének értékeivel, jelentőségével.

Bacsik Katalin első két gyűjteményét magánereőből bocsátotta közre, s azok visszhangja, pozitív szakmai értékelése, az olvasók érdeklődése, visszajelzései és a tömegkommunikációban megjelent reflexiók adták az impulzust számára, hogy újra jelentkezzen, s válogatást, mintegy költői keresztmetszetet mutasson be eddigi munkáiból.

Így került a kötetbe az 1956 és 2002 között született költeményeinek legjava.

Bacsik Katalin verseinek gondolatiságát erőteljesen befolyásolja, hogy egész életében – máig – az emberi lélek rejtett dimenzióit boncolgatja, és kutatja, keresi a cselekedetek pszichés mozgatórugóit, illetve gyógyírt ajánl a lelki egyensúly felbomlásától szenvedő embertársainak.

Műveiben szeizmográfként, hiteles átéléssel jelzi a világban zajló események mind-nyájunkra gyakorolt hatását: „Fojtogató veszély hullámszik körül, / ténfergünk, alig van egymáshoz közünk...” – írja a *Noé bárkája* című versében, s a *Nagylelkű győztesek*ben így szól: „Tányéraknák lapulnak a mezőn, / gyümölcs sem terem csak szikrázó harag...” A kötet címadó versében pedig együttérzésének ad hangot: „Merénylet, pusztulás, aknák robbanása, / a nyughatatlan vér torzszülöttje / nekem már nem árthat, / de mégis féltőn figyelem / az elüldözött páriákat...”

Mély aggodalommal szemléli az emberiség önpusztító megnyilvánulásait, és humanitással megáldott lényként félti a jövőt. „Távolból érzem a biztos meleget, / amikor csöndben együtt ült a család, / könyveket forgatva el sem képzeltük, / hogy jöhet még bomba, aknarobbanás.” (*Őszi rettegés*)

A média minden kegyetlenséget karnyújtásnyira hoz, s napjaink rémisztő valósága növeli bennünk – és a költőben – a bizonytalanságot, a rettegést. Földrésznyi távolságokat küzd le a tömegkommunikáció, s a szörnyűségek, háborúk, terrortámadások „részesévé”, szemtanújává avat. Ezeknek a traumáknak a feldolgozása is szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a föld teremtményeit. Bacsik Katalin úgy védekezik, hogy kiírja magából az elborzasztó élményeket, ezzel figyelmeztet, és egyúttal felold. Azt gondolom, hogy verseinek olvasójában ugyanezeket az érzéseket kelti, s ez a költészet lényege.

*A természetbe vágyom vissza,
ahol gyöngéden simogat
a lehajló barkaág,
az erdő az otthonom, a hazám!
Oda menekülök, ahol érzem
a fenyők gyantaillatát.*

Írja az *Esőcseppekben* – Rousseau által biztatottan – a sok gonoszság láttán.

Ám az ember mégsem vonulhat ki a zajos világból, dolgozni, küszködni, hadakozni kell! Az enyhét adó természeti környezet nem lehet mindenre vigasz. A kételyek, a kérdések újra és újra felmerülnek.

A magányról, az ember önmagára utaltságáról vallanak a következő sorok: „csak befelé akarok nézni”, „penészes barlangban ülök / magamban”, „csöndes szomorúság leng körül”, „már csak emlékeimnek vagyok mezíten foglya”, „embert kerestem, de nem találtam.”

A belső vívódás filozofikus mélységű kifejeződését veti papírra *Idegenség* című költeményében: „Valami fagyos idegenség / fészkelődött a mellkasomba... / Idegen tőlem ez az önvereség, / megszigonyoz a süvítő félelem, / de a belső erő féken tart, / s a közömbösség nyirkos árkából / kiásom magam.”

Rezignált bölcsességgel fogalmazta meg *Sakktábla* című versét. „Életünk olyan, mint a sakktábla, / fekete kockájú, kopott járda, / – szimultán játék. / A megoldást gondosan keresve / fabábukat szorítunk kezünkbe, / és sorra elvesztünk minden játszmat. / – Legalább egy dicső pattra várnánk!”

De az első fejezet utolsó munkájában, a *Híd* címűben kifejezésre juttatott gondolataival ismét talál megbékélést és megoldást: „Egy pillantás diadalt ígér, / zaklatott esténken elkísér. / A jó szó melegen átkarol, / lassuló szívedre ráhajol.”

A *Visszatekintés* című vers soraiból is – bár a nehéz idők történelmi távlatú pásztázása – a bizakodó végkicsengés jelent maradandó élményt.

A személyes líra fontos darabjai is helyet kaptak a kötetben. A bátyja emlékére írott *Az utolsó mondat*, az édesanyját idéző különös *Álom az állomás*, s a veszélyes folyóval való találkozását megéneklő *Óda a Tiszához* példái ennek.

*

• *Bűvös hálóban* elnevezéssel közli költeményeinek második csoportját a kötetben. A szerelem megkapó reflexióit olvashatjuk – természetesen módon – többnyire az 1960-as, 70-es évekből. Néhány szemelvény felidézésével képet kaphatunk Bacsik Katalin emocionális életének mondatokba foglalt manifesztálódásáról. Idézet a *Telefon* című költeményéből: „Fülemhez ért a hangod... / S körülölelt, mint a meleg dallam, / kapkodva szedtem a levegőt, / és szívem ritmusán már nem volt hatalmam.” A *Tedd homlokomra a kezéd!* című versében pedig így fogalmaz: „Szeretve védj törékeny álmaim, / mint féltő gyermek az üveggolyót, / mint ölelő part a zúgó folyót! / Szeretve óvjad fogyó napjaim, / mint napfény az őszülő kerteket, / boríts rám elvarázsolt perceket!”

Vonzalom és odaadás, ragaszkodás és kifinomult vágy, a másikhoz tartozás kötelékének szüksége hatja át szavakba öntött kitárulkozását.

*

Harmincnégy vers képezi a harmadik fejezetet, s a címadó költemény, a *Kharón csónakján* valódi számvetés: „Letűnt éveimre gondolok, / és egyre jobban hiszem, hogy / az ember csak úgy mehet el, / ha számadást készít, / és önmagára lel. / A mindenségben csak porszem lehetek, / de ha mások felé nyújtom a kezemet / villanó pillantások kísérnek, / mosolyok gördülnek elém / és vigyázva vezetnek.”

Tapasztalatai szerint az ember védtelenül, magára maradottan, egyedül él a világban, s fogódzókat keres. Az irigység, az igazságtalanság, az eszmék változékonysága azonban elbizonytalanítja. S ha mégsem leli meg a támaszt, a segítséget akkor menekülésre szánja magát. „El, el, el innen a városból, / itt rám dőlnek az omlatag falak, / itt hegyes karóként döfnek át / idegen, elhibázott szavak!” (*Menekülés*)

Az elszámolást a külső, fizikai állapotában is jelenlévő világgal megteszi, de tanultságából merítkezve a transzcendentális területekre is eljut, s a lélek kínjait, legbensőbb valóját is feltárva vall kételyeiről, vívódásairól: „A lélek rojtjai messzire nyúlnak, / senki sem szőhet belőle újat. / Csomókba tekerve / kúsznak a kezekre, / és zuhogó vízesésbe húznak.” (*A lélek rojtjai*)

A ciklus lényegének foglalata a *Kevéssel beérni* című kitűnő verse.

*Most kellene kevéssel beérni,
a büszkeség torz lángját kioltani,
s lassuló szíved maradék melegét
megrakott kosarakkal szétosztani.*

A versírással kapcsolatban is több költeménye született. Közülük talán a legfigyelemreméltóbb a *Harmónia* című: „Aki engem ért, az velem örül, / a kopogó morzejelekre figyel, / sóhajok fogják körül, de tudja, / hogy együtt kell mennie valakivel.”

Végezetül szabadjon idéznem a számomra legmívesebben megkomponáltak vélt hat sort a kötetből: „Hamisan hangzó, tántorgó szavak / szakadtak le a láztól száraz szánkról, / s a formásan szőtt mondat elmaradt, / nem tudtam kitörni a némaságból.” (*Bátyám emlékére*) „...s egy korhadttörzsű, öreg fűzfa / szomjasan a víztükör fölé hajolt. (*Óda a Tiszához*)

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy Bacsik Katalin közérthetően, egymásból logikusan következő gondolatok füzérével fejezi ki a pontosan megfigyelt valóságot, amelynek fény- és árnyképét is felmutatja. Lichtenbergtől, a német természettudóstól és írótól való a ráillő aforizma: „Az egyszerűség az igazság kapuja.”

Bacsik Katalin képei találóak, egyúttal alkalmasak a képzettársításra, és hasonlataival dúsan árnyalja a közlendőt. Őszinteség és oldottság, közvetlenség és természetesség tartozik még érdemei közé. Nagy erénye a lényeglátás és a tömörítés képessége. Nyelvi gazdagság, a kifejezés választékossága jellemzi. Formaérzéke kifogástalan, letisztult.

A közvetíteni szándékozott tartalom határozza meg nála a választott formát, s így a rímekbe szedett költemények mellett, remekbe szabott szabadverseiben is gyönyörködhetünk. Erős zeneiség, sodró, és állandóan jelenlévő ritmikus lüktetés hatja át poézisét. „A zene és a költészet egytestvérek” – állította Paganini, s alighanem igaza volt.

Jelentős lírai teljesítmény Bacsik Katalin *Esőcseppek* című kötete, s meggyőződéssel állíthatom érdekes arra, hogy elhelyezzük könyvespolcunkon. Renoir, a francia impresszionista festő azt mondta egyszer: „Az egyetlen, amivel a művészt megjutalmazhatjuk, ha megvásároljuk a műveit.” Kérem, fogadják el véleményét!

(*Bacsik Katalin: Esőcseppek, Balassagyarmat, 2002, 85 oldal, 500 Ft*)

KÉSEI SZERELEM

„Művész pályája telve van rejtélyekkel” – írta monográfiájában Hoffmann Edith Szinyei Merse Pálról. Ismétlődő „depressziós korszakai”-nak legsúlyosabbika bécsi, budapesti kiállításai nyomán zuhant rá, „mély megbántódással vonult vissza birtokára”. A következő tíz esztendőben – néhány vázlaton, megkezdett képen kívül – nem festett semmi érdemlegeset. Visszahúzódása oly mértékű, hogy levélkapcsolatai is megszakadtak a külvilággal. Elhatalmasodó letargiáját csapások sorozata növelte.

Hosszú idő múltán, egészen váratlanul – már csaknem a teljes feledés állapotában! – támadt fel alkotókedve. Önéletrajzában Zemplényi Tivadar festő látogatására, fiatalos lelkesedésére hivatkozik. Más magyarázatot, dokumentumot a művészettörténet sem talált fellángolására. Végvári Lajos korábbi monográfiájában e találkozással hozza összefüggésbe, hogy „felhagyott a képzelet utáni festéssel, kivonult a természetbe és a neki tetsző motívumokat kezdte festeni”. A rejtély megoldásának tudományos hitelű kulcsát ő sem találta meg.

A kérdés nem hagyta nyugodni! Ha nincsenek tények, támpontok, ám jöjjön a valóságélemekre, képzeletre épülő fikció. A ráereszkedő öregség nyugalmas óráiban Szinyei mellé „kitalált” egy művészlelkű nőt, kettejük találkozásából megszőtt egy szép, szomorú szerelmes történetet, amelynek szereplői – egy kivétellel – valóságos személyek, a festő kortársai, barátai. A „valószínűsíthető” eperjesi zongoraművész, Maurer Anna „feljegyzései”-ből bontakozik ki a fénykorán túljutott, közéleti szerepet vállaló, megkésett sikereket begyűjtő festő alakja, az élet alkonya felé vivő út állomásai.

A művész biográfiájának sarkalatos pontjaihoz igazodó elbeszélés egyszerű vonalvezetést követ. A kétségeket már a kezdetnél eloszlatja a szerző: „a leírt eseményeket dokumentumok bizonyítják”. Műfaját ennek megfelelően montázs-regényként határozhatnánk meg, amelyben a valóság tényei szervesülnek a fantázia szülte kiegészítő elemekkel. A szereplők művészettörténeti igazságokat fogalmazznak meg – ezek olykor szóhű idézetek! – szituációkat elevenítenek föl, mintegy visszaigazolják

a szerző nagy tudását, tájékozottságát az adott korban s „kedvencei” élettörténetében. A kronológiát vagy a helyszíneket azonban nem kezeli teljes szigorral. Mednyánszky, például, sok évvel korábban járt Jernyén Szinyeinél. A Como környékén dolgozó Gulácsy bergamói látogatásának nyomát sem leljük a szakirodalomban, miként Csontváry felkeresését sem Iglón.

Az olvasó 1894-ben kapcsolódik Szinyei élettörténetébe. Végvári a címválasztással e korszak feleútján festett, jelképi értelmezésre kínálkozó *Szurokfenyőre* (1904) utal. „Az egész erdő erejét éreztető” (Hoffmann E.) tájképen – Bernáth Mária szerint – „mintha bártortalanul visszanyúlna romantikusabb, érzelemgazdagabb múltjához”. A regény ezt a romantikát avatja a kései virágzás megtermékenyítő erőforrásává. Mi egyéb lehetne a közös zenei érdeklődésből és szemléletből kibontakozó, beteljesedő, majd elhamvadó szerelem, amelynek lecsendesedő hullámai az élet elmúltáig csobbannak egyet-egyet, emlékeztetve a megszépülő, mélybe hulló idő meghitt pillanataira. Az időskori vonzalom megragadó rajzát nyújtó olvasmányt letéve, olyan érzésünk támad, hogy kulcsregénnyel van dolgunk. Bonyolult áttételeken, más idősíkon és szereplőkkel nem a maga, kifejtésében ugyan eltérő, de sok hasonlóságot mutató sorstörténetét „kölcönözte-e” Szinyeinek a szerző?

Stílszerűen egy képkiallításra találkozik a két főszereplő, Zemplényi szülővárosában, Eperjesen. Közreműködői a verniszázsnak. A zenei produkció megragadja Szinyei figyelmét, felkelti érdeklődését. Meghívja a csinos előadót közös muzsikálásra, lévén maga is jártas csellista. A kis-szebeni indóháznál a küldetésével előhozakodó Zemplényi várja (minisztériumi ösztöndíjjal, határozott szándékkal küldték neves földijéhez!), a hintóban Jernyéig elmeséli barátja családi és művészeti kudarcainak történetét. Az udvarházban a *Majális* látványa lelkesedésre ragadtatja a vendéget, keserű vallomásra a festőt. Előkerülnek a rég porosodó képek is. A feszültség oldódik. Zenei próba, lovaglás, aratási szemle közben ismerkednek egymással, előéletükkel. A hölgy otthonosan érzi magát, a festő lelkét derűs sugarak villanyozzák. Jól sikerül a másnapi koncert, ahol megjelenik az elvált Zsófia, s szinte Annára bízva volt férjét. Az urak Szinyei képviselőségéről döntenek, őt meg a hirtelen támadt szerelem foglalkoztatja. Kimerült, feszélyezett, alig tudja fékezni érzelmeit. A bodrogolaszi kirándulás kettős „haszonnal” jár: beteljesedik vágyuk s feltámad a festő rég szunnyadó alkotókedve. Utazás közben újabb részleteket tudunk meg a család régi históriájából.

Anna Jernyére költözik, Szinyei befejezetlenül hagyott képeit veszi kézbe, új témák foglalkoztatják s megfesti a Győrben őrzött tüneményes *Almavirág*ot (1894), amely új korszakot nyit piktúrájában. Mozgalmas napok következnek, a boldogság nem felhőtlen, betegségek, utazások, fellépések, kétségek és bizonyosságok követik egymást, Érdekes közjáték Anna soproni utazása barátnőjével (aki muzeológus). Erről „levélben” számol be szerelmének. Rokoni kapcsolatok után kutat. Közös ősoket ugyan nem talál, de amit megtudott, az Végvári Lajos anyai ágának, a bajor eredetű polgár (művész) családnak, a soproni Maurereknek történetével egyezik (Magam hat „művész” foglalkozású Maurer adatait gyűjtöttem össze! – *S. N.*). Az idill Bártfán, majd a tolcsvai szüreten folytatódik, közben útra kél a három befejezett kép a Múcsarnok téli tárlatára. Egymást érik Anna hangversenyei, jó kritikákat kap (egyét olvashatunk itt is!). Utaznak ide-oda, így Iglóra is, ahol Csontváryval „találkoznak” (!). Erre az időre esik az eszmecserékkel, közös festéssel színesített „Mednyánszky-látogatás” és színre lép a „harmadik”, az olasz karmester. Időnként beköszön Zemplényi, új pesti hírekkel. Szinyei képeket küld a készülő millenniumi kiállításra s indul a képviselőválasztáson.

A millenniumi sereglet művészeti esemény – a jövő magyar művészete szempontjából. A jól jelenetezett fejezetben szemtanúi vagyunk Munkácsy és Szinyei találkozásának, a Nagybányára tartó Hollósy-növendékek „bemutatkozásának”, lelkesedésének, városligeti eszmecseréjüknek, a jernyei mester újabb önmardosásának.

Szinyeit elragadja a politika, a pesti tennivalók. Közben ellátogat Nagybányára. Kiújul a betegsége.

Ritkulnak találkozásai, a „hódító” olasz pedig fokozza magyar ideálja ostromát. Szakadoznak a kötelékek, a művész hangulata sem rózsás. „Keserűen beszélt a magyar elmaradottságról” – olvassuk a feljegyzésekben. Letargiájából felszabadító „találkozások” – Mikszáth, Rippl Rónai –, útbeszámolók, gondolatcserék zökkentik ki időlegesen. Újra elbeszéli barátainak szomorú történetét, keserű csalódásait.

Akkor hangzik el az önéletrajzából átvett nevezetes kifakadása: „Itt én vagyok a barbár, mert nem értenek engem.” A hosszú beszélgetések, Rippl fejtegetései felérnek a kor művészeti eseményeit sűrítve tállaló előadással. Az elbeszélés szerint, barátja távozása után „kedveszegen ténfergett birtokán és a műtermében is”. Többször nekirugaszkodik, „hogyan lefesse kedves fáját, a szurokfenyőt”, mert „ez a fa az ő sorsát, személyiségét fejezi ki”. Levelek jönnek, mennek, történnek

kísérletek helyzetük tisztázására, de végül elérkezik a szakítás pillanata: Szinyei beteg, kedvetlen, erői fogytára hivatkozik, s új kapcsolatra buzdítja a már különben is megingó barátnőt. Zemplényi is elhidegül a mestertől.

Jókor érkezik Armandó levele, majd ő maga Eperjesre. A fiatalság tüze rögtön lángot fog s elhangzik a házassági ajánlat. „Szinyei szerelme egy különleges álmom volt, mely szertefoszlott” – söpri el véglegesen a kétségeket a heves itáliai. Kassán kelnek egybe és rögtön elutaznak Velencébe, majd Bergamóba. Anna ismerkedik az olasz életformával, a mindenütt jelenlévő művészettel. Már itt felkeresi őt Rippl Rónai, aki Maillol-ról mesél, Szinyei önégető életviteléről hoz híreket. Zemplényi ugyancsak ellátogat földijéhez, ő meg a sikerekről tájékoztatja (Ezüst-érem Párizsban – a *Hóolvasásért*). S jön a parlamentből kibukott, itáliai körúttal vigasztalódó Szinyei is. Velencében várnak rá, a képtárakban nézelődnek, operába viszik. Haldokló kislánya készíti az út megszakítására, de a tragédiát felejtendő, visszatér és akkor eljut Milánóba, Bergamóba.

Távozása után Anna közvetítők, hírhozók segítségével figyelemmel kíséri öreg barátja sorsát, értesül gyötrő testi-lelki nyavalyáiról. Zongorajátékával emeli a Képzőművészeti Főiskola rektoravató ünnepélyének fényét. Találkozik Szinyei barátaival – Lyka Károllyal, Meller Simonnal –, gyönyörködik Rippl kiállításán, de a Japán Kávéházba már nem követi a társaságot. 1906-ban újra Pestre látogatnak, Rippl óriási sikerének örülhetnek. Nagy találkozás részesei Fonyódon, majd a Rómahegy villaavatóján. A szerző itt „egybetereleli” a kaposvári mester barátait (Móricz, Ady, Szinyei, Medgyessy), „hőse” pedig beszámol a „tíz évek” művészeti eseményeiről (kiállítások, sikerek, MIÉNK, halálhírek). Eljut hozzá Szinyei párizsi élménytudósítása, néhány anekdota, háborús és forradalmas esemény híre. S végül Ripplitől megtudja: „Szinyei meghalt és eltemették Jernyén”.

A „szurokfenyő” kidőlt véglegesen!

Végvári Lajos szépírói eszközökkel, gördülékeny meseszövéssel, élvezetes stílusban, magabiztosan kezelt, szükség szerint átcsoportosított tényanyag segítségével „egy” változatot kínál a rejtély megoldására. Érzékletesen, jellemző erővel rajzolja meg – nem bonyolítva túl a lelki jelenségek magyarázatát –, Szinyei összetett, ellentmondásos személyiségét. Megtalálta tettei mozgatórugóit s megokolását teljes kibontakozása akadályainak, a családi és társadalmi körülményeknek. Élvezetes olvasmánnyal ajándékozott meg bennünket, amely méltán talál helyet

„őszikéi” – művész anekdotái és önéletrajzi kötete – mellett könyvespolcunkon.

A könyv rajzait ifjú felesége, Máger Ágnes készítette. A tervezőszerkesztő munkát, a borító tervét lánya, Végvári Zsófia végezte. A kiadó emblémáját azonban nem sikerült megfejtenünk, de így is érdemes az elismerésre.

*(Végvári Lajos: Szurokfenyő, Szinyei Merse Pál kései szerelme,
Budapest, 2002, 188 oldal, ár nélkül)*

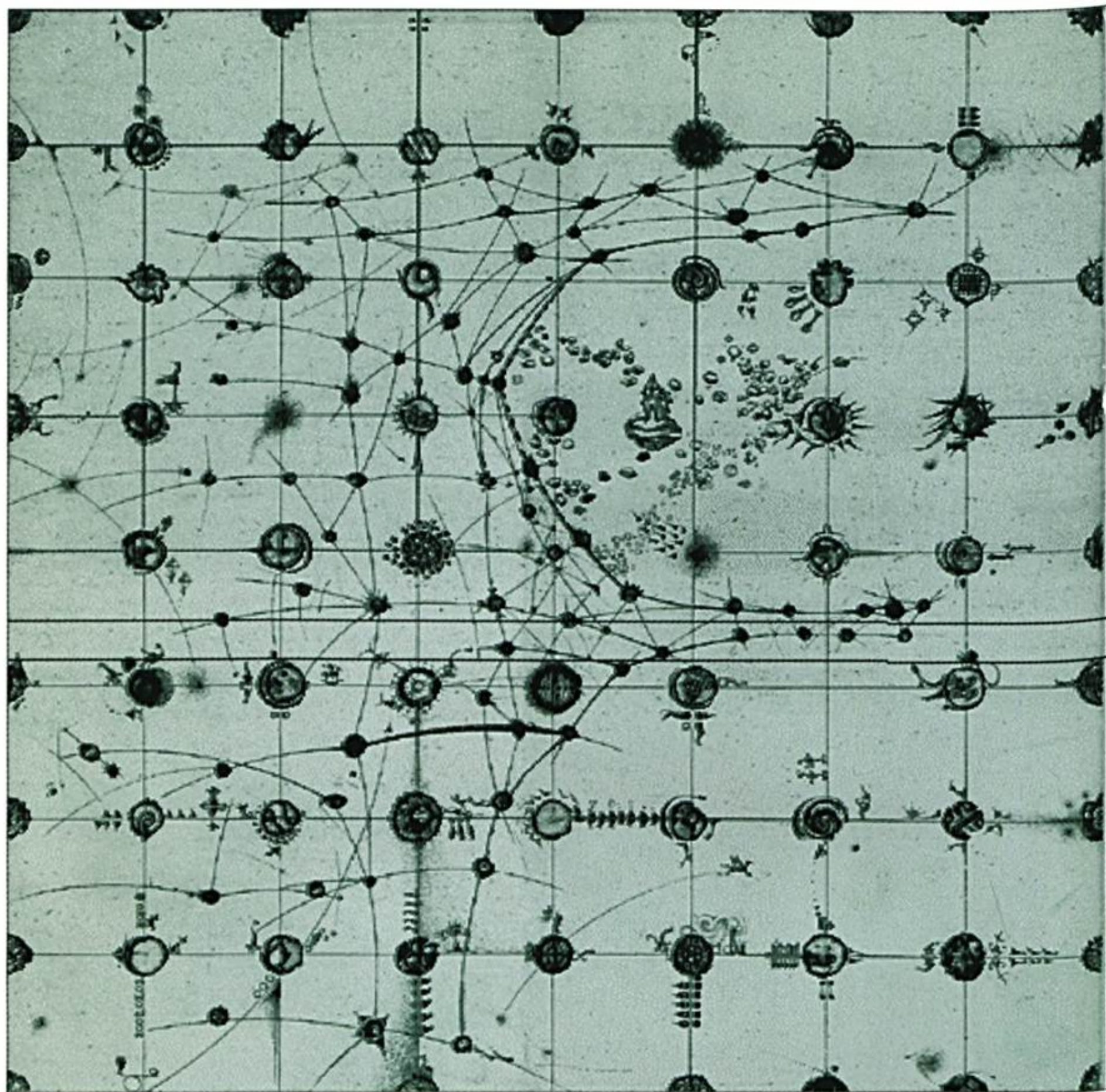
Molnár Icsu István

(1947. 09. 04. Salgótarján)

Önálló kiállításai

- 1979 Ifjúsági Ház Galériája, Szeged
- 1980 Mini Galéria, Miskolc
- 1981 MESEK. Ifjúsági Ház Stúdió Galériája, Szeged (Varga Évával)
- 1982 Megyei Könyvtár, Veszprém
Park-Galerie, Witten, NSZK (Balla Margittal)
MESEK, TÖRTÉNETEK TÜCSKÖKKEL, BOGARAKKAL.
Mednyánszky Terem, Budapest
- 1983 Galéria L. D. Singen, NSZK
- 1984 Kulturwerkstatt, Duisburg, NSZK
- 1985 BOGARAIM. Miskolci Galéria, miskolc
- 1986 Rajk László Kollégium, Budapest
LEVELEK, Dürer Terem, Budapest
- 1987 Derkovits Gyula Iskolagaléria, Salgótarján
Rideg Sándor Művelődési Ház, Budapest
- 1989 VÁZLATOK A MEGDÉZSMÁLT SZERELEMHEZ. Rudnai Gyula
Terem, Eger
- 1990 Iskola Galéria, Csepel
Metró Klub, Budapest
- 1992 Zsolnay Kísérleti Iskola, Törökbálint
- 1993 „E” Galéria, Kecskemét (Karakas Andrással)
- 1995 Pontifex Kiadó, Szentendre
- 1996 Mithras Galéria, Hotel Aquincum, Budapest
Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa
Nemzetközi Bankárképző Központ Rt., Budapest
- 1997 AKVÁRIUM. Rékai Galéria, Budapest
- 1999 „ITT RAJTAM KÍVÜL SENKI BE EM LÉPHETETT VOLNA”.
Zsinagóga, Nagykanizsa
- 2000 RÉSZBEN. Miskolci Galéria Rákóczi-háza, Miskolc
- 2002 PIXELEIM. Szent Mihály-kápolna, Budavár, Budapest
Nógrádi Történeti Múzeum, Salgótarján

Molnár Icsu István: SZERVEZŐDÉSEK
400x400 mm, rézkarc, 2002

